

นามรูปวิธีวินิจนัย

ชุดวิชาถาม - ตอบ ในนามวิธี และ รูปวิธี

คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปริจเฉทที่ ๔

รจนาโดย พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ

อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จัดพิมพ์โดยมูลนิธิสัทธัมมโชติกะ

นามรูปวิธีวินิจฉัย

ชุดวิชาถาม - ตอบ ในนามวิธี และ รูปวิธี
คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปริจเฉทที่ ๔

รจนาโดย พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ
อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
จัดพิมพ์โดยมูลนิธิสัทธัมมโชติกะ

จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

๒๑ มีนาคม ๒๕๕๑

=====

พิมพ์ที่ หจก. ทิพย์วิสุทธิ์

๒๔๐/๑๒๗-๑๒๙ ถนนเจริญสุขนิทวงศ์ แขวงบ้านช่างหล่อ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐
โทร. ๐-๒๔๑๒-๗๗๐๗, ๐-๒๔๑๒-๗๗๐๙, ๐-๒๔๑๒-๕๐๗๐ โทรสาร ๐-๒๔๑๒-๗๗๑๐
นายวิสุทธิ์ อัมไพรวรรณ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๕๑

พระอาจารย์สัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ

พระบูรพาจารย์ แห่งอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย

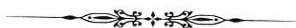
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ริเริ่มก่อตั้งมูลนิธิสัทธัมมโชติกะ

ปัญหาในนามวิถิ

๑. คำว่า วิถิ หมายความว่าอย่างไร ในปรมัตถธรรมทั้ง ๔ นั้น ปรมัตถ์ไหน เป็นวิถิได้บ้าง?
๒. การสงเคราะห์ความเป็นไปของจิต-เจตสิก ชื่อว่าอะไร และความเป็นไปของจิต-เจตสิกเหล่านี้เมื่อว่าโดยกาลแล้วมีกี่อย่าง กี่กาลไหนบ้าง?
๓. นักรกะมี ๖ คืออะไรบ้าง นักรกะทั้ง ๓ คือ วัตถุลักกะ, ทวารลักกะ, อารัมมณลักกะ ได้แสดงไปแล้วในปริจเฉทที่ ๓ แต่เหตุไฉนพระอนุรุทธาจารย์จึงนำมาแสดงในปริจเฉทนี้อีก มีความประสงค์อย่างไร?
๔. คำว่า วิสัปปวัตติ หมายความว่าอะไร และให้แสดงจำนวนวิสัปปวัตติในวิถิมุตตจิต และวิถิจิตด้วย?
๕. คำว่า วิถิ เมื่อว่าโดยทวารและวิญญานแล้ว คืออะไรบ้าง?
๖. ในวิญญานลักกะนั้น มโนวิญญานได้แก่จิตพวกไหน และวิสัปปวัตติทางปัญจทวารนั้น มีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง?
๗. จงแสดงความหมายของวิสัปปวัตติดังต่อไปนี้

ก. อติมหันตารมณ	ข. มหันตารมณ
ค. ปริตตารมณ	ง. อติปริตตารมณ
๘. จงแสดงอายุของจิต-เจตสิก-รูป พร้อมกับยกหลักฐานบาลีขึ้นแสดง ไม่ต้องแปล?
๙. คำว่า ขณะ หมายความว่าอะไร และจงแสดงอายุของนามและรูปในขณะทั้งสามนั้นว่ามีความต่างกันอย่างไร?
๑๐. ช่วงขณะคตินี้มีกี่ครั้งหนึ่ง นามและรูปเกิดขึ้นแล้วดับไปมีจำนวนเท่าไร?
๑๑. ท่านกล่าวว่า วิญญูรูป ๒ ลักษณะรูป ๔ นี้ไม่มีอายุยืนถึง ๑๗ ขณะของจิตนั้น เพราะเหตุไร และรูปารมณที่ปรากฏทางตานี้จะปรากฏขึ้นตรงขณะไหนในขณะทั้ง ๓ ของรูปารมณ?
๑๒. อตติภวังค์ ภวังคจลนะ หมายความว่าอะไร ภวังคจิตที่เกิดอยู่ในขณะที่ปัญจารมณเกิดขึ้นแล้ว แต่ยังไม่มากระทบทางปัญจทวารนั้น ภวังคจิตดวงนั้นเรียกว่าอย่างไร และเมื่อปัญจารมณได้มากระทบกับทางปัญจทวารแล้ว ภวังคจิตดวงนั้นชื่อว่าอะไร?

๑๓. ภาวัญญุปัจเฉทะ แปลว่าอะไร เพราะเหตุไรจึงเรียกว่าภาวัญญุปัจเฉทะ?
๑๔. อตติภวังก์, ภาวักคณนะ, ภาวัญญุปัจเฉทะ ที่เกิดก่อนปัญญาทวารวิถี มีจำนวนเท่าไร และที่เกิดก่อนมโนทวารวิถีมีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง?
๑๕. จิตประเภทไหน อารมณ์อะไร ที่มีประจำตัวของสัตว์ทั้งหลายในภพหนึ่งๆ และจิตประเภทไหน อารมณ์อะไรที่เกิดขึ้นใหม่?
๑๖. ทางปัญญาทวาร มีวิสัยปวัตติถึง ๔ อย่างอาศัยอะไรเป็นหลัก ให้แสดงตามทวารนั้นๆ โดยเฉพาะๆ พร้อมด้วยจำนวนของจักขุปสาททั้ง ๓ อย่าง คือมันทายุก-จักขุปสาท, อมันทายุกจักขุปสาท, มัชฌิมายุกจักขุปสาท ในอติมหันตารมณวิธิตทารัมมณวาระ และปฐมมหันตารมณวิธิต?
๑๗. จงแสดงการเกิดขึ้นของวิสัยปวัตติทั้ง ๔ มีอติมหันตารมณเป็นต้น ทางจักขุทวารโดยลำดับ?
๑๘. จงแสดงจักขุทวาริกอติมหันตารมณวิธิตทารัมมณวาระอย่างสามัญ?
๑๙. ในตทารัมมณวาระจักขุทวาริก อติมหันตารมณวิธิตนั้น วิธิติจมีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง วิธิติจเหล่านี้เมื่อนับโดยการเกิดขึ้นของจิตแล้วมีเท่าไร และถ้านับโดยพิสดารแล้วมีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง?
๒๐. ตทารัมมณวาระจักขุทวาริก อติมหันตารมณวิธิตเกิดขึ้นแก่บุคคลจำพวกใด และภูมิไหน?
๒๑. ชวนวาระจักขุทวาริก อติมหันตารมณวิธิต มีกี่วิธิต คืออะไรบ้าง และจงจำแนกวิธิตเหล่านี้ โดยบุคคล และภูมิ?
๒๒. จักขุทวาริกมหันตารมณวิธิต มีกี่วิธิต คืออะไรบ้าง และวิธิตเหล่านี้ สงเคราะห์เข้าในวาระไหน?
๒๓. มหันตารมณวิธิต ที่มีอตติภวังก์เกิดขึ้นถึง ๔ ขณะมีได้หรือไม่ จงยกเหตุผลขึ้นมาอธิบายด้วย?
๒๔. อติมหันตารมณวิธิต ที่มีอาคันตุภวังก์ และมหันตารมณวิธิต ที่มีอาคันตุภวังก์นั้น แตกต่างกันอย่างไร?
๒๕. อติมหันตารมณวิธิตชวนวาระ ที่ไม่มีอาคันตุภวังก์เกิดขึ้นแก่กามบุคคลมีหรือไม่ ยกเหตุผลขึ้นอธิบายด้วย?
๒๖. อติมหันตารมณวิธิต และมหันตารมณวิธิต ที่มีอาคันตุภวังก์เกิดขึ้นในกามบุคคลได้กี่จำพวก เป็นจำพวกไหนบ้าง?

๒๗. จักขุทวาริกปริตตารมณวิธึ มีกี่ประเภท คืออะไรบ้าง สงเคราะห์เข้าในวาระไหน และเกิดขึ้นแก่บุคคลจำพวกใดในภูมิไหน?
๒๘. อติปริตตารมณวิธึ มีกี่ประเภท คืออะไรบ้าง ย่อมทราบอยู่แล้วว่า อติปริตตารมณวิธึนี้เป็นโมฆะวาระ คือวิธึจิตไม่เกิด แต่ทำไมจึงจัดเป็นอติปริตตารมณวิธึได้?
๒๙. ให้แสดงการเกิดขึ้นของวิธึจิตทางจักขุทวาร โดยละเอียด ดังต่อไปนี้?

ก. ตทารัมมณวาระ อติมหันตารมณวิธึ

ข. ขวนวาระ อติมหันตารมณวิธึที่มีอาคันตุกภวังค์

ค. ขวนวาระ อติมหันตารมณวิธึที่ไม่มีอาคันตุกภวังค์

ฅ. ปฐมมณตารมณวิธึที่มีอาคันตุกภวังค์ และไม่มีอาคันตุกภวังค์

๓๐. จิตที่เกิดขึ้นทางปัญจทวาร มีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง เมื่อนับโดยย่อแล้ว ปัญจทวารวิธึมี ๑๕ วิธึ เมื่อนับโดยพิสดารแล้วมี ๑๐๐ วิธึ ฉะนั้น อยากทราบว่า การนับโดยย่อ นับอย่างไร นับโดยพิสดาร นับอย่างไร?

๓๑. ให้แปลคาถาดังต่อไปนี้ :-

วิธึจิตตานิ สตุเตว

จิตตุปปาทา จตุททส

จตุปณฺณาส วิตุถาร

ปญฺจทวารเ ยถารหํ

๓๒. จงแสดงวิสัฏฐูปวัตติทางมโนทวาร ตามนัยอภิธรรมัตถสังคหะ และอรรถกถาฎีกาว่า มีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง พร้อมด้วยความหมายของวิสัฏฐูปวัตติเหล่านี้ การที่ท่านกล่าวว่าอารมณ์มาปรากฏทางมโนทวารได้นั้น มีทั้งปรมัตถ์และบัญญัติ ที่เป็นอดีต, อนาคต, ปัจจุบัน, และกาลวิมุตติ ที่เป็นเช่นนี้ได้เพราะอาศัยอะไร?
๓๓. ทางปัญจทวารวิธึนั้น มีอดีตภวังค์โดยแน่นอน แต่สำหรับทางมโนทวารวิธึนั้นมี อดีตภวังค์ไม่แน่นอน คือมโนทวารวิธึมีอดีตภวังค์ก็มี ไม่มีอดีตภวังค์ก็มี ที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุไร?
๓๔. อติวิภูตารมณวิธึที่เป็นตทารัมมณวาระ มีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง ให้แสดงตามนัยอรรถกถาและฎีกา?
๓๕. อติวิภูตารมณวิธึที่เป็นขวนวาระ มีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง และจงแสดงอารมณ์ของอติวิภูตารมณวิธึ ขวนวาระที่ไม่มีอาคันตุกภวังค์ และที่มีอาคันตุกภวังค์?
๓๖. จงแสดงอารมณ์ของอติวิภูตารมณวิธึ ตทารัมมณวาระที่มีอดีตภวังค์ และไม่มีอดีตภวังค์?

๓๗. จงแสดงบุคคล และภูมิ ซึ่งเป็นที่เกิดของอติวิภูตารมณวิธิดังต่อไปนี้?

ก. ตทาร์มมณวาระ

ข. ชวนวาระที่ไม่มีอาคันตุกภวังค์

ค. ชวนวาระที่มีอาคันตุกภวังค์

๓๘. วิภูตารมณวิธิดีมีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง และจงแสดงอารมณ์ของวิภูตารมณวิธิดีที่ไม่มีอาคันตุกภวังค์ และมีอาคันตุกภวังค์?

๓๙. จงแสดงบุคคลและภูมิ ซึ่งเป็นที่เกิดของวิภูตารมณวิธิดีที่ไม่มีอาคันตุกภวังค์ และมีอาคันตุกภวังค์?

๔๐. อวิภูตารมณวิธิดี และอติวิภูตารมณวิธิดี มีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง และวิธิดีเหล่านี้เกิดขึ้นในขณะไหน เกิดขึ้นแก่บุคคลจำพวกใดในภูมิไหน?

๔๑. กามชวณมโนทวารวิธินี้ ท่านกล่าวว่าว่ามีอยู่ ๒ อย่าง คือ สุททมโนทวารวิธีย่างหนึ่ง ตทณวัตตติกมโนทวารวิธีย่างหนึ่ง วิธิตั้ง ๒ อย่างนี้มีความหมายอย่างไร และรวมสุททมโนทวารวิธิดีมีเท่าไร คืออะไรบ้าง ไม่ต้องแสดงชื่อของวิธิดีโดยเฉพาะ?

๔๒. ตทณวัตตติกมโนทวารวิธิดี ที่เกิดต่อจากจักขุทวารวิธิดีและโสตทวารวิธิดี มีจำนวนเท่าไร จงแสดงการเกิดขึ้นตามลำดับของวิธิดีเหล่านี้ด้วย?

๔๓. จงแสดงการเกิดขึ้นของวิธิจิตดังต่อไปนี้?

ก. เมื่อเห็นผู้ใดผู้หนึ่งกวักมือเรียก ก็รู้ทันทีว่าผู้ผู้นั้นเรียกเรา

ข. เมื่อขณะที่ได้ยินเขาเรียกชื่อของเรา ก็รู้ทันทีว่าเขาเรียก

๔๔. การเกิดขึ้นของสมุหคคณวิธิดี ที่เกิดต่อจากโสตทวารวิธิดีนั้นเกิดขึ้นไม่แน่นอน คือมีบ้าง ไม่มีบ้าง ที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุไร จงอธิบาย?

๔๕. บุคคลที่กำลังหลับสนิทยอยู่นั้น สุปินวิธิดีคือความฝันต่างๆ เกิดขึ้นได้หรือไม่ สุปินวิธิดีมีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง สุปินวิธิดีเกิดแก่บุคคลจำพวกใด และในภูมิไหน?

๔๖. จงแปลคาถาทั้งสองดังต่อไปนี้?

๑. วิธิจิตฺตานิ ตีเณว

จิตฺตูปปาทา ทเสริตา

วิตุถาเรน ปเนตฺเตก-

จตุตาฬิส วิภาวเย

๒. สทฺทํ ปจฺมจิตฺเตน

ตีตํ ทฺตฺติยเจตฺตา

นามํ ตติยจิตฺเตน

อตฺถํ จตฺตฺตเจตฺตา

๔๗. ธรรมคาปญจารมณฺ์ เมื่อมาปรากฏทางปัญจทวารแล้วก็ย่อมจะปรากฏทางมนทวาร พร้อมกันในขณะที่เดียวกันนั่นเอง เหมือนหนึ่งนกที่บินมาจับลงบนสาขากิ่งไม้ เงานก นั้นก็ปรากฏขึ้นที่พื้นดินพร้อมๆ กันจั้นนั้น แต่การเกิดขึ้นของปัญจทวารวิถี และ ตทณฺุวัตติกมโนทวารวิชิตนั้นเกิดขึ้นรับปญฺจารมณฺ์ไม่พร้อมกัน ที่เป็นเช่นนี้เพราะ เหตุไร และทำไมตทณฺุวัตติกมโนทวารวิถี จึงเกิดก่อนปัญจทวารวิถีไม่ได้ให้อธิบาย?
๔๘. ท่านกล่าวว่าเวลาใครุปารมณฺ์ คือสี่ต่างๆ ได้มาปรากฏขึ้นทางตา เวลานั้นภวังคจิต ที่อาศัยหัวใจเกิดอยู่ได้มีอาการหวั่นไหวขึ้นผิดจากปกติต่างๆ ที่ตาจับกับหัวใจนี้ก็ตั้งอยู่ ในระยะที่ห่างกัน ถ้าจะพูดถึงตาจับกับหัวใจของอสุรินทราหูแล้วก็ตั้งอยู่ในระยะที่ห่าง จากกันหลายร้อยกิโล จึงเป็นที่น่าอัศจรรย์อยู่ว่าภวังคจิตที่อาศัยหัวใจเกิดนั้น ได้มี อาการหวั่นไหวผิดจากปกติไปก็เพราะอาศัยรูปารมณฺ์ คือสี่ที่มาปรากฏทางตานั่นเอง ที่เป็นเช่นนี้ไปได้นั้น เพราะเหตุไรให้อธิบาย?
๔๙. ภายในบ้านแห่งหนึ่งคนรับใช้ได้จัดงานบ้านไว้ให้แก่นายอย่างพร้อมเพรียง โดยมี ดอกไม้สวยๆ รูปภาพทั้งดงาม ภายในห้องใช้บดด้วยกลิ่นหอมต่างๆ เปิดวิทยุและ พัดลมไว้ พร้อมด้วยอาหารคาวหวาน เมื่อจัดเสร็จเรียบร้อยแล้วก็ไปเรียนให้นาย ทราบ เมื่อนายเข้ามาก็ได้เสวยอารมณ์ทั้ง ๕ ที่มีอยู่ภายในห้องนั้น อยากทราบว่า ในขณะที่นั้นอารมณ์ชนิดไหนปรากฏขึ้นแก่นายก่อน และการเปลี่ยนแปลงของวิถีจิต ที่รับอารมณ์เหล่านั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปได้ได้อย่างไร ให้อธิบาย?
๕๐. นามธรรมและรูปธรรมทั้งสองนี้เป็นสังขตธรรม มีอนิจจลักษณะด้วยกันทั้งสิ้น แต่ สำหรับนามธรรมนั้นมีอายุน้อย ส่วนรูปธรรมนั้นมีอายุยืน ที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุไร?
๕๑. จงแสดงเหตุผลที่ภวังคจิตจะเกิดขึ้น ๒ ขณะ ตทารัมมณะก็เกิดขึ้น ๒ ขณะ พร้อมทั้งแปลคาถาดังต่อไปนี้

มณินฺธนาตเป อคฺคิ

อสนฺโตปิ สมากเม

ยถา โหติ ตถา จิตฺตํ

วตฺถาลมฺภาติสํกม

(มาในสังขสังเขปอรรถกถา)

๕๒. ทำไมตทารัมมณจิตจึงเกิดต่อจากอปปนาชวนะไม่ได้ และเกิดต่อจากกามชวนะที่มี อารมณ์เป็นบัญญัติ, มหัคคต, โลกุตตร ไม่ได้ พร้อมทั้งแสดงเหตุผลที่ตทารัมมณจิต ไม่เกิดในสันดานของพรหมทั้งหลาย แต่จักขุวิญญาณจิตเป็นต้น ซึ่งเป็นกามวิบาก พวกเดียวกันกับตทารัมมณจิตนั้น ทำไมจึงเกิดขึ้นได้?

๕๓. จงแสดงความเกิดขึ้นตามลำดับแห่งวิถีจิตของแมลงวัน ในขณะที่ถูกตีด้วยหมอนจน ถึงแก่ความตาย?
๕๔. บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่า การเกิดขึ้นของวิบากนั้นแน่นอนไม่มีการเปลี่ยนแปลง ส่วนการเกิดขึ้นของชวะนั้นนั้นไม่แน่นอนมีการเปลี่ยนแปลงก็มี ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ก็มี อยากทราบว่าวิบากแน่นอนไม่มีการเปลี่ยนแปลงนั้นอย่างไร ชวณะมีการ เปลี่ยนแปลงบ้างไม่มีการเปลี่ยนแปลงบ้างไม่แน่นอนนั้นอย่างไร ให้อธิบาย?
๕๕. จงยกตัวอย่างอกุศลชวณะที่มีเวทนาไม่ตรงกันกับอารมณ์ด้วยอำนาจต่างๆ มาแสดง ให้เห็นด้วย?
๕๖. จงยกตัวอย่าง อกุศลชวณะที่มีเวทนาไม่ตรงกันกับอารมณ์ด้วยอำนาจต่างๆ มาแสดง ให้เห็นด้วย?
๕๗. การที่จำแนกอารมณ์ว่าเป็นอิฏฐารมณ์หรืออนิฏฐารมณ์ได้นั้น อาศัยอะไรเป็นเครื่อง ตัดสิน?
๕๘. อปปนาชวณะมโนทวารวิถีมีกี่วิถี คืออะไรบ้าง วิสัยปวัตติและวาระของวิถีเหล่านี้ มีเท่าไร คืออะไรบ้าง?
๕๙. จงแสดงการเกิดขึ้นของวิธิดังต่อไปนี้?
 ก. อาทิกัมมิกฆานวิถีของมณฑบุคคล
 ข. ฆานสมาปัตติวิถี
 ค. โสคาปัตติมัคควิถีของติกขบุคคล
 ง. มัคควิถีเบื้องต้นของมณฑบุคคล
 จ. ผลสมาปัตติวิถีของมณฑบุคคลและติกขบุคคล
๖๐. ฆานวิถีทั้งหมดมีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง และปัจเจกขณวิถีที่เกิดต่อจากฆานวิถี มีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง?
๖๑. การงานที่พึงปฏิบัติก่อนหน้าที่จะเข้าฆานสมาบัติ ผลสมาบัติ นิโรธสมาบัติ และ ทำอภิญญาจักปฏิบัติอย่างไร จึงจะเข้าฆานสมาบัติ, ผลสมาบัติ, นิโรธสมาบัติ, และ ทำอภิญญาได้ ผู้ที่กำลังนอนหลับสนิทยุณั้นเรียกว่าภวังคสมาบัติได้หรือไม่?
๖๒. จงแสดงอปปนาชวณะที่เกิดต่อกจากามชวณะ ดังต่อไปนี้?
 ก. มหากุศลญาณสัมปยุตตโสมนัส ๒ และอุเบกขา ๒
 ข. มหากริยาญาณสัมปยุตตโสมนัส ๒ และอุเบกขา ๒
 พร้อมกับยกหลักฐานคาถาบาลีขึ้นแสดงด้วย (ไม่ต้องแปล)

๖๓. จงแปลและอธิบายในคาถาต่อไปนี้

ปูลุขขนาน เสฎขานํ   กามปุลฺลติเหตุโต
ติเหตุกามกฺริยโต   วิตรากานมปฺปนา

๖๔. ก. ปัจจเวกขณวิธิต่างที่เกิดจากมกฺควิธิต่าง มีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง และ
จงแสดงการนับจำนวนปัจจเวกขณวิธิต่างที่เกิดจากมกฺควิธิต่างๆ โดยเฉพาะๆ ด้วย?
- ข. จงจำแนกตทารัมมจิต ๑๑ โดยอารมณ์และบุคคล?
๖๕. จงแสดงชวนจิตที่เกิดตามจำนวนดังต่อไปนี้ พร้อมกับชี้วิธีให้เห็นด้วย ชวนะที่เกิดขึ้น ๑ ขณะ ๒ ขณะ ๓ ขณะ ๔ ขณะ ๕ ขณะ ๖ ขณะ ๗ ขณะ ๘ ขณะขึ้นไป?
๖๖. ธรรมคาอัปฺปนาชวนะนั้นน้อยน้อยเกิดได้เพียง ๑ ครั้งก็มี อย่างมากนั้นนับไม่ถ้วน
ก็มี แต่มหากุศล, มหากริยาชวนะนั้นเกิดได้อย่างน้อยเพียง ๓ ขณะ อย่างมาก ๗
ขณะในวิธีหนึ่งๆ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะเหตุไร และจงยกเหตุผลในการที่อกุศลชวนะ
เกิดน้อยกว่า ๕ ครั้งไม่มี ขึ้นแสดงให้ชัดเจนด้วย?
๖๗. ทางปัญจทวารมีวิธิตเกิดได้ถึง ๗ อย่าง มีปัญจทวาราวชชนจิตเป็นต้น จนถึง
ตทารัมมจิตเป็นที่สุด แต่สำหรับทางมโนทวารนั้นมีวิธิตเกิดได้เพียง ๓ อย่าง คือ
มโนทวาราวชชนะ, ชวนะ, ตทารัมมณะ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะเหตุไร และจงจำแนก
ชวนจิต ๕๕ โดยภูมิและบุคคล ๑๒ จำพวก?
๖๘. จงแสดงจำนวนมรณาสันนวิธิต่างต่อไปนี้?
- ก. ปัญจทวารมรณาสันนวิธิต
- ข. มโนทวารมรณาสันนวิธิต
๖๙. กามชวนะ กับอัปฺปนาชวนะเกิดขึ้นในวิธีเดียวกันนั้นได้หรือไม่ ถ้าเกิดได้ เกิดในวิธี
อะไร และในขณะที่เกิดในวิธีอันเดียวกันนั้น อารมณ์ของกามชวนะ กับอัปฺปนา-
ชวนะ เหมือนกันหรือต่างกัน ให้อธิบาย?
๗๐. อาจารย์ทั้งหลายที่มีความรู้ในการเป็นไปของวิธิตเหล่านั้นกล่าวว่า ตามธรรมคาวิธิต
นั้น เมื่อเกิดขึ้นสามารถรับอารมณ์ได้ตามลำพังตนเอง โดยไม่ต้องอาศัย
อวชชนะเป็นผู้แนะนำอารมณ์ให้ (หมายความว่าเว้นเสียจากอวชชนะแล้วก็เกิดขึ้น
รับอารมณ์ได้) ที่ท่านกล่าวไว้เช่นนี้จะเป็นไปในวิธิตต่างๆ ไปได้หรือไม่ ให้อธิบาย?
พร้อมกับแปลคาถาดังต่อไปนี้?

นิรวาหุํ ถถ จิตฺตํ
นียโม น วินาหุขา

โหติ เน ตํ หิ สมุมตํ
นิโรธา ผลทสฺสนา

๗๑. ให้แปลคาถาทั้งสองดังต่อไปนี้?

กาเม ชวนสตุตตาลม-	พนานํ นียเม สติ
วิภูเตติมหนฺเต จ	ตทารมฺมณมิริตํ
สตุตฺตกฺขตฺตํ ปรีตฺตานํ	มคฺคาภิณฺดา สกึ มตา
อวเสทานิ ลพฺภนฺติ	ชวณานิ พฺพุนิปี

๗๒. วิถีจิตและวิถีมุตตจิต เมื่อรวมแล้วมีจำนวนเท่าไร คืออะไร และจงจำแนกวิถีจิต วิถีมุตตจิตเหล่านี้ โดยภูมิ และบุคคล ๑๒ จำพวก?

๗๓. จงแปลคาถาทั้งสองดังต่อไปนี้?

อเสกฺขานํ จตฺตจตุตา	-พีส เสกฺขานมฺหุทฺธิเส
ณ ปญฺญาสาวเสทานํ	จตฺตปญฺญาส สมฺภวา
อสีติ วิถีจิตฺตานิ	กาเมรฺฐเป ยถารหํ
จตฺตสฺสฺสฺส ตถารฺฐเป	เทวจตฺตาพีส ลพฺภเร

๗๔. จงแสดงจิตที่เกิดขึ้นได้ในบุคคล ดังต่อไปนี้?

- ก. ทุกคติอเหตุกบุคคล
- ข. สุกคติอเหตุกบุคคล
- ค. ทวิเหตุกบุคคล
- ฌ. ติเหตุกปุณฺชนในกามภูมิที่ไม่ได้ฌาน
- ง. ติเหตุกปุณฺชนในกามภูมิที่ได้ฌาน
- จ. ติเหตุกปุณฺชนในรูปภูมิที่ไม่ได้ฌาน
- ฉ. ติเหตุกปุณฺชนในรูปภูมิที่ได้ฌาน
- ช. ติเหตุกปุณฺชนในอรูปภูมิที่ไม่ได้ฌาน
- ณ. ติเหตุกปุณฺชนในอรูปภูมิที่ได้ฌาน

๗๕. ปรินิพพานวิธีในกามชวณมโนทวารวิธี มีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง และจงแสดงการเกิดขึ้นแห่งปรินิพพานวิธีทั้ง ๔ ดังต่อไปนี้

- ก. ฌานสมนันตรวิธี
- ข. ปัจจเวกขณสมนันตรวิธี
- ค. อภิญญาสมนันตรวิธี
- ฌ. ชีวิตสมสึสึวิธี?

- ง. อนาคามีบุคคลในกามภูมิ ที่ไม่ได้ฌาน และอนาคามีบุคคลในรูปภูมิที่
ได้รูปฌาน
- จ. พระอรหันตบุคคลในกามภูมิ ที่ได้ฌาน และพระอรหันตบุคคลในรูปภูมิ
ที่ได้ฌาน

๘๒. จงจำแนกวิถิจิตโดยภูมิดังต่อไปนี้?

- ก. วิถิจิต ๘๐ โดยกามภูมิ ๑๑
- ข. " ๖๔ โดยรูปภูมิ ๑๕
- ค. " ๔๒ โดยอรุณภูมิ ๔

๘๓. ฌานสมาบัติ, ผลสมาบัติ ทั้งสองนี้เป็นสมาบัติวิธีด้วยกัน แต่ในผลสมาบัตินั้นไม่มี
ชื่อตามลำดับมีแต่ชื่อว่าอนุโลม ๓ ขณะ หรือ ๔ ขณะ ส่วนในฌานสมาบัติมีชื่อว่า
ปริกัมม, อุปจาร, อนุโลม, โคตรภู ตามลำดับที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุไร?

๘๔. เพราะเหตุไร? กามชวนะ จึงมีชื่อว่า ปริกัมม, อุปจาร, อนุโลม, และโวทาน ให้อธิบาย
พร้อมกับยกวจนัตถะขึ้นแสดงด้วย?

จบปัญหาในนามวิถิ

ปัญหาในรูปวิธี

๑. ความเป็นไปของรูปกลาปทั้ง ๔ มีกัมมชกลาปเป็นต้น ซึ่งกำลังเป็นไปอยู่ในร่างกายของคัพพเสยยกะที่เป็นมนุษย์นั้นมีอยู่ที่ชนิดคืออะไรบ้าง และจงแสดงชนิดความเป็นไปของกัมมช, จิตตช, อุตฺตชกลาป นับตั้งแต่ปฏิสนธิจิตเป็นต้นจนถึงมโนทวารวิจิตรเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกนั้น เป็นอย่างไรบ้าง?
๒. จำนวนกัมมชกลาปที่เกิดขึ้น นับตั้งแต่ปฏิสนธิจิตเป็นต้นของคัพพเสยยกะและสังเสทระ จนถึงงักกขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑๐ นั้นมีจำนวนเท่าไร จงบอกชื่อของกัมมชกลาปเหล่านั้นด้วยว่ากลาปไหนมีจำนวนเท่าใด โดยเฉพาะๆ ด้วย?
๓. จำนวนจิตตชกลาปที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่ปฏิสนธิจิตเป็นต้นมา จนถึงงักกขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑๖ มีจำนวนเท่าไร และจำนวนกัมมปัจจัยอุตฺตชรูปของคัพพเสยยกะ นับตั้งแต่ปฏิสนธิจิตเป็นต้นจนถึงงักกขณะของชวนจิตดวงที่ ๑ มีจำนวนเท่าไร?
๔. จำนวนจิตตปัจจัยอุตฺตชกลาป กับอุตฺตปัจจัยอุตฺตชกลาปเหล่านี้ เมื่อถึงอุปาทกขณะของมโนทวาราวชชนจิตที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในภพหนึ่งๆ นั้นมีจำนวนเท่าไร และจงแสดงความเป็นไปของรูปวิธีนั้น ตั้งแต่ปฏิสนธิจิตเป็นต้นมาจนถึงมโนทวารวิจิตรของมนุษย์คัพพเสยยกะ?
๕. จำนวนกัมมชกลาป, จิตตชกลาป ของคัพพเสยยกะเหล่านี้เมื่อถึงฐิติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑๕ นับตั้งแต่ปฏิสนธิเป็นต้นมานั้นดับไปแล้วมีเท่าใดกำลังตั้งอยู่มีเท่าใด เกิดขึ้นใหม่มีเท่าใด?
๖. นับจากจิตดวงแรกที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับชีวิตนวกกลาปเริ่มเกิดเป็นครั้งแรกจนถึงงักกขณะของจิตดวงที่ ๑๗ ของคัพพเสยยกะ และโอปปาติกกำเนิดในกามสุคติภูมิ นั้น กัมมปัจจัยอุตฺตชรูป และอุตฺตปัจจัยอุตฺตชกลาป มีจำนวนเท่าใด?
๗. จงแสดงรูปวิธีที่เริ่มตั้งแต่อาหารชรูปเกิด และจงนับจำนวนอาหารปัจจัยอุตฺตชกลาป ในขณะที่ถึงอุปาทกขณะของมโนทวาราวชชนจิต ที่เกิดขึ้นต่อจากจิตดวงที่มีอาหารชรูปเริ่มเกิดเป็นครั้งแรกมีจำนวนเท่าใด?
๘. จงนับจำนวน กัมมชกลาป, จิตตชกลาป, อาหารชกลาป, กัมมปัจจัยอุตฺตชกลาป, จิตตปัจจัยอุตฺตชกลาป, อาหารปัจจัยอุตฺตชกลาป, อุตฺตปัจจัยอุตฺตชกลาป ในขณะที่ถึง

งักกัณณะของชวนจิตดวงที่ ๑ ที่เกิดต่อจากจิตดวงที่มี จักขุ-โสต-ฆาน-ชีวหา-เริ่มเกิด
ว่ามีจำนวนเท่าใด?

๙. จงแสดงความเป็นไปของรูปวิถึขณะที่มีการเห็นคือจักขุทวารวิถึเกิด พร้อมทั้ง
คำอธิบาย?
๑๐. ตามธรรมดาจิตตชกลาปนนั้นเมื่อเข้านิโรธสมาบัติอยู่ย่อมไม่เกิด อยากทราบว่าจิตต-
ชกลาป จิตตปัจจยอุตฺตชกลาปที่มีอยู่แล้ว ได้เริ่มดับลงเป็นลำดับๆ ไปนั้นได้เริ่มดับ
นับตั้งแต่ขณะจิตดวงไหน และได้ดับหมดสิ้น จนถึงขณะจิตดวงที่เท่าใด ให้แสดง
ตามตารางที่ ๖?
๑๑. จงแสดงความเป็นไปของรูปวิถึที่เกี่ยวกับจิตตชกลาป จิตตปัจจยอุตฺตชกลาป
โดยเฉพาะในขณะที่ออกจากนิโรธสมาบัติเป็นต้น จนถึงมโนทวารวิถึเกิดและ
อุตฺตปัจจยอุตฺตชกลาปที่เกิดอยู่นั้น เมื่อถึงอุปาทกขณะของชวนะดวงที่ ๗ ภายหลังที่
ออกจากนิโรธสมาบัติแล้วนั้นมีจำนวนเท่าใด?
๑๒. จงแสดงความเป็นไปของรูปวิถึที่เกี่ยวกับ กัมมชกลาป, จิตตชกลาป, กัมมปัจจย-
อุตฺตชกลาป, จิตตปัจจยอุตฺตชกลาป, โดยเฉพาะ ในขณะที่จักขุทวารมรณัตถ์วิถึเกิด
จนกระทั่งถึงจุติ?
๑๓. อาหารชกลาปและอาหารปัจจยอุตฺตชกลาปที่อยู่ในขณะที่เกิด ถึงงักกัณณะของจุติจิต
นั้น มีจำนวนเท่าใด?
๑๔. จงแสดงความเป็นไปของรูปวิถึที่เกี่ยวกับ กัมมชกลาป, จิตตชกลาป, อาหารชกลาป,
และอุตฺตชกลาปทั้ง ๔ ชนิด ในขณะที่มโนทวารมรณัตถ์วิถึเกิด?
๑๕. รูปกลาปทั้ง ๗ ชนิด ที่มีอยู่ตรงอุปาทกขณะ, จีตฺติขณะ, งักกัณณะของจิตดวงที่ ๑๗
ที่นับถอยหลังจากจุติจิตขึ้นไป มีจำนวนเท่าใดจงแสดงจำนวนของรูปกลาปนั้นๆ มา
โดยเฉพาะๆ ด้วย?
๑๖. จงแสดงความเป็นไปของรูปที่บังเกิดอยู่ต่อจากจุติจิตซึ่งไม่เกี่ยวกับภพใหม่?

จบปัญหาในรูปวิถึ

เฉลยปัญหาในนามวิธีโดยลำดับ

๑. คำว่า “วิธี” หมายความว่า การเกิดขึ้นโดยลำดับติดต่อกันเป็นแถวของจิต-เจตสิก-รูป ชื่อว่าวิธี, ในปรมัตถธรรมทั้ง ๔ นั้น จิต-เจตสิก-รูป เป็นวิธีได้
๒. การสงเคราะห์ความเป็นไปของจิต-เจตสิกชื่อว่าปวัตติสังคหะ ความเป็นไปของจิต-เจตสิกเหล่านี้ เมื่อว่าโดยกาลแล้วมี ๒ อย่าง คือ ปฏิสนธิกาล และปวัตติกาล
๓. นักรกะมี ๖ คือ

๑. วัตถุลักกะ,	๒. ทวารลักกะ,	๓. อารัมมณลักกะ
๔. วิญญานลักกะ,	๕. วิธีลักกะ,	๖. วิสยัปวัตติลักกะ

การที่พระอนุรุธาจารย์แสดงวัตถุลักกะ, ทวารลักกะ, อารัมมณลักกะ เสร็จไปแล้ว ในปริจเฉทที่ ๓ แต่แล้วก็นำมาแสดงในปริจเฉทที่ ๔ นี้ก็อีกนั่น ก็เพราะว่า วัตถุ ๖, ทวาร ๖, อารัมมณ ๖ นี้มีความสำคัญมาก เพราะวิญญาน ๖ จะเกิดขึ้นได้ก็ต้องมีวัตถุ, ทวาร, อารัมมณ ถ้าขาดวัตถุทวารอารัมมณเสียแล้ว วิญญาน ๖ ก็เกิดขึ้นไม่ได้เมื่อวิญญาน ๖ เกิดขึ้นไม่ได้ วิธีจิตทั้งหมดก็เกิดขึ้นไม่ได้ เมื่อวิธีจิตเกิดขึ้นไม่ได้ วิสยัปวัตติ ๖ ก็มีขึ้นไม่ได้เช่นเดียวกัน เพราะเหตุนี้จึงต้องนำมาแสดงในปริจเฉทที่ ๔ นี้ อีก เพื่อให้นักศึกษาทราบถึงความสำคัญของลักกะทั้ง ๓

๔. คำว่า “วิสยัปวัตติ” หมายความว่า ความเป็นไปแห่งอารัมมณในทวาร และที่พ้นจากทวาร จำนวนวิสยัปวัตติในวิธีมุตตจิตมี ๓ อย่าง คือ

๑ กรรมอารัมมณ,	๒ กรรมนิมิตอารัมมณ,	๓ คตินิมิตอารัมมณ
- วิสยัปวัตติในวิธีจิตมี ๖ หรือมี ๘ มี ๖ คือ

๑ อติมหันตารมณ,	๒ มหันตารมณ,	๓ ปริตตารมณ
๔ อติปริตตารมณ,	๕ วิภูตารมณ,	๖ อวิภูตารมณ

มี ๘ คือ

๑ อติมหันตารมณ,	๒ มหันตารมณ,	๓ ปริตตารมณ,
๔ อติปริตตารมณ,	๕ อติวิภูตารมณ,	๖ วิภูตารมณ,
๗ อวิภูตารมณ,	๘ อติอวิภูตารมณ	

๕. คำว่า “วิธี” เมื่อว่าโดยทวารแล้วมี ๖ คือ

๑ จักขุทวารวิธี,	๒ โสตทวารวิธี,	๓ ฆานทวารวิธี,
๔ ชิวหาทวารวิธี,	๕ กายทวารวิธี,	๖ มโนทวารวิธี

เมื่อว่าโดยวิญญาณแล้วมี ๖ คือ

๑ จักขุวิญญาณวิธี,	๒ โสตวิญญาณวิธี,	๓ ฆานวิญญาณวิธี,
๔ ชิวหาวิญญาณวิธี,	๕ กายวิญญาณวิธี,	๖ มโนวิญญาณวิธี

๖. ในวิญญาณนัยกะนั้น มโนวิญญาณ ได้แก่จิต ๘๕ (เว้นทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐)

วิสัยปวัตติทางปัญจทวารมี ๔ คือ

๑ อติมหันตารมณ,	๒ มหันตารมณ,
๓ ปรีตารมณ,	๔ อติปรีตารมณ

๗. ความหมายของวิสัยปวัตติดังนี้ คือ :-

ก. อติมหันตารมณ หมายความว่า ปัญจารมณที่มีวิธิจิตเกิดขึ้นได้มากที่สุดจน
ครบ ๗ อย่าง

ข. มหันตารมณ หมายความว่า ปัญจารมณที่มีวิธิจิตเกิดขึ้นได้มากเพียง ๖
อย่าง

ค. ปรีตารมณ หมายความว่า ปัญจารมณที่มีวิธิจิตเกิดขึ้นได้น้อยมีเพียง ๕
อย่าง

ง. อติปรีตารมณ หมายความว่า ปัญจารมณที่มีวิธิจิตเกิดขึ้นได้น้อยที่สุดกล่าว
คือ มีแต่ภวังคจลนะเท่านั้น

๘. อายุของจิต-เจตสิก-รูป มีดังนี้คือ ขณะเล็กทั้ง ๓ ได้แก่ อุปาทกขณะ, ฐิตีขณะ,
ภังคักขณะ (เกิด ตั้ง ดับ) เป็นอายุของจิต-เจตสิก ดวงหนึ่งอายุของรูปเท่ากับจิต ๑๗
ดวง ว่าโดยขณะเล็ก ๕๑ ขณะเล็ก ดังมีหลักฐานบาลีแสดงว่า **อุปาทกฐิตภังคักวเสน**
ขณตฺตํ เอกจิตฺตฺตฺกขณํ นาม, ตานิ ปน สตฺตฺตรส จิตฺตฺตฺกขณานิ รูปชฺมฺมานมายุ

๙. คำว่า “ขณะ” หมายความว่าชั่วระยะเล็กน้อยที่สุด หาอะไรมาเปรียบเทียบมิได้ อายุ
ของ นาม-รูป ในขณะทั้งสามนั้น มีความแตกต่างกันตรงฐิตีขณะ คือ ฐิตีขณะของ
นามมี ๑ ขณะ ส่วนฐิตีขณะของรูปมี ๔๕ ขณะ สำหรับอุปาทกขณะและ
ภังคักขณะของนามและรูปนั้นมี ๑ ขณะเท่ากัน

๑๐. ชั่วขณะคตินี้มีครั้งหนึ่ง นามเกิดขึ้นแล้วดับไปแสนโกฏีครั้ง รูปเกิดขึ้นแล้วดับไป
มากกว่าห้าพันโกฏีครั้ง (๕๘,๘๒๐,๐๐๐,๐๐๐ ครั้ง)

๑๑. ที่ท่านกล่าวว่า วิญญูรูป ๒ ลักษณะรูป ๔ ไม่มีอายุขึ้นถึง ๑๗ ขณะนั้นเพราะ วิญญูรูป ๒ นี้ เกิดพร้อมกันกับจิต ดับพร้อมกันกับจิต ดังแสดงไว้ในทุกมคติภา ในมหันตาทุภะว่า จิตตสหุโน ธมฺมา สภาวะธรรมทั้งหลายมีการเกิดพร้อมกัน กับจิตเป็นปกติ และ จิตฺตานุปริวตฺติโน ธมฺมา สภาวะธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นเป็นไป ตามกระแสจิต ส่วนลักษณะรูป ๔ นั้น เป็นเครื่องหมายของนิปผันนรูปเท่านั้น เป็นรูปปรมาณูเทียม จึงไม่มีอายุถึง ๑๗ ขณะ รูปที่มีอายุ ๑๗ ขณะจิตต้องเป็นรูป ปรมาณูแท้

รูปารมณฺที่มาปรากฏทางตานี้จะปรากฏตรงฐิติปัตตะ คือขณะใดขณะหนึ่งใน จำนวน ๔๕ ขณะของรูปารมณฺนั้น

๑๒. อดีตภวํค์ หมายความว่า ภวํค์ที่ผ่านไปในช่วงที่ปัญจารมณฺเกิดขึ้นแล้ว แต่ยัง ไม่ปรากฏในปัญจทวาร

ภวํคฺคณฺเฑ หมายความว่า ภวํค์ที่หวนไหวด้วยอำนาจปัญจารมณฺที่มาปรากฏใน ปัญจทวารแล้ว

ภวํคฺจิตฺที่เกิดขึ้นในขณะที่ปัญจารมณฺเกิดขึ้นแล้ว แต่ยังไม่วากระทบทางปัญจทวาร นั้น ภวํคฺจิตฺดวงนั้นเรียกว่าอดีตภวํค์ และเมื่อปัญจารมณฺได้มากระทบทางปัญจทวารแล้ว ภวํคฺจิตฺดวงนั้นชื่อว่าภวํคฺคณฺเฑ

๑๓. ภวํคฺปิฏฺเฑ แปลว่าตัดกระแสภวํค์ ที่เรียกว่าภวํคฺปิฏฺเฑนั้น เพราะเหตุว่า การเกิดขึ้นของภวํคฺจิตฺ คือภวํคฺคณฺเฑดวงที่ ๒ นั้นเกิดขึ้นเป็นครั้งสุดท้ายก่อนที่ วิถีจิตจะเกิดในวิถีหนึ่งๆ ฉะนั้นจึงเรียกว่า ภวํคฺปิฏฺเฑ

๑๔. อดีตภวํค์, ภวํคฺคณฺเฑ, ภวํคฺปิฏฺเฑ ที่เกิดก่อนปัญจทวารวิธีมีจำนวน ๑๕ คือ อุเบกขาสันติริณจิต ๒, มหาวิปากจิต ๘, รูปาวจรวิปากจิต ๕, และที่เกิดก่อน มโนทวารวิธีถ้าไม่มีอดีตภวํค์มีจำนวน ๑๕ คือ อุเบกขาสันติริณจิต ๒, มหาวิปาก- จิต ๘, มหัคคตวิปากจิต ๕ ถ้ามีอดีตภวํค์มีจำนวน ๑๕ เหมือนที่เกิดก่อนปัญจ- ทวารวิธี

๑๕. จิตที่มีประจำตัวของสัตว์ทั้งหลายในภพหนึ่งๆ นั้นได้แก่ ภวํคฺจิต ๑๕ อารมณฺ ได้แก่ กรรมอารมณฺ, กรรมนิมิตอารมณฺ, หรือคตินิมิตอารมณฺ

จิตที่เกิดขึ้นใหม่ได้แก่วิถีจิตทั้งหมด อารมณฺที่เกิดขึ้นใหม่ได้แก่อารมณฺ ๖ ที่นอกจาก กรรมอารมณฺ, กรรมนิมิตอารมณฺ หรือคตินิมิตอารมณฺ

๑๖. ทางปัญจทวารมี วิสัฏฐิปปวัตติถึง ๔ อย่างนั้น อาศัยธรรม ๔ ประการเป็นหลัก คือ :-

ทางจักขุทวาร	มี ๔ คือ จักขุปสาท	= ตาดี
	รูปารมณ	= มีสีต่างๆ มาปรากฏเฉพาะหน้า
	อาโลก	= แสงสว่าง
	มนสิการ	= ความตั้งใจ
ทางโสตทวาร	มี ๔ คือ โสตปสาท	= หูดี
	สัททารมณ	= มีเสียงต่างๆ มาปรากฏเฉพาะหน้า
	อากาศ	= ช่องว่าง
	มนสิการ	= ความตั้งใจ
ทางฆานทวาร	มี ๔ คือ ฆานปสาท	= จมูกดี
	คันธารมณ	= มีกลิ่นต่างๆ มาปรากฏเฉพาะหน้า
	วาโย	= ลม
	มนสิการ	= ความตั้งใจ
ทางชีวหาทวาร	มี ๔ คือ ชิวหาปสาท	= ลิ้นดี
	รสารมณ	= รสต่างๆ มาปรากฏที่ลิ้น
	อาโป	= น้ำ
	มนสิการ	= ความตั้งใจ
ทางกายทวาร	มี ๔ คือ กายปสาท	= ร่างกายดี
	โผฏฐัพพารมณ	= เย็น, ร้อน, อ่อน, แข็ง, หย่อน, ตึง ที่มาปรากฏเฉพาะหน้า
	ถัทธะ	= ปลิววิราดที่มีลักษณะแข็ง
	มนสิการ	= ความตั้งใจ

ถ้าธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้สมบูรณ์ รูปารมณ, สัททารมณ, คันธารมณ, รสารมณ, โผฏฐัพพารมณ นี้ชื่อว่าอติมหันตารมณ, ถ้าธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งหย่อนไป รูปารมณเป็นต้นนั้นชื่อว่ามหันตารมณ, ถ้าหย่อนมากก็ชื่อว่า ปริตตารมณ, ถ้าหย่อนมากที่สุดก็ชื่อว่าอติปริตตารมณ

จักขุปสาททั้ง ๓ อย่างในอติมหันตารมณวิถิตทารัมมณวาระ และปฐมมหันตารมณวิถิตมีดังนี้คือ อติมหันตารมณวิถิตทารัมมณวาระ มันทายุกจักขุปสาทมี ๓๗ อมันทายุก-

จักขุปสาทมี ๑๑ มัชฌิมาชูกจักขุปสาทมี ๑ ปฐมมหันตารมณวิถิ มันทายุกจักขุปสาทมี ๓๔
อมันทายุกจักขุปสาทมี ๑๔ มัชฌิมาชูกจักขุปสาทมี ๑

ตารางแสดงจำนวนปสาททั้ง ๓ อย่าง ในอติมหันตารมณวิถิ เป็นต้น

วิสัยปวัตติ	ปัญจปสาทรูป		
	มันทายุกะ	อมันทายุกะ	มัชฌิมาชูกะ
อติมหันตารมณวิถิ	๓๗	๑๑	๑
ปฐมมหันตารมณวิถิ	๓๔	๑๔	๑
ทุตติยมหันตารมณวิถิ	๓๑	๑๗	๑
ปฐมปริตตารมณวิถิ	๒๘	๒๐	๑
ทุตติยปริตตารมณวิถิ	๒๕	๒๓	๑
ตติยปริตตารมณวิถิ	๒๒	๒๖	๑
จตุตถปริตตารมณวิถิ	๑๙	๒๙	๑
ปัญจมปริตตารมณวิถิ	๑๖	๓๒	๑
นัญฐปริตตารมณวิถิ	๑๓	๓๕	๑

๑๗. การเกิดขึ้นของวิสัยปวัตติทั้ง ๔ ทางจักขุทวารโดยลำดับมีดังนี้ คือ

จักขุทวารอติมหันตารมณวิถิ

รูปารมณที่ผ่านภวังคจิตไปขณะหนึ่งแล้วก็จะปรากฏแก่จักขุปสาท ต่อจากนั้น
ภวังคจิตไหว ๒ ครั้ง แล้วปัญจทวาราวชชนจิตที่ตัดกระแสงภวังคชาต และพิจารณารูปารมณ
นั้นเอง เกิดขึ้นแล้วก็ดับลง เมื่อปัญจทวาราวชชนจิตดับลงแล้ว ในลำดับแห่งจิตนั้น จักขุ-
วิญญานจิตผู้เห็นรูปารมณ สัมปฏิจจนจิตผู้รับรูปารมณ สันตึรณจิตผู้ได้สวนรูปารมณ
ไวญฐัพพนจิตผู้ตัดสินรูปารมณเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นตามลำดับๆ แล้ว ก็ดับตามๆ กันไป
หลังจากไวญฐัพพนจิตดับลงแล้ว ในกามชวนจิต ๒๙ นั้น ชวนจิตดวงใดดวงหนึ่งที่มี
โยนิโสมนสิการเป็นต้นเป็นปัจจุย โดยมากย่อมเกิดเพียง ๗ ครั้ง ตทารัมมณจิตเกิดขึ้นตาม
สมควรแก่สัจจ หลังจากตทารัมมณจิตดวงที่ ๒ ดับลงแล้ว ภวังคจิตก็เกิดต่อไป เท่าที่ได้
กล่าวมาตามลำดับแล้วนั้น จิตตक्षणะ ๑๗ ดวงก็เต็มบริบูรณ์ คือความเกิดขึ้นแห่งวิถิจิต

มี ๑๔ ดวง ภาวังกจลนจิต ๒ ดวง ภาวังกจิตที่ผ่านไปแล้ว ๑ ดวง รวม ๑๗ ดวง เมื่อครบ ๑๗ ดวงแล้วรูปารมณีนันก็ดับไป รูปารมณีนี้นี้ชื่อว่า อติมหันตารมณ

จักขุทวารมหันตารมณวิธิ

รูปารมณที่เกิดขึ้นผ่านภาวังกจิตไป ๒-๓ ขณะแล้ว จึงปรากฏแก่จักขุปสาท ฉะนั้น จึงไม่สามารถจะตั้งอยู่ได้จนถึงตทารัมมณจิต ๒ ครั้ง รูปารมณีนี้นี้ชื่อว่า มหันตารมณวิธินี้ เมื่อสุดชวณะ ๓ ดวง ภาวังกจิตก็เกิด ความเกิดขึ้นแห่งตทารัมมณจิตนั้น ไม่มีเลย

จักขุทวารปริตตารมณวิธิ

รูปารมณที่เกิดขึ้นผ่านภาวังกจิตไป ๔-๕-๖-๗-๘-๙ ขณะแล้ว จึงปรากฏแก่จักขุปสาท ฉะนั้นจึงไม่สามารถจะตั้งอยู่ได้จนถึงชวณจิต ๗ ครั้ง รูปารมณีนี้นี้ชื่อว่า ปริตตารมณ ใน ปริตตารมณวิธินี้ชวณะทั้ง ๗ ไม่เกิด เกิดแต่โวฏฐัพพนจิต ๒-๓ ครั้งเท่านั้น ต่อแต่นั้น จึงเกิดภวังกต่อไป

จักขุทวารอติปริตตารมณวิธิ

รูปารมณที่เกิดขึ้นผ่านภาวังกจิตไป ๑๐-๑๖ ขณะ จวนจะดับอยู่แล้วจึงปรากฏแก่ จักขุปสาท ฉะนั้นจึงไม่สามารถจะตั้งอยู่ได้จนถึงโวฏฐัพพนจิต ๒ ครั้ง รูปารมณีนี้นี้ชื่อว่า อติปริตตารมณ ในอติปริตตารมณวิธินี้มีภวังก์ไหวเท่านั้น ไม่มีการเกิดขึ้นแห่งวิจิตเลย

๑๘. จักขุทวาริกอติมหันตารมณวิธิตทารัมมณวาระอย่างสามัญมีดังนี้ คือ อตติภวังก์, ภาวังกจลน, ภาวังกุปัจเฉทะ. ปัญจทวาราวชชนะ, จักขุวิญญาน, สัมปฏิจชนะ, สันติริณ, โวฏฐัพพน, ชวณะ ๗ ครั้ง, ตทารัมมณะ ๒ ครั้ง, ภวังก์ต่อไป

๑๙. ในตทารัมมณวาระจักขุทวาริกอติมหันตารมณวิธินั้น วิธิจิตมี ๗ อย่าง คือ ปัญจทวาราวชชนะ, จักขุวิญญาน, สัมปฏิจชนะ, สันติริณะ, โวฏฐัพพน, ชวณะ, ตทารัมมณะ

วิธิจิตเหล่านี้เมื่อนับโดยการเกิดขึ้นของจิตแล้วมี ๑๔ ขณะ คือ ปัญจทวาราวชชนจิต

๑ จักขุวิญญานจิต ๑ สัมปฏิจชนจิต ๑ สันติริณจิต ๑ โวฏฐัพพนจิต ๑ ชวณจิต ๗ ขณะ

ตทาร์มมณจิต ๒ ขณะ รวมเป็น ๑๔ ขณะ และถ้านับโดยพิสดารแล้ว มีจำนวน ๔๖ ดวง คือ กามจิต ๔๖ (เว้นทวิปัญจวิญญาณจิต ๘)

๒๐. ตทาร์มมณวาระจักขุทวาริกอติมหันตารมณวิธีก่ได้ในบุคคล ๘ ที่ในกามภูมิ ๑๑
๒๑. ชวนวาระจักขุทวาริกอติมหันตารมณวิธียมี ๒ วิธ คือ จักขุทวาริกอติมหันตารมณวิธ ชวนวาระไม่มีอาคันตุภวังค์ ๑ วิธ และมีอาคันตุภวังค์ ๑ วิธ จักขุทวาริกอติ-
มหันตารมณวิธชวนวาระไม่มีอาคันตุภวังค์ ๑ วิธ ก่ได้ในบุคคล ๘ ที่ใน
ปัญจโวการภูมิ จักขุทวาริกอติมหันตารมณวิธ ชวนวาระที่มีอาคันตุภวังค์ ๑ วิธ
ก่ได้ในบุคคล ๔ (เว้นทุกคติ, สุกคติ, อนาคา, อรหันต์) ที่ในกามสุคติภูมิ ๗
เท่านั้น
๒๒. จักขุทวาริกมหันตารมณวิธียมี ๔ วิธ คือ จักขุทวาริกมหันตารมณวิธที่มีอติตภวังค์
๒ ขณะ และ ๓ ขณะ มีอาคันตุภวังค์ ๒ วิธ และไม่มีอาคันตุภวังค์ ๒ วิธ
รวมเป็น ๔ วิธ และวิธเหล่านี้สงเคราะห์เข้าในชวนวาระ
๒๓. มหันตารมณวิธที่มีอติตภวังค์ก่ขึ้นถึง ๔ ขณะนั้นก็มีได้เพราะตามปกติชวนะอาจ
ก่ขึ้นเพียง ๖ ครั้งก็ได้ ในเมื่อนับตามอายุของปัญจารมณก็จะพึงเห็นได้ดังนี้คือ
อติตภวังค์ ๔ ขณะ, ภวังคจลนะ, ภวังคูปจเฉทะ, ปัญจทวาราวชชนะ, ปัญจวิญญาณ,
สัมปฏิจชนะ, สันตึระณะ, โภจฐัพพะ, ชวนะ ๖ ครั้ง เมื่อถึงภังคักขณะของชวนะ
ดวงที่ ๖ ปัญจารมณนั้นก็ดับลง ปัญจารมณนั้นก็มีอายุครบ ๑๗ ขณะจิตพอดี
ด้วยเหตุนี้จึงกล่าววามหันตารมณวิธียมีอติตภวังค์ ๔ ขณะก็มีได้
๒๔. อติมหันตารมณวิธียที่มีอาคันตุภวังค์ และมหันตารมณวิธียที่มีอาคันตุภวังค์นั้น
ต่างกันที่อารมณ์คือ อติมหันตารมณวิธียที่มีอาคันตุภวังค์อารมณ์ ต้องเป็น
อติอิฐฐารมณ จึงจะมีอาคันตุภวังค์ นอกจากอติอิฐฐารมณแล้วอาคันตุภวังค์ก็มี
ขึ้นไม่ได้ ส่วนมหันตารมณวิธียที่มีอาคันตุภวังค์นั้นไม่มีการจำกัดอารมณ์ ไม่ว่า
อารมณ์จะเป็นอนิฐฐารมณ หรืออิฐฐัมมฉัตตารมณ อติอิฐฐารมณก็ตาม ต้องมี
อาคันตุภวังค์ทั้งสิ้น
๒๕. อติมหันตารมณวิธียชวนวาระที่ไม่มีอาคันตุภวังค์ก่ขึ้นแก่กามบุคคลนั้นมี คือ
ทุกคติอเหตุกบุคคล ๑ สุกคติอเหตุกบุคคล ๑ และมนุษย์เทวดาที่ปฏิสนธิด้วยอุเบกขา
มหาวิบาก ในขณะที่ได้ประสบกับปัญจารมณที่เป็นอติอิฐฐ คือดีมาก ไม่ใช่สามัญ
อารมณ์ แต่ผู้นั้นมีความไม่พอใจ เสียใจ กลัว ก่ขึ้น หากตทาร์มมณจิตจะก่ต่ออีก

ต้องเป็นโสมนัสตทารัมมณจิต แต่โสมนัสตทารัมมณจิตจะเกิดติดต่อกันในสายเดียวกันกับโทสขณะไม่ได้ ฉะนั้นบุคคลที่ปฏิสนธิด้วยอุเบกขานั้น ในเมื่อโสมนัสตทารัมมณจิตเกิดไม่ได้ มุลภวังค์ก็เกิดติดต่อกันไปกับขณะโดยไม่ต้องมีอาคันตุภวังค์

๒๖. อติมหันตารมณวิถิ และมหันตารมณวิถิที่มีอาคันตุภวังค์เกิดขึ้นได้ในกามบุคคล ๔ จำพวก คือ ทวิเหตุกบุคคล ๑ ตติเหตุกบุคคล ๑ โสดาบันบุคคล ๑ สกทาคามีบุคคล ๑ ที่ปฏิสนธิด้วยโสมนัส

๒๗. จักขุทวาริกปริตตารมณวิถิมี ๖ ประเภท คือ จักขุทวาริกปริตตารมณวิถิ ที่มีอดีตภวังค์ผ่านไป ๔-๕-๖-๗-๘ ภวังคจลนะ, ภวังคุปัจเฉทะ, ปัญจทวาราวัชชนะ, จักขุวิญญาณ, สัมปฏิจจนะ, สันตிரณะ, โภจฐัพพะนะ, ภวังค์ต่อไป

สงเคราะห์เข้าในโภจฐัพพนวาระ เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวก ที่ในปัญจโวการภูมิ

๒๘. อติปริตตารมณวิถิมี ๗ ประเภท คือ อดีตภวังค์ผ่านไป ๑๐-๑๑-๑๒-๑๓-๑๔-๑๕-๑๖ ภวังคจลนะ ๒ หรือ ๑ ครั้ง แล้วภวังค์ต่อไป

การที่จัดอติปริตตารมณวิถิเข้าในวิถิจิตได้นั้นก็เพราะภวังคจิตนี้มีการหวนไหว้เกิดขึ้นด้วยอำนาจปัญญาารมณที่มากกระทบแล้วไม่ใช่เป็นภวังคจิตตามธรรมดา โดยเหตุนี้จึงจัดเป็นวิถิได้

๒๙. ก. การเกิดขึ้นของตทารัมมณวาระอติมหันตารมณวิถิ มีดังนี้คือ เมื่อรูปารมณมาปรากฏทางตาโดยเฉพาะที่ไร ภวังคจิตดวงหนึ่งที่มีอารมณ์เป็นกรรม, กรรมนิमित, คตินิมิต อย่างใดอย่างหนึ่งก็เกิดขึ้นแล้วก็ผ่านไปชื่อว่าอดีตภวังค์ เมื่อรูปารมณนั้นได้กระทบกับจักขุปสาท ภวังคจิตนั้นก็เปลี่ยนสภาพเป็นอาการไหว ๒ ขณะแล้วก็ดับไป ชื่อว่าภวังคจลนะ, ภวังคุปัจเฉทะ ต่อจากนั้นวิถิจิตก็เกิดขึ้นโดยลำดับ คือ

ปัญจทวาราวัชชนจิต = เป็นจิตที่มีหน้าที่พิจารณาอารมณ์ใหม่ ทั้งอารมณ์เก่าพร้อมกับตัดกระแสภวังค์เกิดขึ้น ๑ ขณะ แล้วก็ดับไป

จักขุวิญญาณจิต = เกิดขึ้นมีหน้าที่เห็นรูปารมณแล้วก็ดับไป

สัมปฏิจจจิต = " " รับรูปารมณแล้วก็ดับไป

สันตிரณจิต = " " ได้สวนรูปารมณ ว่าเป็นอริยหรืออนิยแล้วก็ดับไป

โฏฐัพพนจิต = เกิดขึ้นมีหน้าที่ตัดสินรูปารมณ์ว่าเป็นอิฏฐหรืออนิฏฐแล้ว
ก็ดับไป

กามชวนจิตดวงใด

ดวงหนึ่งในบรรดา

กามขณะ ๒๕ ดวงนั้น = " " เสพรูปารมณ์ติดต่อกัน ๗ ขณะแล้วก็ดับ
ไป

ตทารัมมณจิตดวงใด

ดวงหนึ่งในบรรดา ๑๑

ดวงนั้น = " " รับรูปารมณ์ต่อจากขณะ ๒ ขณะแล้วก็
ดับไป รูปารมณ์กับจักขุปสาททั้ง ๒ นี้ ก็ดับลงพร้อม
กันกับตทารัมมณจิตดวงที่ ๒ เพราะครบ ๑๗ ขณะจิต
ซึ่งเท่ากับอายุของรูปรูปหนึ่ง ต่อจากนั้นไปภวังคจิตก็
เกิดขึ้นตามสมควร และต่อไปวิธีดังกล่าวแล้วนี้ก็เกิดขึ้น
อีกสลับกันเรื่อยๆ ไปกับภวังคจิตจนกว่ามโนทวารวิถี
จะเกิด

ข. การเกิดขึ้นของชวนวาระอดีตมโนทวารวิถีที่มีอาคันตุกภวังค์ มีดังนี้ คือผู้ที่
ปฏิสนธิด้วยโสมนัส ขณะได้เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอติอิฏฐะ เช่น บุคคลที่มีรูป
ร่างงดงามที่สุด วัตถุสิ่งของที่สวยงามมากเป็นต้น แต่รู้สึกไม่พอใจ, เสียใจ,
กลัว, เกิดขึ้น วิถีจิตเกิดเป็นลำดับดังนี้ คือ

โสมนัสปฏิสนธิจิตทำหน้าที่ อดีตภวังค์, ภวังคจลนะ, ภวังคุปัจเฉทะ, มีอารมณ์เป็น
กรรม, กรรมนิमित, คตินิमित อย่างใดอย่างหนึ่งที่มรณาสันนชวนะรับมาแต่ภพก่อนเมื่อใกล้
จะตายเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ต่อจากนั้นปัญจทวาราวชชนจิต ทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ใหม่
กุศลวิบากจักขุวิญญาณผู้เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอติอิฏฐะ กุศลวิบากสัมปฏิจขณะทำหน้าที่รับ
รูปารมณ์ที่เป็นอติอิฏฐะ โสมนัสสันติระทำหน้าที่ได้สวนรูปารมณ์ว่าเป็นอติอิฏฐะ
มโนทวาราวชชนจิตตัดสินในรูปารมณ์ว่าเป็นอติอิฏฐะ แล้วจิตเหล่านั้นก็ดับไป ในลำดับ
นั้นเอง โทสชวนะก็เกิดขึ้นรับรูปารมณ์ที่เป็นอติอิฏฐะ ต่อจากนั้นอุเบกขาสันติระกุศลวิบาก
หรืออุเบกขามหาวิบากดวงใดดวงหนึ่งก็เกิดขึ้น ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์แทนตทารัมมณจิต มี
อารมณ์ ๖ ที่เป็นกามธรรมที่ชำนาญมาแล้วในภพนี้เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ต่อจากนั้นโสมนัส-

มหาวิปากจิตที่เป็นมูลวังก์มีอารมณ์ตรงกันกับวังก์แรกเกิดขึ้นหลายครั้งตามสมควร และ วิถีจิตเหล่านี้ก็บังเกิดขึ้นหลายร้อยหลายพันรอบ แล้วแต่เวลาที่เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอดีตอวิชชา นั้นอยู่

ค. การเกิดขึ้นของชวนวาระอดีตหัตถารมณวิถี ที่ไม่มีอาคันตุกวังก์มีดังนี้ คือ

ผู้ที่ปฏิสนธิด้วยอุเบกขา ขณะที่ได้เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอดีตอวิชชา เช่น บุคคลที่มีรูปารมณ์งดงามที่สุด วัตถุสิ่งของที่สวยงามเป็นต้น แต่รู้สึกไม่พอใจ, เสียใจ, กลัวเกิดขึ้น วิถีจิตเกิดเป็นลำดับดังนี้ คือ

อุเบกขาปฏิสนธิจิตทำหน้าที่ อดีตวังก์, วังก์จลนะ, วังก์ปัจเฉทะ, มีอารมณ์เป็นกรรม, กรรมนิमित, คตินิมิต อย่างใดอย่างหนึ่งที่มรณัสสนชวณะรับมาแต่ภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ต่อจากนั้นปัญจทวาราวชชนจิตทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ใหม่ กุศลวิปากจักขุวิญญาณทำหน้าที่เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอดีตอวิชชา กุศลวิปากสัมปฏิจชนะทำหน้าที่รับรูปารมณ์ที่เป็นอดีตอวิชชาโสมนัสสันตริณะทำหน้าที่ได้สวนรูปารมณ์ว่าเป็นอดีตอวิชชา มโนทวาราวชชนจิตตัดสินในรูปารมณ์ว่าเป็นอดีตอวิชชา แล้วจิตเหล่านี้ก็ดับไป ในลำดับนั้นเอง โทสชวณะก็เกิดขึ้นรับรูปารมณ์ที่เป็นอดีตอวิชชา ต่อจากนั้นอุเบกขาปฏิสนธิจิตทำหน้าที่ วังก์ ซึ่งมีอารมณ์เป็นกรรม, กรรมนิमित, คตินิมิต อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นหลายครั้งตามสมควร และวิถีจิตเหล่านี้ก็บังเกิดขึ้นหลายร้อยหลายพันรอบแล้วแต่เวลาที่เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอดีตอวิชชานั้นอยู่

รูปาวจรพรหมทั้งหลายในขณะที่เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอวิชชา (อดีตอวิชชา, อวิชชาขันธ์ตตะ) หรืออนิวิชชา ซึ่งมีวังก์จิตล่วงไป ๑ ขณะแล้วก็ปรากฏแก่จักขุประสาทนั้นในลำดับนั้นชวณะอื่นๆ นอกจากโทสชวณะย่อมเกิดขึ้น เมื่อสุดชวณะแล้วรูปาวจรปฏิสนธิซึ่งมีบัญญัติกรรมนิमितธัมมารมณเกิดขึ้นทำหน้าที่วังก์ต่อไป ชวนวาระอดีตหัตถารมณวิถีเหล่านี้ก็ไม่มีอาคันตุกวังก์เหมือนกัน

ฅ. การเกิดขึ้นของปฐมมหันตารมณวิถี ที่มีอาคันตุกวังก์มีดังนี้ คือผู้ที่ปฏิสนธิด้วยโสมนัส ขณะที่ได้เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอวิชชา หรืออนิวิชชาก็ตาม แต่รู้สึกไม่พอใจ, เสียใจ, กลัว เกิดขึ้น วิถีจิตเกิดเป็นลำดับดังนี้ คือ

โสมนัสปฏิสนธิจิตทำหน้าที่ อดีตวังก์ล่วงไป ๒ ขณะ วังก์จลนะ, วังก์ปัจเฉทะ, มีอารมณ์เป็นกรรม, กรรมนิमित, คตินิมิต อย่างใดอย่างหนึ่งที่มรณัสสนชวณะรับมาจากภพก่อนเมื่อใกล้จะตาย เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ต่อจากนั้นปัญจทวาราวชชนจิตทำหน้าที่

พิจารณาอารมณ์ใหม่ จักขุวิญญาณทำหน้าที่เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอวิชฺฐะ หรืออนิวิชฺฐะ สัมปฏิจฺจนะทำหน้าที่รับรูปารมณ์ที่เป็นอวิชฺฐะ หรืออนิวิชฺฐะ สันตึรณะ ทำหน้าที่ได้สวนรูปารมณ์ว่าเป็นอวิชฺฐะ หรืออนิวิชฺฐะ จิตเหล่านี้เป็นกุสลวิบากหรืออกุสลวิบากนั้นแล้วแต่อารมณ์ มโนทวาราวิชฺชนจิตตคติสินในรูปารมณ์ว่าเป็นอวิชฺฐะ หรืออนิวิชฺฐะ ต่อจากนั้นอุเบกขา สันตึรณกุสลวิบาก-อกุสลวิบาก หรืออุเบกขามหาวิบากดวงใดดวงหนึ่งเกิดขึ้นทำหน้าที่ อาคันตุกภวํกั มีอารมณ์ ๖ ที่เป็นกามธรรมที่ชำนาญมาแล้วในภพนี้เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ต่อจากนั้นโสมนัสสมาธิจิตที่เป็นมุลภวํกั มีอารมณ์ตรงกันกับภวํกัแรกเกิดขึ้นหลายครั้งตามสมควร และวิถีจิตเหล่านี้ก็คงเกิดขึ้นหลายร้อยหลายพันรอบแล้วแต่เวลาที่เห็นรูปารมณ์นั้นอยู่

การเกิดขึ้นของปฐมมหันตารมณ์วิถี ที่ไม่มีอาคันตุกภวํกัมีดังนี้ คือ

ผู้ที่ปฏิสนธิด้วยอุเบกขา ขณะได้เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอวิชฺฐะ หรืออนิวิชฺฐะก็ตาม แต่รู้สึกไม่พอใจ, เสียใจ, กลัว, เกิดขึ้น วิถีจิตเกิดเป็นลำดับดังนี้ คือ

อุเบกขาปฏิสนธิจิตทำหน้าที่อดีตภวํกัล่วงไป ๒ ขณะ, ภวํกัจฉณะ, ภวํกุปัจเฉทะ, มีอารมณ์เป็นกรรม, กรรมนิมิต, คตินิมิต อย่างใดอย่างหนึ่งที่มรณาสันชวณะรับมาจากภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ต่อจากนั้นปัญจทวาราวิชฺชนจิตทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ใหม่ จักขุวิญญาณผู้เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอวิชฺฐะ หรืออนิวิชฺฐะ สัมปฏิจฺจนะทำหน้าที่รับรูปารมณ์ที่เป็นอวิชฺฐะ หรืออนิวิชฺฐะ สันตึรณะทำหน้าที่ได้สวนรูปารมณ์ว่าเป็นอวิชฺฐะ หรืออนิวิชฺฐะ จิตเหล่านี้จะเป็นกุสลวิบาก หรืออกุสลวิบากนั้นแล้วแต่อารมณ์ มโนทวาราวิชฺชนจิตตคติสินในรูปารมณ์ว่าเป็นอวิชฺฐะ หรืออนิวิชฺฐะ แล้วจิตเหล่านี้ก็ดับไป ในลำดับนั่นเอง โทสชวณะก็เกิดขึ้นรับรูปารมณ์ที่เป็นอวิชฺฐะ หรืออนิวิชฺฐะ ต่อจากนั้นอุเบกขาปฏิสนธิจิตทำหน้าที่ภวํกัซึ่งมีอารมณ์เป็นกรรม, กรรมนิมิต, คตินิมิต อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นหลายครั้งตามสมควร และวิถีจิตเหล่านี้ก็คงเกิดขึ้นหลายร้อยหลายพันรอบแล้วแต่เวลาที่เห็นรูปารมณ์นั้นอยู่

หรือผู้ที่ปฏิสนธิด้วยโสมนัส เมื่อได้เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอวิชฺฐะ หรืออนิวิชฺฐะ ซึ่งมีภวํกัจฉล่วงไป ๒ ขณะ แล้วก็ปรากฏแก่จักขุปสาทนั้น ในลำดับนั้นโทสชวณะไม่เกิดคงมีแต่ชวณะอื่นๆ เกิดขึ้น วิถีจิตเหล่านี้ก็ไม่มีอาคันตุกภวํกัเหมือนกัน เมื่อชวณะดวงสุดท้ายดับลงแล้วโสมนัสปฏิสนธิจิตก็ทำหน้าที่ภวํกัต่อไป เช่นเดียวกันกับวิถีที่ได้แสดงมาแล้วนั้น

หรือผู้ที่ปฏิสนธิด้วยอุเบกขา เมื่อได้เห็นรูปารมณ์ที่เป็นอริยฐานะ หรืออนิยฐานะ ซึ่งมีภวังคจิตล่วงไปแล้ว ๒ ขณะ แล้วก็ปรากฏแก่จักขุปสาทนั้น ในลำดับนั้นโทสขณะไม่เกิด จะมีแต่ขณะอื่นๆ เกิดขึ้น วิถีจิตเหล่านี้ก็ไม่มีอาคันตุกภวังค์เหมือนกัน เมื่อขณะดวงสุดท้ายดับลงแล้ว อุเบกขาปฏิสนธิจิตก็ทำหน้าที่ภวังค์ต่อไป เช่นเดียวกันกับวิถีที่ได้แสดงมาแล้วนั้น

๓๐. จิตที่เกิดทางปัญจทวารมีจำนวน ๕๔ คือ กามจิต ๕๔ นั้นเอง

ปัญจทวารวิถีโดยย่อมี ๑๕ นั้น มีการนับดังนี้ คือ อติมหันตารมณ์ ๑ มหันตารมณ์ ๒ ปริตตารมณ์ ๖ อติปริตตารมณ์ ๖ รวมเป็น ๑๕ คุณด้วยทวารทั้ง ๕ รวมเป็น ๑๕ วิถี

โดยพิสดารมี ๑๐๐ นั้น มีการนับดังนี้คือ อติมหันตารมณ์ ๓ มหันตารมณ์ ๔ ปริตตารมณ์ ๖ อติปริตตารมณ์ ๗ รวมเป็น ๒๐ คุณด้วยทวารทั้ง ๕ รวมเป็น ๑๐๐ วิถี

๓๑. ตามคถาณีแปลความว่า ตามที่อารมณ์เกิดในทวารทั้ง ๕ นั้น ว่าโดยวิถีจิตมี ๑ (คือปัญจทวาราวชชนจิต ๑ ปัญจวิญญาณจิต ๑ สัมปฏิจจนจิต ๑ สันตிரณจิต ๑ โวภูฏัพพนจิต ๑ ขวนจิต ๑ ตทารัมมณจิต ๑ เรียกว่า วิถีจิต) ว่าโดยการเกิดขึ้นของจิตมี ๑๔ (คือปัญจทวาราวชชนจิต ๑ ปัญจวิญญาณจิตเกิดขึ้นตามสมควร ๑ สัมปฏิจจนจิต ๑ สันตிரณจิต ๑ โวภูฏัพพนจิต ๑ ขวนจิต ๑ ครั้ง ตทารัมมณจิต ๒ ครั้ง รวม ๑๔ เรียกว่าวิถีจิตเหมือนกัน) ว่าโดยพิสดารมี ๕๔ ได้แก่ กามจิต ๕๔ นั้นเอง

๓๒. วิสยंपวัตติทางมโนทวาร ตามนัยอภิธัมมัตถสังคหะมีจำนวน ๒ อย่าง คือ

๑. วิภูตารมณ์ = หมายความว่า อารมณ์ที่ปรากฏชัดทางใจ

๒. อวิภูตารมณ์ = หมายความว่า อารมณ์ที่ไม่ปรากฏชัดทางใจ

ตามนัยอรรถกถา และฎีกามี ๔ คือ

๑. อติวิภูตารมณ์ = หมายความว่า อารมณ์ที่ปรากฏชัดทางใจมากที่สุด

๒. วิภูตารมณ์ = หมายความว่า อารมณ์ที่ปรากฏชัดทางใจ

๓. อวิภูตารมณ์ = หมายความว่า อารมณ์ที่ไม่ปรากฏชัดทางใจ

๔. อติอวิภูตารมณ์ = หมายความว่า อารมณ์ที่ไม่ปรากฏชัดทางใจมากที่สุด

ที่เป็นเช่นนี้ได้ เพราะอาศัยเหตุ ๑๔ อย่างเป็นหลัก คือ

๑. ทิฏฐโต = ด้วยอำนาจที่เราได้เคยพบอารมณ์ทั้ง ๖ มาแล้ว ฉะนั้น อารมณ์เหล่านี้จึงมาปรากฏทางใจได้

๒. ทิฏฐสมุพฺพนุสฺสโต = อารมณ์ทั้ง ๖ ที่กำลังปรากฏอยู่นั้นเหมือนๆ กันกับ
อารมณ์ ๖ ที่เราเคยพบมาแล้ว ฉะนั้น ฯลฯ
๓. สุตโต = ด้วยอำนาจที่เราได้เคยเรียนมา หรือในขณะที่กำลังฟัง
กำลังเรียน กำลังอ่านข้อความอยู่ ฉะนั้น ฯลฯ
๔. สุตสมุพฺพนุสฺสโต = อารมณ์ทั้ง ๖ ที่กำลังปรากฏอยู่นั้นเหมือนๆ กันกับ
อารมณ์ที่เราเคยได้ฟัง ได้เรียน ได้อ่านมาแล้ว ฉะนั้น
ฯลฯ
๕. สทฺธทาย = ด้วยอำนาจแห่งความเชื่อในคำพูดของผู้อื่น ฉะนั้น ฯลฯ
๖. รุจิยา = ด้วยอำนาจแห่งความพอใจของตน ฉะนั้น ฯลฯ
๗. อากาโรปวิตฺตกุณฺเณ = ด้วยอำนาจแห่งการคิดนึกโดยอาศัยเรื่องราวคำพูด
เหตุผล ฉะนั้น ฯลฯ
๘. ทัฏฺฐินิหฺมุณานนฺตียา = ด้วยอำนาจแห่งการพิจารณาอารมณ์ต่างๆ ด้วยปัญญา
และด้วยลัทธิของตน แล้วตัดสินลงไป ฉะนั้น ฯลฯ
๙. นานากมฺมพฺพนฺเณ = ด้วยอำนาจแห่งกรรมต่างๆ เหมือนกันกับ กรรม,
กรรมนิमित, คตินิमित ที่ปรากฏขึ้นเมื่อใกล้จะตาย
ฉะนั้น ฯลฯ
๑๐. นานาอิทฺธิพฺพนฺเณ = ด้วยอำนาจแห่งอิทธิฤทธิ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากผู้ที่มิ
อิทธิฤทธิ์มาแสดงให้เห็น ฉะนั้น ฯลฯ
๑๑. ธาตุกุโฆภวสฺเสน = ด้วยอำนาจแห่งธาตุในร่างกายมี น้ำดี, เสมหะ,
น้ำเหลือง, โลหิต, ลม เหล่านี้วิปริตไป เช่น คน
วิกลจริตมีการเห็นและเพื่อไปต่างๆ หรือบางทีผู้ที่
นอนหลับในยามฤดูหนาวนั้นมักจะฝันไปต่างๆ ฉะนั้น
ฯลฯ
๑๒. เทวโตปสํหารวสฺเสน = ด้วยอำนาจแห่งเทวดามาคลไฉน ฉะนั้น ฯลฯ
๑๓. อนุโพทฺทวสฺเสน = ด้วยอำนาจแห่งการรู้หรือริยสัจ ๔ โดยอาศัยสุตมย-
ปัญญา จินตามยปัญญา, และภาวนามยปัญญา ตาม
สมควรไม่ขัดแย้งแก่มัคคญาณ ผลญาณ ฉะนั้น
ฯลฯ

๑๔. ปฏิเวธสวน

= ด้วยอำนาจแห่งการรู้แจ้งในอริยสัจ โดยอาศัยมัค-
 ญาณ, ผลญาณ เหมือนกับปฏิเวธญาณของพระสัมมา-
 สัมพุทธเจ้าที่ทรงเทศนาไว้ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร
 ว่า “ปุพฺเพ อนนฺตเตสฺส ธมฺเมสฺส จกฺขุ อุตฺปาติ ญาณํ
 อุตฺปาติ” เป็นต้น ฉะนั้น ๑ ถ ๑

อนึ่ง การที่มโนทวารรับอารมณ์ทุกอย่างได้นั้น เพราะมโนทวารเป็นภวังคจิตมีกำลัง
 มาก ส่วนปัญจทวารนั้นเป็นรูป ตามธรรมชาติรูปนั้นมีกำลังอ่อนกว่านามธรรม ด้วยเหตุนี้
 อารมณ์ที่มาปรากฏทางมโนทวารจึงปรากฏได้ทุกอย่างโดยไม่มีจำกัด

๓๓. ทางปัญจทวารวิธีมีอดีตภวังค์โดยแน่นอน แต่ทางมโนทวารวิธีมีอดีตภวังค์ไม่
 แน่นอนนั้น เพราะเกี่ยวกับการรับอารมณ์ตามทวารนั้นๆ คือ ปัญจทวารวิธีรับ
 ปัญจอารมณ์ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูปอย่างเดียว

ส่วนมโนทวารวิธีนั้นสามารถรับอารมณ์ทั้ง ๖ ที่เป็นปรমัตต์ และบัญญัติ ซึ่งเป็น
 เตกาลิกและกาลวิมุติได้ ฉะนั้นขณะใดมโนทวารกิจิรับอารมณ์ ๖ ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป
 ในขณะนั้นก็มีอดีตภวังค์ ถ้าขณะใดมโนทวารกิจิรับอารมณ์ ๖ ที่นอกจากปัจจุบันนิป-
 ผันนรูปแล้ว ในขณะนั้นก็ไม่มียอดีตภวังค์

๓๔. อติวิภูตารมณวิธีที่เป็นตทารัมณวาระ ตามนัยอรรถกถาและฎีกา มีจำนวน ๖ วิธีคือ
 มโนทวารกิจิที่มีอดีตภวังค์ ๑ ถึง ๕ ขณะ ๕ วิธี ไม่มีอดีตภวังค์ ๑ วิธี รวมเป็น ๖
 วิธี

๓๕. อติวิภูตารมณวิธีที่เป็นขวนวาระมีจำนวน ๑๖ วิธี คือ

อติวิภูตารมณวิธี	ที่มีอดีตภวังค์ ๑ ถึง ๗ ขณะ	ไม่มีอาคันตุภวังค์ ๗	วิธี
”	”	ที่มีอดีตภวังค์ ๑ ถึง ๗ ขณะ มีอาคันตุภวังค์	๗ วิธี
”	”	ที่ไม่มีอดีตภวังค์ และไม่มีอาคันตุภวังค์	๑ วิธี
”	”	ที่ไม่มีอดีตภวังค์ แต่มีอาคันตุภวังค์	๑ วิธี
รวมเป็น			๑๖ วิธี

อติวิภูตารมณวิธี ขวนวาระที่มีอดีตภวังค์ ไม่มีอาคันตุภวังค์ และมีอาคันตุภ-
 วังค์ มีอติวิภูตารมณ ๖ ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูปเป็น
 อารมณ์

อติวิฏฐารมณวิธิต ชวนวาระ ที่ไม่มีอดีตภวังค์ และไม่มีอาคันตุกภวังค์มีอติอิฏฐะ อิฏฐัมผัสตัดตะ หรืออนิฏฐะ อารมณ ๖ ที่เป็นอดีต-อนาคตนิ-
 พันนรูป และธัมมมารมณที่เป็นจิต เจตสิก อนิพันนรูป ที่เป็น
 เตกาลิก นิพพาน บัญญัติ เป็นอารมณ

อติวิฏฐารมณวิธิต ชวนวาระ ที่ไม่มีอดีตภวังค์ แต่มีอาคันตุกภวังค์ มีอติอิฏฐะ
 อารมณ ๖ ที่เป็นอดีต-อนาคตนิพันนรูป และธัมมมารมณ ที่เป็น
 โลเกียจิต เจตสิก อนิพันนรูป ที่เป็นเตกาลิกะ บัญญัติ เป็น
 อารมณ

๓๖. อติวิฏฐารมณวิธิตทารมณวาระที่มีอดีตภวังค์ มีปัจจุบันนิพันนรูป เป็นอารมณ
 ที่ไม่มีอดีตภวังค์ มีอดีต, อนาคต, นิพันนรูปและธัมมมารมณที่เป็นกามจิต-เจตสิก-
 อนิพันนรูป ที่เกิดขึ้นในกาลทั้ง ๓ เป็นอารมณ

๓๗. บุคคลและภูมิซึ่งเป็นที่เกิดของอติวิฏฐารมณวิธิตมีดังนี้ คือ

ก. ตทารมณวาระ เกิดได้ในบุคคล ๘ ที่ในกามภูมิ ๑๑

ข. ชวนวาระที่ไม่มีอาคันตุกภวังค์ เกิดได้ในบุคคล ๘ ที่ในปัญจโวการภูมิและ
 จตุโวการภูมิ

ค. ชวนวาระที่มีอาคันตุกภวังค์ เกิดได้ในบุคคล ๔ (เว้นทุกคิ, สุกคิอเหตุก-
 บุคคล, พระอนาคามี พระอรหันต์) ที่ในกามสุคติภูมิ ๗

๓๘. วิฏฐารมณวิธิตมีจำนวน ๑๖ วิธิต คือ

วิฏฐารมณวิธิตที่มีอดีตภวังค์ ๑-๓ ขณะ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ๓ วิธิต

” ” ที่มีอดีตภวังค์ ๑-๓ ขณะ มีอาคันตุกภวังค์ ๓ วิธิต

” ” ที่ไม่มีอดีตภวังค์ และไม่มีอาคันตุกภวังค์ ๑ วิธิต

” ” ที่ไม่มีอดีตภวังค์ แต่มีอาคันตุกภวังค์ ๑ วิธิต

รวมเป็น ๑๖ วิธิต

วิฏฐารมณวิธิตที่มีอดีตภวังค์ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ และมีอาคันตุกภวังค์ มีอารมณ
 ๖ ที่เป็นปัจจุบันนิพันนรูปเป็นอารมณ

วิฏฐารมณวิธิตที่ไม่มีอดีตภวังค์ และไม่มีอาคันตุกภวังค์ มีอารมณ ๖ ที่เป็นอดีต-
 อนาคต นิพันนรูป และธัมมมารมณที่เป็นจิต เจตสิก
 อนิพันนรูป ที่เป็นเตกาลิก นิพพาน บัญญัติเป็น
 อารมณ

วิภูตารมณวิธิตีไม่มีอติตถวักส์ แต่มีอาคันตูกวักส์ มีอารมณ ๖ ที่เป็นอดีต-อนาคต
นิปผันนรูป และธัมมมารมณที่เป็นโลกียจิต เจตสิก
อนิปผันนรูปที่เป็นเตกาลิก บัญญัติเป็นอารมณ

๓๕. บุคคลและภูมิซึ่งเป็นที่เกิดของวิภูตารมณวิธิตีไม่มีอาคันตูกวักส์ และมีอาคัน-
ตูกวักส์มีดังนี้ คือ

วิภูตารมณวิธิตีมีอติตถวักส์ ๑-๓ ขณะ ไม่มีอาคันตูกวักส์เกิดได้ในบุคคล ๘ ที่ใน
ปัญจโวการภูมิ

วิภูตารมณวิธิตีไม่มีอติตถวักส์และไม่มีอาคันตูกวักส์ ๑ วิธิตี เกิดได้ในบุคคล ๘ ที่ใน
จตุโวการภูมิ ปัญจโวการภูมิ

วิภูตารมณวิธิตีมีอติตถวักส์ ๑-๓ ขณะ มีอาคันตูกวักส์เกิดได้ในบุคคล ๔ (เวณ
ทูกคตติ, สุกตติเหตุกบุคคล, พระอนาคามี, พระ-
อรหันต์) ที่ในกามสุคติภูมิ ๓

วิภูตารมณวิธิตีไม่มีอติตถวักส์ แต่มีอาคันตูกวักส์ ๑ วิธิตีเกิดได้ในบุคคล ๔ (เวณ
ทูกคตติ, สุกตติเหตุกบุคคล, พระอนาคามี, พระ-
อรหันต์) ที่ในกามสุคติภูมิ ๓

๔๐. อวิภูตารมณวิธิตีมีจำนวน ๒ วิธิตีคือ กวักส์, กวักคจลนะ, กวักคูปังเจทะ, มโนทวาร-
วักชนะ ๒ ครั้ง กวักส์ต่อไป และมโนทวารวักชนะ ๓ ครั้ง กวักส์ต่อไป
อติอวิภูตารมณวิธิตีมี ๑ วิธิตีคือ กวักส์, กวักคจลนะ ๒ ครั้ง กวักส์ต่อไป

วิธิตีทั้งสองอย่างนี้ อวิภูตารมณวิธิตี เกิดขึ้นในขณะที่คตินิกในอารมณ ๖ ที่ละเอียด
สุขุมทั้งที่เป็นปรมัตถ์และบัญญัติ แล้วก็คิดไม่ใคร่จะออก จำก็ไม่ได้ หรือเกิดขึ้นใน
ขณะฝัน เรื่องราวที่กำลังฝันอยู่นั้นก็ไม่ชัดเจน เพียงแต่กล่าวได้ว่านอนหลับไม่สนิทเท่านั้น

ส่วนอติอวิภูตารมณวิธิตีนั้นเกิดขึ้นในขณะที่คตินิกในอารมณ ๖ ที่ละเอียดสุขุม ทั้งที่
เป็นปรมัตถ์และบัญญัติ แล้วก็คิดไม่ออกจำไม่ได้ หรือเกิดขึ้นในขณะฝนนั่น เพียงแต่ทำให้
กวักคจิตหวั่นไหวเท่านั้น ผู้นั้นไม่มีความรู้สึกแต่ประการใดและความรู้สึกในขณะนั้นคล้ายๆ
กับว่านอนหลับอย่างสนิท

อวิภูตารมณวิธิตี และอติอวิภูตารมณวิธิตีที่ไม่เกี่ยวกับฝนนั่น เกิดแก่บุคคล ๘ ที่ใน
จตุโวการภูมิ ปัญจโวการภูมิ

วิธีทั้งสองที่เกิดขึ้นในขณะผ่นนี้ เกิดแก่บุคคล ๑ (เว้นพระอรหันต์) ที่ในมนุสสภูมิ
อบายภูมิ ๓ (เว้นนिरยภูมิ)

๔๑. ในกามชาวมโนทวารวิธีทั้ง ๒ อย่างนั้น

สุทธมนทวารวิธี หมายความว่า วิธีที่เกิดโดยเฉพาะกล่าวคือ สุทธมนทวารวิธี
ที่มีปัจจุบันนิพัตถนรูปอย่างหนึ่ง, สุทธมนทวารวิธี ที่มีอดีต-
อนาคตนิพัตถนรูป จิต เจตสิก อนิพัตถนรูปที่เป็นเตกาลิก,
นิพพาน, บัญญัติอย่างหนึ่ง

ตทณวัตตคัมมโนทวารวิธี หมายความว่า วิธีที่เกิดต่อจากปัญจทวารวิธีโดยตรง

รวมสุทธมนทวารวิธีมี ๔๑ คือ	อติวิภูตารมณวิธีมี ๒๒	วิธี
	วิภูตารมณวิธีมี ๑๖	วิธี
	อวิภูตารมณวิธี ๒	วิธี
	อติอวิภูตารมณวิธี ๑	วิธี

๔๒. ตทณวัตตคัมมโนทวารวิธีที่เกิดต่อจากจกขุทวารวิธี มีจำนวน ๔ อย่าง คือ ๑ อติตักค-
หนวิธี ๒ สมุหคคหนวิธี ๓ อัตถคคหนวิธี ๔ นามคคหนวิธีทางโสททวารวิธีมี
จำนวน ๔ หรือ ๓ จำนวน ๔ นั้นคือ

๑ อติตักคหนวิธี ๒ สมุหคคหนวิธี ๓ นามคคหนวิธี ๔ อัตถคคหนวิธี จำนวน
๓ นั้น คือ ๑ อติตักคหนวิธี ๒ นามคคหนวิธี ๓ อัตถคคหนวิธี

การเกิดขึ้นของตทณวัตตคัมมโนทวารวิธีที่เกิดต่อจากจกขุทวารวิธี ๔ เป็นไปตาม
ลำดับดังนี้ คือ

๑. อติตักคหนวิธี = ภายหลังจากภวังคจิตที่เกิดต่อจากจกขุทวารวิธีได้ดับลงแล้ว
รูปารมณที่เป็นอดีตนั้นก็ปรากฏขึ้นทางใจ ฉะนั้นภวังคจิตจึงมีอาการหวนไหวเกิดขึ้น ๒
ขณะเรียกว่า ภวังคจลนะ, ภวังคุปัจเฉทะ ต่อจากนั้นมโนทวาราวชชนะ, ชวนะ ๑ ครั้ง,
ตทารัมมณะ ๒ ครั้งเกิดขึ้นตามลำดับรับอติวิภูตารมณที่เป็นอดีต หรือมโนทวาราวชชนะ,
ชวนะ ๑ ครั้ง เกิดขึ้นตามลำดับรับวิภูตารมณที่เป็นอดีต แล้วภวังคจิตก็เกิดต่อไป

๒. สมุหคคหนวิธี = ต่อจากนั้นมโนทวารวิธีก็เกิดขึ้น รวบรวมทุกๆ ส่วนของ
รูปารมณที่เป็นอดีตเป็นไปดังนี้คือ ภวังคจลนะ, ภวังคุปัจเฉทะ, มโนทวาราวชชนะ,
ชวนะ ๑ ครั้ง, ตทารัมมณะ ๒ ครั้ง, ภวังคต่อไปในอติวิภูตารมณ ส่วนในวิภูตารมณนั้น
การเกิดขึ้นแห่งตทารัมมณะไม่มี

๓. **อัครคคณวิธี** = เมื่อสมุหคคณวิธีเกิดขึ้นรวบรวมอดีตรูปารมณหลาย ๆ รอบจนเรียบร้อยแล้วในลำดับนั้นมโนทวารวิถีที่มีหน้าที่รับรูปร่างสัณฐาน ซึ่งเป็นที่ตั้งของรูปารมณ อันเป็นอรรถบัญญัติเกิดขึ้นเป็นไปในทำนองเดียวกันกับสมุหคคณวิธีทุกประการ เว้นไว้แต่ตารัมมณจิตไม่เกิดเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพราะว่ามโนทวารวิธินี้มีอรรถบัญญัติเป็นอารมณ์

๔. **นามคคณวิธี** = เมื่ออัครคคณวิธีเกิดขึ้นรับรูปร่างสัณฐาน ซึ่งเป็นที่ตั้งของรูปารมณอันเป็นอรรถบัญญัติหลาย ๆ รอบจนเรียบร้อยแล้ว มโนทวารวิถีที่มีหน้าที่รับชื่อของรูปร่างสัณฐานนั้นๆ ตามโวหารของชาวโลกใช้กล่าวขานเรียกร้องกันเกิดขึ้นหลายๆ รอบความเป็นไปแห่งวิถีเหล่านี้ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับอัครคคณวิธีทุกประการ เพราะมีบัญญัติเป็นอารมณ์เช่นเดียวกัน

การเกิดขึ้นของตพณวัตรกมโนทวารวิถี ที่เกิดต่อจากโสททวารวิถี มี ๔ อย่าง เป็นไปตามลำดับดังนี้ คือ

๑. **อดีตคคณวิธี** = ภายหลังจากภวังคจิตที่เกิดต่อจากโสททวารวิถีได้ดับลงแล้ว สัททารมณที่เป็นอดีต ซึ่งมีมากกว่าหนึ่งคำ เช่น สุนัข, ริมฝีปาก, กระเพาะอาหาร, สถานีรถไฟ, ไปนมัสการปูชนียสถาน, กำลังปาฐกถา, พิจารณาเนื้อความในนามรูปวิธี เป็นต้น เหล่านี้ก็ปรากฏขึ้นทางใจ ฉะนั้นภวังคจิตจึงมีอาการหวนไหวเกิดขึ้น ๒ ขณะ เรียกว่า ภวังคจลนะ, ภวังคุปัจเฉทะ ต่อจากนั้นมโนทวารวัชชนะ ชวนะ ๗ ครั้ง ตทารัมมณะ ๒ ครั้ง เกิดขึ้นตามลำดับรับอดีตวิภูตสัททารมณที่เป็นอดีต หรือมโนทวารวัชชนะ ชวนะ ๗ ครั้ง เกิดขึ้นตามลำดับรับวิภูตสัททารมณที่เป็นอดีตแล้วภวังคจิตก็เกิดต่อไป

๒. **สมุหคคณวิธี** = ต่อจากนั้นมโนทวารวิถีก็เกิดขึ้นรวบรวมสัททารมณที่มีคำ ๒ คำ หรือ ๓ คำ เป็นต้นที่เป็นอดีตเป็นไปดังนี้คือ ภวังคจลนะ ภวังคุปัจเฉทะ มโนทวารวัชชนะ ชวนะ ๗ ครั้ง ตทารัมมณะ ๒ ครั้ง ภวังค์ต่อไปในอติวิภูตารมณ ส่วนในวิภูตารมณนั้นการเกิดขึ้นแห่งตทารัมมณะไม่มี

๓. **นามคคณวิธี** = เมื่อสมุหคคณวิธีเกิดขึ้นรวบรวม สัททารมณที่มีคำ ๒ คำ หรือ ๓ คำ เป็นต้น ที่เป็นอดีตให้ติดต่อกันหลายๆ รอบจนเรียบร้อยแล้ว มโนทวารวิถีที่มีหน้าที่รับชื่อต่างๆ โดยประการทั้งปวงที่เกี่ยวกับสัททารมณ ตามโวหารของชาวโลกใช้กล่าวขานเรียกร้องกันในวัตถุสิ่งของนั้นๆ ตลอดจนถึงกิริยาอาการที่เกี่ยวกับกาย, วาจา, ใจ เกิดขึ้นหลายๆ รอบ ความเป็นไปแห่งวิถีเหล่านี้ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับ

สมุหคคณวิธีทุกประการเว้นไว้แต่ตาทรมณะไม่เกิดเท่านั้น เพราะวามโนทวารวิธีนี้มีนามบัญญัติเป็นอารมณ

๔. **อตถคคณวิธี** = เมื่อนามคคณวิธีเกิดขึ้นรับชื่อต่างๆ โดยประการทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับสัททารมณ ตามโวหารของชาวโลกใช้กล่าวขานเรียกร้องกันในวัตถุสิ่งของนั้นๆ ตลอดจนถึงกิริยาอาการที่เกี่ยวกับ กาย, วาจา, ใจ หลาย ๆ รอบจนเรียบร้อยแล้ว ในลำดับนั้นมโนทวารวิธีที่มีหน้าที่รับรูปร่างลักษณะที่เกี่ยวกับชื่อและกิริยาอาการต่างๆ อันเป็นอตถบัญญัติก็เกิดขึ้น เป็นไปในทำนองเดียวกันกับนามคคณวิธีทุกประการ เพราะมโนทวารวิธีนี้มีบัญญัติเป็นอารมณเช่นเดียวกัน

ส่วนตทณวัตติกมโนทวารวิธีที่เกิดตจากโสททวารวิธีมี ๓ นั้น เพราะสัททารมณมีคำแต่เพียงคำเดียวเช่น ขณะได้ยินว่า ฐ, ไก่, ตา, ขา, กิน, ไป เป็นต้น ดังนี้ สมุหคคณวิธีไม่เกิด คงเกิดแต่อดีตคคณวิธี, นามคคณวิธี, อตถคคณวิธีเพียง ๓ วิธีนี้ เท่านั้น

๔๓. ก. เมื่อเห็นผู้ใดผู้หนึ่งกวักมือเรียกก็รู้ทันทีว่าผู้้นั้นเรียกเรา วิธีจิตเกิดขึ้น ๖ วิธีคือ

๑. **จักขุทวารวิธี** = แลเห็นคนที่กำลังกวักมือเรียก แต่การเห็นนี้เพียงแต่เห็นเท่านั้น ยังไม่มีการรู้เรื่องราวแต่ประการใด

๒. **อดีตคคณวิธี** = เป็นวิธีที่เกิดตจากจักขุทวารวิธี รับรูปรามณที่เป็นอดีต คือ รุปารมณที่จักขุทวารวิธีรับมาและดับไปแล้วนั่นเอง การเกิดขึ้นของจักขุทวารวิธีและอดีตคคณวิธีทั้ง ๒ นี้เกิดขึ้นสลับกันวนเวียนอยู่หลายสิบรอบ

๓. **สมุหคคณวิธี** = เป็นวิธีที่เกิดตจากอดีตคคณวิธี รวมรูปรามณที่จักขุทวารวิธี และอดีตคคณวิธีรับมาและดับไปแล้ว เกิดขึ้นหลายสิบรอบแล้วแต่รูปรามณจะเล็กหรือใหญ่

๔. **อตถคคณวิธี** = เป็นวิธีที่เกิดตจากสมุหคคณวิธี เมื่อวิธีนี้เกิดแล้ว ย่อมรู้เนื้อความ คือรู้ว่าผู้้นั้นกำลังกวักมือ

๕. **กายวิญญุตติคคณวิธี** = เป็นวิธีที่เกิดตจากอตถคคณวิธี เมื่อวิธีนี้เกิดแล้ว ก็รู้ว่าผู้ที่กำลังกวักมือนั้นกำลังเรียก

๖. **อริปายคคณวิธี** = เป็นวิธีที่เกิดตจากกายวิญญุตติคคณวิธี เมื่อวิธีนี้เกิดแล้ว ก็รู้ว่าผู้้นั้นมีความประสงค์ให้เราไปหาและเราก็ได้ไปหา

ในบรรดาวิธีทั้ง ๖ วิธีนี้ จักขุทวารวิธี, อดีตคคณวิธี, สมุหคคณวิธี ๓ วิธีนี้เท่านั้นที่มีตทารมณจิตเกิดขึ้นได้ นอกจากวิธีทั้ง ๓ นี้แล้วตทารมณจิตไม่เกิด

ข. เมื่อขณะได้ยินเขาเรียกชื่อ เรารู้ทันทีว่าเขาเรียกวิธีจิตเกิดขึ้น ๗ วิธี คือ

๑. โสตทวารวิธี = ได้ยินเสียงเท่านั้น แต่ยังไม่รู้นามบัญญัติ, อตถบัญญัติ

๒. อตัตถคณวิธี = เป็นวิธีที่เกิดต่อจากโสตทวารวิธีรับสัททวารมณ์ที่เป็นอดีต คือสัททวารมณ์ที่โสตทวารวิธีรับมาและดับไปแล้วนั่นเอง การเกิดขึ้นของโสตทวารวิธี และ อตัตถคณวิธีทั้ง ๒ นี้ เกิดขึ้นสลับกันวนเวียนอยู่หลายสิบรอบ

๓. สมุหคณวิธี = เป็นวิธีที่เกิดต่อจากอตัตถคณวิธี รวมสัททวารมณ์ที่มีค่ามากกว่า ๑ คำ ซึ่งโสตทวารวิธีและอตัตถคณวิธีรับมาและดับไปแล้ว เกิดขึ้นหลายสิบรอบ แล้วแต่คำพูดจะมีมากหรือน้อย

๔. นามคณวิธี = เป็นวิธีที่เกิดต่อจาก สมุหคณวิธี รับนามบัญญัติ คือ ชื่อ

๕. อตถคณวิธี = เป็นวิธีที่เกิดต่อจากนามคณวิธี เมื่อวิธีนี้เกิดขึ้นแล้ว ย่อมรู้อัตถบัญญัติที่เกี่ยวกับ กิริยา อาการ ไป-มา

๖. วจีบัญญัติคณวิธี = เป็นวิธีที่เกิดต่อจากอตถคณวิธี เมื่อวิธีนี้เกิดแล้ว ย่อมรู้ว่าเสียงนี้เป็นเสียงที่เกี่ยวกับการเรียก

๗. อธิปายัคคณวิธี = เป็นวิธีที่เกิดต่อจาก วจีบัญญัติคณวิธี เมื่อวิธีนี้เกิดแล้วก็ย่อมรู้ว่าผู้นั้นเรียกเราและมีความประสงค์ที่จะให้เราไปหา

ในบรรดาวิธีทั้ง ๗ วิธีนี้ โสตทวารวิธี, อตัตถคณวิธี, สมุหคณวิธี, ๓ วิธีเท่านั้น ที่มีตทารัมณจิตเกิดขึ้นได้ นอกจากวิธีทั้ง ๓ นี้แล้วตทารัมณจิตไม่เกิด

๔๔. การเกิดขึ้นของสมุหคณวิธี ที่เกิดต่อจากโสตทวารวิธีที่มีบ้างไม่มีบ้างนั้นเพราะเกี่ยวกับคำพูด ที่มีคำเดียวหรือหลายคำ ถ้าคำเดียวสมุหคณวิธีไม่มี ถ้า ๒ คำขึ้นไปสมุหคณวิธีเกิดขึ้นรวบรวมคำที่ ๑-๒ กับ ๓ รวมวิธีหนึ่ง รวบรวมคำที่ ๑-๒-๓ กับ ๔ รวมวิธีหนึ่ง ดังนี้เรื่อยๆ ไป แล้วแต่จำนวนคำ ถ้าหากคำพูดนั้นมีมาก สมุหคณวิธีก็เกิดขึ้นมากจนนับไม่ถ้วนโดยเหตุนี้ สมุหคณวิธีที่เกิดต่อจากโสตทวารวิธีจึงมีไม่แน่นอน

๔๕. บุคคลที่กำลังหลับสนิทอยู่ นั้น สุปินวิธีคือความฝันต่างๆ เกิดขึ้นไม่ได้ สุปินวิธีไม่เกิดแก่บุคคลที่กำลังหลับสนิทหรือกำลังตื่นอยู่เป็นปกติ จะมีขึ้นได้ก็จะมีแก่ผู้ที่นอนหลับไม่สนิทเท่านั้น

ย่อมรู้ नामบัญญัติโดยคติยมโนทวารวิถีอันได้แก่นามัคคหณวิถี

ย่อมรู้ วัตถุบัญญัติโดยจตุตถยมโนทวารวิถีอันได้แก่อัฏฐัคคหณวิถี

๔๗. ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะเกี่ยวกับการเกิดขึ้นของจิตนั่นเองคือ ธรรมคาจิตเมื่อเกิดขึ้นใน สันดานของสัตว์ทั้งหลายนั้น มีจิตเกิดได้ครั้งละ ๑ ดวง เท่านั้น จะเกิดขึ้นพร้อมๆ กันในขณะเดียวกัน ๒-๓ ดวงนั้นไม่มี ด้วยเหตุนี้ปัญจทวารวิถีและตทณวัตติกมโนทวารวิถีจึงเกิดพร้อมกันในขณะที่เดียวกันไม่ได้

และการที่ตทณวัตติกมโนทวารวิถีเกิดก่อนปัญจทวารวิถีไม่ได้นั้นก็เพราะเกี่ยวกับ เหตุผล แต่สำหรับในที่นี้คือปัญจารมณที่ปรากฏทางปัญจทวารเป็นเหตุ ที่ปรากฏทาง มโนทวารเป็นผล ผลย่อมไม่เกิดก่อนเหตุ เช่น แสงสว่างกับดวงไฟเมื่อเวลาปรากฏขึ้นนั้น ปรากฏขึ้นพร้อมๆ กันก็จริง แต่แสงสว่างจะปรากฏขึ้นก่อนดวงไฟนั้นย่อมเป็นไปได้ ในขณะที่เกิดพร้อมกันนั้นต้องยกดวงไฟเป็นเหตุ แสงสว่างเป็นผลฉันใด ปัญจารมณที่มา ปรากฏทางปัญจทวาร และมโนทวารพร้อมๆ กันก็จริง แต่ก็ต้องยกปัญจารมณที่มาปรากฏ ทางปัญจทวารเป็นเหตุที่ปรากฏทางมโนทวารเป็นผลก็ฉันนั้น

๔๘. ตามธรรมคารูปารมณเมื่อมาปรากฏแก่สายตาที่ไร ก็คงปรากฏได้ในทางใจ คือ ภวังคจิตที่อาศัยหัวใจเกิดอยู่เช่นเดียวกัน ฉะนั้นภวังคจิตจึงมีอาการหวั่นไหวเกิดขึ้น ชื่อว่าภวังคจลนະ ดังที่พระมหาพุทธโฆษาจารย์แสดงไว้ในอัฐฐสาลินีอรรถกถาว่า “เอเกกัม อารมมณํ ทวีสุ ทวารสุ อาปาธมาคจฺจติ, รูปารมมณํ हि जकुषुप्तात् भग्नुन्मुक्त्वा त्वञ्जณญेव มโนทวारे อาปาธมาคจฺจติ, ภवञ्जณसुส पञ्चโย โหติติดुत्तโร”

แปลเป็นใจความว่า ธรรมคาอารมณอันหนึ่งๆ ในบรรดาอารมณทั้ง ๕ นั้น ย่อม ปรากฏในทวารทั้งสอง คือปัญจทวาร ๑ และมโนทวาร ๑ เสมอ ฉะนั้นเมื่อรูปารมณมา กระทบทางตาที่ไร รูปารมณนั้นก็ย่อมปรากฏในมโนทวารได้พร้อมกันในขณะที่เดียวกัน นั้นเอง การปรากฏของรูปารมณทางมโนทวารพร้อมกันในขณะที่เดียวกันนี้ เป็นเหตุเป็น ปัจจัยแห่งการหวั่นไหวของภวังคจิตนี้เป็นคำอธิบายในภวังคจลนະ

อนึ่ง แม้ว่าตากับหัวใจจะตั้งอยู่ในระยะที่ห่างกันก็จริง แต่มีสภาพที่เกี่ยวข้องถึงกัน ได้ ฉะนั้นภวังคจิตที่อาศัยหัวใจเกิดอยู่จึงมีอาการหวั่นไหวได้ ข้อนี้อุปมาเสมือนหนึ่งก้อน น้ำตาลที่วางไว้บนหน้ากลองในระยะห่างจากกันแห่งละ ๑ ก้อน น้ำตาลที่วางไว้ทั้งสอง แห่งนี้ ก้อนหนึ่งมีแมลงวันจับอยู่ อีกก้อนหนึ่งไม่มีแมลงวันจับ ถ้าหากว่าจะใช้นิ้วเคาะลง

ตรงก้นน้ำเต้าที่ไม่มีแมลงวันจับแล้ว แมลงวันที่กำลังจับอยู่บนก้นน้ำเต้าอีกก้นหนึ่งก็จะพลอยตกใจและบินหนีไป การที่เป็นไปได้ดังนี้นั้น ก็เพราะน้ำเต้าทั้งสองก้นนั้นตั้งอยู่บนพื้นหน้ากลองที่มีพื้นติดต่อกันเป็นแผ่นเดียวกันนั่นเอง ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เคาะลงตรงก้นน้ำเต้าที่มีแมลงวันจับอยู่ก็ตาม แต่ความสะเทือนหัวน้ําอาจติดต่อถึงกันทำให้แมลงวันตกใจบินหนีไปได้ ดังที่ท่านอาจารย์ธัมมปาละเถระแสดงไว้ในสังขสังเขปอรรถกถาว่า

มณฺเฑเท อณฺเฑวตฺถมฺหิ

อณฺเฑนิสฺสุติ กมฺปนํ

เอกาพทุเรน โหติติ

สกุขโร ปมยา วเท

เมื่อรูปารมณ์มากระทบกับจักขุวัตถุ ที่นอกจากหทัยวัตถุแล้ว ภวังคจิตที่อาศัยหทัยวัตถุซึ่งมิใช่เป็นวัตถุสำหรับกระทบของอารมณ์ แต่ย่อมมีการหวนไหวได้ ที่เป็นเช่นนี้เพราะจักขุวัตถุและหทัยวัตถุทั้งสองมีสถานะต่อเนื่องถึงกัน ถึงแม้จะตั้งอยู่ในระยะห่างกันก็ตาม ข้อนี้พึงแสดงให้เห็นได้ โดยยกข้อยอุปมาเหมือนกับก้นน้ำเต้า ๒ ก้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

๔๕. อารมณ์ที่ปรากฏขึ้นก่อน และการเปลี่ยนแปลงของวิถีจิตที่รับอารมณ์นั้น แล้วแต่อัธยาศัยของผู้แสวงและกำลังของอารมณ์ หมายความว่าถ้าผู้นั้นมีอัธยาศัยพอใจในรูปารมณ์ รูปภาพ และดอกไม้ที่สวยงามปรากฏขึ้นก่อน แล้วจักขุทวารวิถีก็เกิดขึ้นรับรูปารมณ์นั้น ถ้าผู้นั้นมีอัธยาศัยพอใจในสัททารมณ์ เสียงวิद्यุก็ปรากฏขึ้นก่อน แล้วโสตทวารวิถีก็เกิดขึ้นรับสัททารมณ์นั้น สำหรับคันธารมณ์ รสารมณ์ และโณภูตูปารมณ์ ก็เป็นไปในทำนองเดียวกันนี้ สำหรับผู้ที่มีอัธยาศัยพอใจในการบริโภคอาหารมากกว่าอย่างอื่นแล้ว รูปารมณ์, คันธารมณ์, โณภูตูปารมณ์, รสารมณ์ ที่เกี่ยวกับอาหารก็เกิดขึ้นตามลำดับ แล้วจักขุทวารวิถี, ฆานทวารวิถี, กายทวารวิถี, ชิวหาทวารวิถีก็เกิดขึ้นรับอารมณ์นั้นๆ ตามลำดับไป ถ้าหากผู้นั้นเป็นผู้ที่มีอัธยาศัยไม่ใคร่จะน้อมไปในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง ในบรรดาอารมณ์ทั้ง ๕ คงเป็นไปตามปกติแล้ว ก็สุดแท้แต่กำลังแรงของอารมณ์นั้นๆ คือถ้าเสียงวิद्यุมีกำลังแรงมาก สัททารมณ์ก็ปรากฏขึ้นก่อน ถ้าดอกไม้หรือรูปภาพที่สวยงามมีกำลังมากกว่า รูปารมณ์ก็เกิดขึ้นก่อน ดังนี้ เป็นต้น

ส่วนการเปลี่ยนแปลงของวิถีจิตที่เกิดขึ้นรับอารมณ์นั้น ต้องทราบเสียก่อนว่า วิถีจิตหนึ่งๆ คงรับอารมณ์ได้อันหนึ่งๆ เท่านั้น จะรับอารมณ์มากกว่าหนึ่งไม่ได้ หมายความว่า

เมื่อวิธีหนึ่งๆ เกิดขึ้นนั้น ในขณะเดียวกันนั้น การเห็น, การได้ยิน, การได้กลิ่น, การรู้รส, การถูกต้อง จะเกิดขึ้นพร้อมๆ กันไม่ได้

อนึ่ง ถึงแม้ว่าวิธีจิตที่เกิดขึ้นรับรูปรามณ์อันเดียวกันก็ตาม แต่ถ้าหากว่ารูปรามณ์นั้นมีรูปร่างสัณฐาน และสีสรรต่างๆ แล้ว ในวิธีหนึ่งๆ จะรับรูปร่างสัณฐานด้วยสีพร้อมๆ กันในวิธีเดียวกันก็ไม่ได้ หมายความว่าในขณะที่กำลังชมรูปภาพอยู่นั้น จักขุทวารวิธีที่เห็น สีระชะ, ผม, หน้า, หู, จมูก, ปาก เหล่านี้เกิดขึ้นโดยเฉพาะๆ ไป และจักขุทวารวิธีที่เห็น ส่วนอื่นๆ ของร่างกายทั้งหมด คือส่วนกลางและส่วนล่างก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันนี้ ถ้ารูปภาพนั้นมีการระบายด้วยสีต่างๆ แล้ว จักขุทวารวิธีที่เห็นสีต่างๆ แล้ว จักขุทวารวิธีที่เห็นสีต่างๆ นั้นก็เกิดขึ้นโดยเฉพาะๆ ไป แต่ผู้ที่กำลังชมรูปภาพอยู่ มีความรู้สึกและเข้าใจว่า เราเห็นภาพนี้พร้อมๆ กัน ในขณะเดียวกันทั้งหมดได้นั้น ก็เพราะเป็นไปด้วยอำนาจแห่งความเร็วของวิธีจิตที่เกิดขึ้นติดต่อกันอย่างรวดเร็วที่สุดที่จะหาสิ่งใดมาเปรียบเทียบกับมันเอง

ฉะนั้นวิธีจิตของนายที่มีการเปลี่ยนแปลงในขณะที่กำลังเสวยอารมณ์ต่างๆ อยู่นั้นย่อมเปลี่ยนแปลงย้ายไปตามอัชฌาศัยบ้าง ตามกำลังของอารมณ์นั้นๆ บ้าง ดังที่พระมหาพุทธโฆษาจารย์แสดงไว้ในอัฐฐสาลินีอรรถกถาว่า “กถํ ปน จิตตสฺส อารมฺมณโต สงฺกฺขติ โหนฺตติ? ทฺวิหการเหติ อหฺมสยโต วา วิสยาธิมตฺตโต วา”

การเปลี่ยนแปลงจากอารมณ์ของวิธีจิตเป็นไปได้อย่างไร? การเปลี่ยนแปลงเป็นไปได้โดยอาศัยเหตุ ๒ ประการคือ ๑ ด้วยอำนาจอัชฌาศัยของผู้นั้น ๒ ด้วยอำนาจความแรงของอารมณ์

๕๐. นามธรรมที่มีอายุน้อยนั้นเพราะนามธรรมมีหน้าที่รู้อารมณ์ ในการรู้อารมณ์นี้มีจิตเป็นประธาน ธรรมชาติของจิตเป็นธรรมชาติไวเมื่อได้รับอารมณ์ตามหน้าที่ของตนเสร็จเรียบร้อยแล้วก็ดับลง แล้วจิตดวงอื่นๆ ก็เกิดขึ้นรับอารมณ์ติดต่อกันไปเป็นลำดับแล้วก็ดับลงตามๆ กันไป เมื่อจิตที่เป็นประธานดับลงเจตสิกที่เกิดพร้อมกันกับจิตก็ต้องดับลงด้วย ฉะนั้น นามธรรมจึงมีอายุสั้นกว่ารูปธรรม

ฝ่ายรูปธรรมที่มีอายุยืนนั้นในบรรดารูปธรรมทั้งหลายมีมหาภูตรูปเป็นประธาน และมหาภูตรูปนี้เป็นธรรมชาติหนัก ด้วยเหตุนี้เมื่อเกิดขึ้นแล้วจึงตั้งอยู่ได้นาน เมื่อมหาภูตรูปตั้งอยู่ได้นาน อุปาทายรูปซึ่งเป็นรูปที่อาศัยมหาภูตรูปเกิดก็ตั้งอยู่ได้นานด้วย ด้วยเหตุนี้รูปธรรมจึงมีอายุยืนกว่านามธรรม

๕๑. เหตุ-ผล การเกิดขึ้นของภวังคจลนะ ๒ ขณะนั้นมีดังนี้คือ การเกิดขึ้นสืบทอดกันของ ภวังคจิต ในสันดานของสัตว์ทั้งหลายในระหว่างที่อารมณ์ใหม่ยังไม่มาปรากฏนั้น ย่อมมีอารมณ์เก่าอยู่ ต่อเมื่อมีอารมณ์ใหม่มาปรากฏขึ้นแล้ว ในขณะนั้นภวังคจิตที่กำลังรับอารมณ์เก่าอยู่ย่อมมีการหวนไหวขึ้น กล่าวคือรับอารมณ์เก่าไม่มั่นคง และการเกิดขึ้นสืบทอดของภวังคจิตจะดับลงขณะที่อารมณ์ใหม่มาปรากฏโดยทันทีนั้น ย่อมเป็นไปได้ เช่นเดียวกันกับคนที่กำลังวิ่งแข่งขันในงานกีฬา ในขณะที่วิ่งไปถึงหลักชัยนั้นจะหยุดนิ่งอยู่ทันทีทันใดในขณะที่ก้าวแรกถึงก็ย่อมหยุดไม่ได้ จะต้องก้าวต่อไปอีก ๒ ก้าวแล้วจึงจะหยุดนิ่งลงได้ฉับใด การเกิดขึ้นของภวังคจลนะ ๒ ขณะ ก็เป็นเช่นเดียวกันฉับนั้น ดังที่ท่านพระสุมังคลสามี แสดงไว้ในวิภาวิณีฎีกา ว่า

ยถา เวเคน ชวานุโต

ชาตุกาโม น ติฏฐติ

เอว ทุวิกุชตุตฺถุ ภวญฺคํ

อุปฺปชฺชิตฺวา วา นิชฺชติ ฯ

ผู้ที่กำลังวิ่งมาโดยเร็ว แม้ว่าจะมีความประสงค์จะหยุด แต่ก็หยุดนิ่งลงทันทีไม่ได้ ต้องก้าวต่อไปประมาณ ๒ ก้าว จึงจะหยุดนิ่งลงได้ฉับใด ภวังคจลนะก็ต้องเกิดขึ้น ๒ ขณะ แล้วจึงจะขาดจากกระแสภวังค์ฉับนั้น

เหตุ-ผล การเกิดขึ้นของตทาร์มณะ ๒ ขณะนั้นมีดังนี้คือ ๑ เกี่ยวกับกำลังของ ชวนะ ๒ เกี่ยวกับความเร็วของจิต

ตามธรรมดาเมื่อวิถิจิตยังไม่เกิดนั้น ภวังคจิตก็เกิดขึ้นเรื่อยๆ เสมอไปประดุจดังกระแสน้ำที่ไหลลงมาจากที่สูง แต่ถ้าเวลาใดวิถิจิตเกิด เวลานั้นกระแสภวังค์ก็ขาด ฉะนั้นเมื่อชวณ จิตครั้งสุดท้ายได้ดับลงแล้วก็ควรที่ภวังคจิตจะเกิดต่อไป แต่มีตทาร์มณจิตเกิดขึ้น ๒ ขณะต่อจากชวณะนั้น เพราะการเสพอารมณ์ของชวณะมีกำลังแรง สามารถทำให้จิตที่เกิดต่อจากตนนั้นเกิดขึ้นรับอารมณ์ตามตนได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นจิตที่เกิดขึ้นรับอารมณ์ต่อจาก ชวณะนั้นต้องเรียกว่าตทาร์มณจิต จะเรียกว่าภวังคจิตไม่ได้ การที่ชวณจิตมีกำลังทำให้จิตที่เกิดต่อจากตนสามารถรับอารมณ์ตามตนได้นั้น ต้องมีกำลังพอที่จะทำให้จิตนั้นเกิดได้ถึง ๒ ขณะติดต่อกันด้วย นี่เป็นไปตามธรรมเนียมอุปมาเหมือนกับเรือที่กำลังแล่นทวนกระแสน้ำอยู่ ถึงแม้ว่าน้ำนั้นจะไหลลงก็ตาม แต่ด้วยอำนาจความแรงของฝีจักรจึงทำให้น้ำนั้น ทวนกระแสตามเรือขึ้นมาได้บ้างเล็กน้อย ตทาร์มณจิตที่เกิดขึ้นรับอารมณ์ต่อจากชวณะได้ นั้นก็เช่นเดียวกัน

หนึ่งที่ไต่ถามมาแล้วว่า อำนาจความเร็วของจิตก็สามารถทำให้ตทาร์มมจิตเกิดขึ้นรับอารมณ์ต่อจากขณะใดถึง ๒ ขณะนั้น อุปมาเหมือนกับผู้ที่ได้เห็นต่อน้ำที่เกิดขึ้นแล้วแตกลง ถึงแม้ว่าฟองน้ำนี้จะได้แตกลงอย่างรวดเร็วก็ตาม แต่การเห็นจะต้องแลเห็นด้วยตาทั้งสองข้างมิใช่เห็นได้ด้วยตาข้างเดียว และการเห็นนั้นก็ได้เห็นขึ้นพร้อมกันทั้งสองข้างทีเดียว หากแต่ข้างใดข้างหนึ่งได้แลเห็นก่อนแล้วอีกข้างหนึ่งก็แลเห็นตาม

หรืออีกนัยหนึ่งในขณะที่ได้ยินเสียงคิดนี้ครั้งหนึ่ง แม้ว่าเสียงคิดนี้จะดับลงอย่างรวดเร็วก็ตาม แต่การได้ยินเสียงคิดนี้นั้นต้องได้ยินด้วยหูทั้งสองข้างหาใช่ได้ยินด้วยหูข้างเดียวไม่ และการได้ยินนี้ก็มิใช่จะได้ยินพร้อมๆ กันทั้งสองข้างทีเดียว หากแต่ข้างหนึ่งได้ยินก่อนแล้วอีกข้างหนึ่งก็ได้อินตาม ทั้งนี้ก็เพราะว่าตากับหูทั้งสองข้างนี้ มีการรับอารมณ์ได้อย่างรวดเร็ว ตทาร์มมจิตเกิดขึ้นรับอารมณ์ต่อจากขณะจนครบ ๒ ขณะ ก็อุปมาเช่นนั้น

คำแปลในคาถามีคำว่า “มณิษฺสนาตเป” เป็นต้นนั้นมีดังนี้ เมื่อมีการกระทบกันระหว่างสุริยกันตะ ก้อนหินกับแสงแดดแล้ว ถึงแม้ไฟจะไม่มียู่ก่อนในก้อนหินนั้นก็จริง แต่ไฟนั้นก็ย่อมปรากฏเกิดขึ้นเป็นธรรมดา อุปมาข้อนี้ฉันใดวิถีจิตต่างๆ ที่ยังไม่ได้ปรากฏว่ามีอยู่ แต่เมื่อมีการประชุมพร้อมกันระหว่างวัตถุกับอารมณ์เป็นต้นแล้ว วิถีจิตต่างๆ เหล่านั้นย่อมปรากฏเกิดขึ้นได้โดยที่น่าอัศจรรย์ก็ฉันนั้น

๕๒. ตทาร์มมจิตเกิดต่อจากอัปนาขณะไม่ได้มัน เพราะตทาร์มมจิตเหล่านี้ล้วนแต่เป็นผลของอกุศล และมหากุศลที่เป็นกามขณะทั้งสิ้น ฉะนั้นตทาร์มมจิตเมื่อจะเกิดก็ต้องเกิดต่อจากอกุศลขณะ มหากุศลขณะที่เป็นเหตุของตนโดยตรง ส่วนตทาร์มมจิตที่เกิดต่อจากหสิตุปปาทขณะ มหากริยาขณะ และอกุศล มหากุศล-ขณะที่ไม่ใช่เป็นเหตุของตทาร์มมจิตโดยเฉพาะได้นั้น ก็เพราะว่าขณะเหล่านั้นเป็นพวกกามขณะด้วยกันจึงเกิดต่อกันได้ อุปมาเหมือนหนึ่งทารกเมื่อจะเดินไปไหนก็ต้องเดินไปตามพ่อแม่ หรือมิฉะนั้นก็เดินตามพี่ ป้า น้า อา ปู่ ย่า ตา ยาย หรือพี่เลี้ยงนางนมซึ่งเป็นพวกพ้องเดียวกันกับทารก นอกจากนี้แล้วทารกก็จะไม่ยอมเดินตามบุคคลใดๆ ทั้งสิ้น ข้อนี้ฉันใดตทาร์มมจิตก็ไม่มีที่เกิดต่อจากอัปนาขณะได้ก็ฉันนั้น ดังที่ท่านอาจารย์ภาวนิฎฐกาแสดงไว้ว่า

กามตณฺหา สฺสนิทาน-

กามนิพฺพตฺตภาวโต

ชนกํ ตํ สฺมานํ วา

ชนํ อนุพฺนฺรติ

น ตฺถ อญฺญํ ตทาลมฺพํ

พาลทารก ลีฬยา ฯ

ตทารัมมณจิตย่อมเกิดขึ้นตาม กามกุศลชวณะ และอกุศลชวณะซึ่งเสมือนหนึ่งพ่อแม่ และเกิดขึ้นตามกามกุศล, กามกิริยา, อกุศลชวณะที่เหมือนหนึ่งกับ พี้ ป่า น้ำ อา เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพราะตทารัมมณจิตเหล่านี้เกิดขึ้นโดยอาศัยกามกุศล อกุศลซึ่งมีกามตัณหาเป็นประธานนั่นเอง ฉะนั้นตทารัมมณจิตจึงเกิดขึ้นตามอัปนาชวณะไม่ได้ อุปมาเสมือนกับทารกที่กำลังเดินเล่น

ตทารัมมณจิตเกิดต่อจากกามชวณะที่มีอารมณ์เป็นบัญญัติ มหัคคตะโลกุตตระไม่ได้ นั้น อุปมาเหมือนหนึ่งทารกเมื่อจะติดตาม พ่อ แม่ ญาติพี่น้องไปไหนๆ ได้ ก็คงติดตามได้แต่เพียงเฉพาะภายในบริเวณที่ทารกสมควรจะตามไปได้เท่านั้น ถ้าหากว่า พ่อ แม่ หรือ ญาติพี่น้องเหล่านี้ออกไปสู่ป่าประกอบการณ์งานอาชีพต่างๆ แล้ว ทารกก็ย่อมติดตามไปไม่ได้ ข้อนี้ฉันใด ตทารัมมณจิตก็เกิดต่อจากกามชวณะที่มีอารมณ์เป็นบัญญัติ มหัคคตะโลกุตตระไม่ได้ก็ฉันนั้น

การที่ตทารัมมณจิตไม่เกิดในสันดานของพรหมทั้งหลายนั้น เพราะพรหมทั้งหลาย ไม่ได้ปฏิสนธิด้วยกามวิปาก หากแต่ปฏิสนธิด้วยรูปวิปาก อรูปวิปาก ซึ่งเป็นเชื้อชาติที่ต่างกันกับตทารัมมณจิต ผู้ที่ปฏิสนธิด้วยกามวิปากเท่านั้นจึงทำให้ตทารัมมณจิตเกิดขึ้นได้ในปวัตติกาล ทั้งนี้ก็เพราะว่ากามปฏิสนธิจิตนี้เป็นปฐมพืชพันธุ์ที่จะทำให้ตทารัมมณจิตเกิด ฉะนั้นตทารัมมณจิตจึงไม่เกิดแก่พรหมทั้งหลาย ดังที่ท่านวิภาวีนิจิกจารย์แสดงไว้ว่า

พิชสุตา ภาวโต นตฺถิ   พุรหุมานมปิ อิมสฺส หิ
ปฏิสนฺธิมโน พิชํ   กามาวจร สญฺญิตํ

ตทารัมมณยอมไม่มีในสันดานของพรหมทั้งหลาย เพราะไม่มีพืชพันธุ์จะให้เกิด ตทารัมมณจิต กามปฏิสนธิจิตอย่างเดียวเท่านั้นที่เป็นพืชพันธุ์ของตทารัมมณจิต

การที่จักขุวิญญาณจิตเป็นต้นย่อมเกิดขึ้นได้นั้น เพราะเกี่ยวกับการกระทบกัน ระหว่างจักขุปสาทกับรูปารมณฺ์ โสตปสาทกับสัททารมณฺ์นั่นเอง แม้ว่าตทารัมมณจิตกับ จักขุวิญญาณจิตเป็นต้นเหล่านี้ จะเป็นกามวิปากพวกเดียวกันก็จริง แต่การเกิดขึ้นของ ตทารัมมณจิตนั้นต้องเกี่ยวกับกามปฏิสนธิจิต ส่วนการเกิดขึ้นของจักขุวิญญาณจิต เป็นต้น มิได้เกี่ยวกับกามปฏิสนธิจิต หมายความว่าผู้ใดมีจักขุปสาท ผู้นั้นก็ต้องมีการกระทบกัน ระหว่างจักขุปสาทกับรูปารมณฺ์เสมอไป เมื่อเป็นเช่นนี้จักขุวิญญาณจิตก็ย่อมเกิดขึ้นเป็นธรรมดา เมื่อจักขุวิญญาณจิตเกิดขึ้นแล้ว การเกิดขึ้นสืบต่อกันระหว่างจิตดวงแรกและดวง หลังๆ ก็ย่อมมีขึ้นตามธรรมเนียมของจิตตนิยาม เมื่อรูปาวจรพรหมทั้งหลายมีจักขุปสาท

โสตปสาทอยู่ก็เป็นธรรมคาอยู่เองที่จะต้องมีการกระทบกันระหว่างจักขุปสาทกับรูปารมณ์ โสตปสาทกับสัทธารมณ์เมื่อมีการกระทบกันดังนี้แล้วจักขุทวารวิถิ โสตทวารวิถิก็ต้องเกิดขึ้น เมื่อจักขุทวารวิถิ โสตทวารวิถิเกิดขึ้นแล้วจักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ สัมปฏิจชนะ สันตிரณะซึ่งเป็นกามวิปากเหล่านี้ ก็ย่อมเกิดขึ้นตามกันไปเป็นลำดับๆ

๕๓. การเกิดขึ้นตามลำดับแห่งวิถิจิตของแมลงวันที่ถูกตีด้วยค้อนจนถึงแก่ความตายนั้น มีดังนี้คือ ในขณะที่ถูกตีด้วยค้อนนั้นมโนทวารวิถิเกิดขึ้นก่อนเป็นครั้งแรก ต่อมา กายทวารวิถิก็เกิดเมื่อกายทวารวิถิดับลงแล้วตทณวุตติกมโนทวารวิถิก็เกิดต่อเพียง ๑ วิถิเท่านั้น ต่อจากนั้นมรณาสันนมโนทวารวิถิก็เกิดขึ้นเป็นครั้งสุดท้าย

หมายความว่าในขณะที่ถูกตีด้วยค้อนนั้น ปัญจทวาราวชชนจิตมีอาจะที่จะเกิดขึ้น ทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ใหม่ คือการตัดกระแสภวังค์ได้ด้วยเหตุนี้มโนทวาราวชชนะจึงเกิดขึ้นทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ใหม่ คือการตัดกระแสภวังค์แทน ลำดับจากนั้นชวนจิต ๕ ครั้งที่มีอารมณ์เป็นกรรม กรรมนิमित คตินิมิต อย่างใดอย่างหนึ่งได้เกิดขึ้นและดับลง ต่อแต่นั้นภวังคจิตเกิดต่อไป และกายทวารวิถิที่มีชวนะ ๕ ครั้งก็เกิดขึ้นรับโณฐฐัพพารมณ์ แล้วดับลง หลังจากชวนะกายทวารวิถิ ๕ ครั้งดับลงแล้ว ภวังคจิตก็เกิด ต่อจากนั้น ตทณวุตติกมโนทวารวิถิที่มีชวนะ ๕ ครั้งก็เกิดขึ้นรับโณฐฐัพพารมณ์ที่ดับไปแล้ว ๑ วิถิ ต่อมามรณาสันนมโนทวารวิถิที่มีอารมณ์เป็นกรรม กรรมนิमित คตินิมิต อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็เกิดขึ้นเป็นครั้งสุดท้าย

๕๔. การเกิดขึ้นของวิปากแน่นอนไม่มีการเปลี่ยนแปลงนั้น หมายความว่า เวลาใดได้ ประสพกับอดีตอัฐารมณ์แล้ว จักขุวิญญาณจิต โสตวิญญาณจิต เป็นต้น จนถึง สัมปฏิจชนะจิต สันตிரณะจิต ตทารัมมณจิตเหล่านี้ต้องเป็นกุศลวิปากทั้งสิ้น และใน วิถิจิตเหล่านั้นโดยเฉพาะสันตிரณจิต ตทารัมมณจิตทั้งสองพวกนี้ย่อมเกิดพร้อมด้วย โสมนัสเวทนาเสมอ ถ้าอารมณ์นั้นเป็นอริยัญมัจฉตารมณ์ (สภาวะอริยารมณ์) จักขุวิญญาณจิต โสตวิญญาณจิต เป็นต้น จนถึงสัมปฏิจชนะจิต สันตிரณะจิต ตทารัมมณจิต เหล่านี้ต้องเป็นกุศลวิปากเช่นเดียวกัน และในวิถิจิตเหล่านี้โดยเฉพาะ สันตிரณจิต ตทารัมมณจิตทั้งสองพวกนี้ย่อมเกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนาเสมอไป ถ้าอารมณ์นั้นเป็นอดีตอนิยารมณ์ หรืออนิยัญมัจฉตารมณ์ (สภาวะอนิยารมณ์) แล้ว จักขุวิญญาณจิต โสตวิญญาณจิต เป็นต้น จนถึงสัมปฏิจชนะจิต สันตிரณะจิต ตทารัมมณจิตเหล่านี้ต้องเป็นอกุศลวิปากเกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนาอย่างเดียวกัน ดังนี้ แหะแหละที่บัณฑิตทั้งหลายจึงกล่าวว่า การเกิดขึ้นของวิปากนั้นไม่มีการเปลี่ยนแปลง

ส่วนการเกิดขึ้นของชวณะมีการเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอนนั้น หมายความว่า เวทนาที่ประกอบกับชวณจิตไม่ตรงกันกับอารมณ์นั่นเอง กล่าวคือปฏิกิริยาทั้งหลายที่ยังมีสัญญาวิปลาส, จิตตวิปลาส, ทิฏฐิวิปลาส, และพระเสกขบุคคลทั้งหลายที่ยังมีสัญญาวิปลาส, จิตตวิปลาสอยู่นั้น เวทนาที่ประกอบกับชวณะของบุคคลเหล่านี้เกิดขึ้นไม่แน่นอน กล่าวคือบางทีก็เกิดขึ้นตรงกับอารมณ์ บางทีก็ไม่ตรงกันกับอารมณ์ การเกิดขึ้นของกุศล-อกุศลโสมนัสชวณะ ในอติอิฏฐารมณ์ก็ดี การเกิดขึ้นของกุศล-อกุศล อุเบกขาชวณะในอิฏฐัมมัตตารมณ์ก็ดี การเกิดขึ้นของโทสชวณะในอติอนิฏฐารมณ์ หรืออนิฏฐัมมัตตารมณ์ก็ดี เหล่านี้ล้วนแต่เป็นไปตามธรรมดาอยู่แล้ว

แต่ทว่าบรรดาบุคคลทั้งหลายนั้นเมื่อประสบกับอติอิฏฐารมณ์ บางคนโทสชวณะเกิดขึ้นด้วยอำนาจวิปลาสธรรมก็มี บางคนอกุศลอุเบกขาชวณะเกิดขึ้นด้วยอำนาจวิปลาส-ธรรมและโทสะ โมหะ คือความหลงความไม่รู้และมานะก็มี บางคนกุศลอุเบกขาชวณะเกิดขึ้นด้วยอำนาจสติ-สัมปชัญญะก็มี

เมื่อประสบกับอิฏฐัมมัตตารมณ์ บางคนโทสชวณะเกิด หรืออกุศลโสมนัสชวณะเกิดขึ้นด้วยอำนาจวิปลาสธรรมก็มี บางคนกุศลโสมนัสชวณะเกิดขึ้นด้วยอำนาจสติสัมปชัญญะหรือศรัทธาก็มี

เมื่อประสบกับอติอนิฏฐารมณ์ หรืออนิฏฐัมมัตตารมณ์ บางคนอกุศลโสมนัส-ชวณะ หรืออกุศลอุเบกขาชวณะเกิดขึ้นด้วยอำนาจวิปลาสธรรมและโมหะ คือ ความหลงความไม่รู้ก็มี บางคนกุศลโสมนัสชวณะ หรืออกุศลอุเบกขาชวณะเกิดขึ้นด้วยสติสัมปชัญญะก็มี เป็นไปดังนี้แหละ ท่านจึงกล่าวว่าการเกิดขึ้นของชวณะนั้นไม่แน่นอน มีการเปลี่ยนแปลงได้

ชวณะที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงนั้นได้แก่กริยาชวณะ

หมายความว่า เวลาใดพระอรหันต์ทั้งหลายได้ประสบพบกับอติอิฏฐารมณ์ เวลานั้นโสมนัสกริยาชวณะย่อมเกิด เวลาใดได้ประสบกับอิฏฐัมมัตตารมณ์ หรืออติอนิฏฐารมณ์, อนิฏฐัมมัตตารมณ์แล้ว เวลานั้นอุเบกขากริยาชวณะก็เกิด อันนี้แหละที่เป็นชวณะที่แน่นอนไม่มีการเปลี่ยนแปลง

ข้อนี้ก็จะมีคำแย้งขึ้นมาว่า เมื่อขณะที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์ทั้งหลายได้ทรงพบเห็นเปรตจำพวกต่างๆ ในขณะนั้นก็ทรงยึดได้ นี่เป็นโสมนัสกริยาชวณะเกิดขึ้นรับอารมณ์เปรตนั้นมีใช่หรือ? ขอแก้ว่ามีใช่เป็นไปดังนั้น คือในขณะที่เห็นเปรตนั้น

วิธีจิตต้องเป็นอุเบกขาจากริยาชวณะเกิดขึ้นก่อน ต่อมาเมื่อได้ทรงพิจารณาถึงสภาพความเป็นอยู่ของเปรตที่ต้องเสวยความทุกข์ยากลำบากต่างๆ โดยประการทั้งปวงอยู่ที่เพราะบาป-อกุศลที่ตนได้ก่อสร้างไว้ แล้วทรงระลึกนึกถึงความเป็นไปของพระองค์ว่าได้ทรงพ้นแล้วจาก อปายภย, วินิปาติกภย, ทุจริตภย, สงสารวิภูฏภย, ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่มีอยู่ภายในพระองค์ก็ทรงยิ้มด้วยความพอพระทัย

การที่เข้าใจว่าทรงยิ้มในขณะที่ทรงทอดพระเนตรเห็นเปรตนั้น อันนี้เป็นความเร็วของวิธีจิตที่มีเปรตเป็นอารมณ์ และวิธีจิตที่มีคุณสมบัติเป็นอารมณ์เกิดขึ้นติดต่อกันอย่างรวดเร็วนั่นเอง เพราะโสมนัสกริยาชวณะที่ทำให้เกิดการยิ้มได้นั้นมิใช่มีเปรตเป็นอารมณ์ หากแต่มีคุณสมบัติที่มีอยู่ภายในพระองค์เป็นอารมณ์ต่างหาก

๕๕. ๑. โทสชวณะที่เกิดขึ้นในอดิอิฏฐารมณ หรืออิฏฐัมฆฉัตตารมณด้วยอำนาจวิปลาสธรรมนั้น เช่นเดียรถีย์ หรือบุคคลที่นับถือลัทธินอกพระพุทธศาสนา ในขณะที่ได้เห็นพระพุทธรูป, ภิกษุ-สามเณร, ที่มีอินทรียัสงบระงับ ผิพรรณผ่องใสก็ดี หรือในขณะที่กำลังอ่าน กำลังฟังพุทธประวัติ หรือเรื่องราวของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับรูป-นาม ชันธ ๕ กิติ ในขณะที่ความไม่พอใจก็เกิดขึ้น หรือบางคนเมื่อได้เห็นสิ่งที่มีชีวิต และไม่มีชีวิตทั้งดงาม หรือได้ยินได้ฟังคำกล่าวขวัญยกย่องชมเชย สรรเสริญในสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตที่เป็นปฏิบัติยกเด่นกิติ ดังนี้แล้วความไม่พอใจก็เกิดขึ้นอันนี้เองเป็นโทสชวณะเกิดขึ้นในอดิอิฏฐารมณ หรืออิฏฐัมฆฉัตตารมณ ด้วยอำนาจวิปลาสธรรม

๒. โทสชวณะที่เกิดขึ้นในอดิอิฏฐารมณหรืออิฏฐัมฆฉัตตารมณ ด้วยอำนาจโมหะนั้น คือบางคนเมื่อได้เห็นผู้ที่กำลังปฏิบัติวิปัสสนา หรือกำลังศึกษาเล่าเรียนพระอภิธรรม หรือได้ยินข่าวกล่าวกันถึงเรื่องปฏิบัติวิปัสสนาที่ถูกต้อง หรือเรื่องบาป-บุญ นรก-สวรรค์-การเกิด-การตาย-ความเป็นไป ในรูปนามชันธ ๕ แล้วก็รู้สึกไม่พอใจเกิดขึ้น ได้กล่าวคำคัดค้าน, ตำหนิ, โต้แย้งก็ดี บางคนเมื่อได้เห็น ได้ยินสิ่งที่ดีที่สวงามแล้ว แต่ก็คิดไม่ถึงมองไม่เห็นในสิ่งนั้นๆ ว่ามีความดีเพียงใดแค่ไหน คำที่คิดไม่ถึงมองไม่เห็นนี้แหละ ความไม่พอใจ, กลุ้มใจ, เสียใจ จึงเกิดขึ้น อันนี้แหละเป็นโทสชวณะที่เกิดขึ้นในอดิอิฏฐารมณ หรืออิฏฐัมฆฉัตตารมณด้วยอำนาจโมหะความหลง ความไม่รู้

๓. อกุศลอุเบกขาชวณะที่เกิดขึ้นในอดิอิฏฐารมณ ด้วยอำนาจวิปลาสธรรมนั้นคือผู้ที่เป้นพุทธศาสนิกชนบางจำพวกที่ยังไม่ได้รับการอบรมจิตใจในด้านธรรมชั้นสูงซึ่งเป็นมูลรากอันสำคัญในพระพุทธศาสนา กล่าวคือ การศึกษาพระอภิธรรมและการปฏิบัติ

วิปัสสนาในสำนักอาจารย์ที่ถูกต้อง มีแต่การศึกษาวิชาในทางโลกส่วนเดียว แต่ผู้นั้นมีนิสัยชอบฟังการได้วาที เพื่อหาความสนุกเพลิดเพลินด้วยเรื่องต่างๆ เหล่านั้น

วันหนึ่งได้ฟังคำบรรยายถึงเรื่องการตายแล้วเกิด นรก-สวรรค์มีจริง ต้นไม้เป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต ตรงกันข้ามกับสิ่งที่มีชีวิต แล้วยกหลักฐานขึ้นกล่าวอ้างอุปมาอุปไมย เปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างกันเป็นที่น่าสนใจเชื่ออยู่มาก ยากที่จะหาผู้มาบรรยายได้ดังนี้ ในขณะที่นั้นเขารู้สึกแต่เพียงว่ามีความพอใจในบุคคลที่กำลังบรรยายอยู่เท่านั้น แต่ไม่มีความสนุกสนานรื่นเริงบันเทิงใจแต่ประการใด อันนี้แหละ เป็นอกุศลอุเบกขาขวณะที่เกิดขึ้นในอติอิฏฐารมณด้วยอำนาจวิปัสสาชธรรม

๔. อกุศลอุเบกขาขวณะที่เกิดขึ้นในอติอิฏฐารมณ ด้วยอำนาจโทสะนั้นคือ ผู้ที่กำลังมีความเสียใจ โดยอาศัยโรคพยสนะ ญาติพยสนะ หรือโรคพยสนะ อย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ถึงแม้ว่าในขณะที่นั้นตนจะมีโอกาสได้ไปชมงานนักขัตฤกษ์อันมโหฬารเป็นพิเศษเพียงใดก็ตาม แต่ส่วนภายในใจนั้นคงมีแต่ความพอใจในอารมณ์ต่างๆ เท่านั้น หาได้รู้สึกเบื่อกวนรำคาญใจแม้แต่ประการใดๆ ไม่ อันนี้แหละเป็นอกุศลอุเบกขาขวณะที่เกิดขึ้นในอติอิฏฐารมณด้วยอำนาจโทสขวณะ

๕. อกุศลอุเบกขาขวณะที่เกิดขึ้นในอติอิฏฐารมณ ด้วยอำนาจโมหะนั้นคือ ผู้ที่เป็นชาวชนบทที่ไม่เคยได้พบเห็นวัตถุสิ่งของอันมีค่า แล่งดงามมาก่อนแต่อย่างใดเลย อยู่มาวันหนึ่งชาวชนบทผู้นี้มีโอกาสดำเนินเข้าไปชมเมืองหลวง เมื่อขณะที่เดินผ่านตามถนนสายต่างๆ แล้ว ได้พบเห็นร้านขายเครื่องเพชรพลอยที่คิมีราคาสูงบ้าง เครื่องแก้วเจียรระโนที่ศิลปะบ้าง และวัตถุสิ่งของต่างๆ นี้ ตนเองก็ไม่เคยเห็น และก็ไม่เคยมีใช้ ราคาสิ่งของเหล่านี้จะถูกหรือแพงประการใดตนไม่มีความรู้เลย เมื่อมองดูสิ่งของต่างๆ เหล่านี้แล้วก็คงมีความรู้สึกเฉยๆ เพียงชอบชมดูเท่านั้น นี่เป็นอกุศลอุเบกขาขวณะที่เกิดขึ้นในอติอิฏฐารมณ ด้วยอำนาจโมหะความไม่รู้

๖. อกุศลอุเบกขาขวณะที่เกิดขึ้นในอติอิฏฐารมณ ด้วยอำนาจมานะนั้นคือ บุคคลที่มีฐานะอันสูง เมื่อได้รับวัตถุสิ่งของที่เป็นเครื่องอุปโภคบริโภคอันประณีตนั้น ในขณะที่นั้นคงมีความรู้สึกเกิดขึ้นเพียงเฉยๆ เพราะสิ่งของเหล่านี้ตนเคยใช้เคยบริโภคมาแล้ว นี่แหละเป็นอกุศลอุเบกขาขวณะที่เกิดขึ้นในอติอิฏฐารมณด้วยอำนาจมานะ

๗. อกุศลโสมนัสขวณะที่เกิดขึ้นในอิฏฐัมมัตตารมณ ด้วยอำนาจวิปัสสาชธรรม นั้นคือ ผู้ที่ไม่เคยมีสิ่งของที่ดีงามไว้ใช้สอยหรืออาหารดีๆ ไว้รับประทาน เมื่อได้รับสิ่งของ

ดังกล่าวแล้วนี้เพียงแต่เป็นชนิดที่ดิ่งตามธรรมดา ไม่ประเสริฐเท่าใดนักผู้นั้นก็มีความปีติยินดีอย่างยิ่ง อันนี้แหละเป็นอกุศลโสมนัสขวนะที่เกิดขึ้นในอริยัญมัจฉัตตารมณด้วยอำนาจวิปัสสาชกรรม

๘. อกุศลโสมนัสขวนะที่เกิดขึ้นในอริยัญมัจฉัตตารมณหรืออริยัญมัจฉัตตารมณด้วยอำนาจวิปัสสาชกรรมนั้น เช่น แร้งชอบสุนัขเนาหรือซากศพ สุนัขชอบอุจจาระ บางคนชอบดูชอบฟัง ชอบคบ ชอบกินในสิ่งที่ไม่ดี หรือคนวิกลจริตชอบเก็บสิ่งของที่เลวๆ ไว้ อันนี้แหละเป็นอกุศลโสมนัสขวนะที่เกิดขึ้นในอริยัญมัจฉัตตารมณ หรืออริยัญมัจฉัตตารมณ ด้วยอำนาจวิปัสสาชกรรม

๙. อกุศลอุเบกขาขวนะที่เกิดขึ้นในอริยัญมัจฉัตตารมณ หรืออริยัญมัจฉัตตารมณด้วยอำนาจวิปัสสาชกรรมนั้น เช่น ผู้ที่ชอบคนรักโทษที่ถูกประหารชีวิต หรือกำลังถูกลงอาญาด้วยการเขียนดี และผู้ที่มิอาจชีพในการจัดทำศพ ได้แก่ พวกสนมหรือพวกสัปเหร่อเหล่านี้ ในขณะที่ตนกำลังทำ กำลังเห็นอยู่ในเวลานั้น เพียงแต่ชอบดูชอบทำเท่านั้นหาได้มีความชื่นชมยินดีปรีดาแต่ประการใดไม่ อันนี้แหละเป็นอกุศลอุเบกขาขวนะที่เกิดขึ้นในอริยัญมัจฉัตตารมณ หรืออริยัญมัจฉัตตารมณด้วยอำนาจวิปัสสาชกรรม

๑๐. อกุศลโสมนัสขวนะ หรืออกุศลอุเบกขาขวนะที่เกิดขึ้นในอริยัญมัจฉัตตารมณ หรืออริยัญมัจฉัตตารมณด้วยอำนาจโมหะนั้น เช่น ทารกที่กำลังขย่ำอุจจาระเล่น หรือบางทีก็กินอุจจาระนั้น และบางคนที่ไม่รู้ในความประพฤตินั้นไปของบุคคลบางจำพวกที่มีความทุจริตแฝงอยู่หลงเข้าไปติดต่อกับหาสมาคมด้วย อันนี้แหละเป็นอกุศลโสมนัสขวนะ หรืออุเบกขาขวนะที่เกิดขึ้นในอริยัญมัจฉัตตารมณ หรืออริยัญมัจฉัตตารมณด้วยอำนาจโมหะ

๕๖. ๑. อกุศลอุเบกขาขวนะที่เกิดขึ้นในอริยัญมัจฉัตตารมณ ด้วยอำนาจสติสัมปชัญญะนั้น คือ พระโยคีบุคคลที่มีความชำนาญในการเจริญอาหาเรปภิกุลสัจญญา เมื่อเวลาที่บริโภคอาหารอันประณีตอยู่ก็ดี ผู้ที่มีความตั้งใจว่าเราจักไม่สนใจในอารมณ์ใดๆ ที่เกี่ยวกับทางโลก เพราะอารมณ์ทางโลกเหล่านี้ล้วนแต่เป็นเหตุให้เกิดอกุศลธรรมทั้งสิ้น กล่าวคือในขณะที่ได้ประสบกับอารมณ์ที่สวयงาม ความพอใจ ชอบใจในอารมณ์นั้นก็จะเกิดขึ้น นี่เป็นโทษะอกุศล ถ้าได้ประสบกับอารมณ์ที่ไม่สวयงาม ความไม่ชอบไม่พอใจก็เกิดขึ้น นี่เป็นโทษะอกุศล หรือบางทีได้ประสบกับอารมณ์ต่างๆ แล้วก็เฉยไป ไม่ปรากฏว่าชอบหรือไม่ชอบ นี่เป็นโมหะอกุศล ด้วยเหตุนี้เราจะต้องพยายามสำรวจระวังจิตใจ คอยกำหนดในอารมณ์ต่างๆ ที่เราจะพึงพบเห็น เมื่อได้ตั้งใจไว้ดังนี้แล้ว ถึงแม้ว่าบุคคลนี้จะพึงพบเห็นอารมณ์ที่

งดงามตระการตาเพียงใดก็ตามเขาย่อมมีสติกำหนดรู้ที่อยู่ว่าเห็นหนอๆ ดังนี้เรื่อย ๆ ไป ไม่มี
ความสนใจหรือวิพากษ์วิจารณ์ต่ออารมณ์นั้นๆ แต่ประการใด อันนี้แหละเป็นกุศลอุเบกขา
ชวณะที่เกิดขึ้นในอธิกัณฐารมณด้วยอำนาจสติสัมปชัญญะ

๒. กุศลโสมนัสชวณะที่เกิดขึ้น ในอิกัณฐมัจฉตคารมณ ด้วยอำนาจสติสัมปชัญญะ
หรือสัทธานัน คือผู้ที่ได้เห็นภิกษุ-สามเณรเดินรับบิณฑบาตเรียงกันเป็นแถว มีจำนวนหลาย
สิบรูป ในบรรดาพระภิกษุ-สามเณรทั้งหลายนี้ ไม่มีพระภิกษุรูปใดที่จะเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ
และวิญญูเลย แล้วก็คิดรำพึงแต่ภายในใจว่าเมื่อครั้งพระพุทธองค์ยังทรงมีพระชนม์อยู่ การ
เสด็จรับบิณฑบาตของพระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ก็คงเป็นดังนี้ แล้วก็นั่งลงยกมือขึ้น
นมัสการแด่พระภิกษุ-สามเณรทั้งหลายที่กำลังเดินรับบิณฑบาตอยู่นั้นด้วยความปีติยินดี
อย่างยิ่ง อันนี้แหละเป็นกุศลโสมนัสชวณะที่เกิดขึ้นในอิกัณฐมัจฉตคารมณด้วยอำนาจสติ-
สัมปชัญญะหรือสัทธา

๓. กุศลโสมนัสชวณะ หรืออุเบกขาชวณะ ที่เกิดขึ้นในอธิกัณฐารมณ หรือ
อนิกัณฐมัจฉตคารมณด้วยอำนาจสติสัมปชัญญะนั้น คือพระโยคีบุคคลที่กำลังเจริญอสุภ-
กรรมฐานอยู่ก็ดี ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาในเวลาไปส่วที่ไม่สะดวก ก็มีการกำหนดรู้ที่อยู่ก็ดีเหล่านี้
เป็นกุศลโสมนัสชวณะ หรืออุเบกขาชวณะที่เกิดขึ้นในอธิกัณฐารมณ หรืออนิกัณฐมัจฉตคา-
รมณ ด้วยอำนาจสติสัมปชัญญะ

๕๗. การจำแนกอารมณโดยความเป็นอิกัณฐะหรืออนิกัณฐะได้นั้นโดยอาศัยเครื่องจำแนก ๕
อย่าง คือ ๑ มัจฉตตบุคคัล บุคคัลชั้นกลาง ๒ วิปากจิต ๓ ทวาร ๔ อารมณ ๕ กาล

๑. อารมณที่เป็นอิกัณฐะ หรืออนิกัณฐะ โดยอาศัยมัจฉตตบุคคัลเป็นเครื่องจำแนกนั้น
เพราะตามธรรมชาติบุคคัลชั้นสูงถึงแม้ว่าจะได้รับวัตถุสิ่งของที่ดีงามก็ตาม แต่ไม่มีใครจะม
ความยินดีเท่าใดนัก ส่วนบุคคัลชั้นต่ำและสัตว์เดียรัจฉานทั้งหลายนั้นเพียงแค่ได้รับวัตถุ
สิ่งของเลวๆ หรืออาหารบูดเน่า เหล่านี้ก็มีมความยินดีพอใจมาก สำหรับมัจฉตตบุคคัลนั้น
เมื่อได้รับวัตถุสิ่งของที่ดีที่งามก็มความยินดีพอใจ ถ้าไม่ดีไม่งามก็ไม่ยินดีพอใจ ด้วยเหตุนี้
จึงต้องอาศัยมัจฉตตบุคคัลจำพวกเดียวเป็นเครื่องจำแนก

๒. อาศัยวิปากจิตเป็นเครื่องจำแนกนั้น เพราะว่าถ้าอารมณเป็นอิกัณฐะแล้ว วิปากจิต
ที่เกิดขึ้นรับอารมณนั้นต้องเป็นกุศลวิปากจิต ถ้าอารมณเป็นอนิกัณฐะ วิปากจิตที่เกิดขึ้นรับ
อารมณก็เป็นอกุศลวิปากจิต สำหรับชวณจิตนั้นจะอาศัยเป็นเครื่องตัดสินไม่ได้ เพราะการ
เกิดขึ้นของชวณะตรงกันกับอารมณก็มี ไม่ตรงกันกับอารมณก็มี ดังพวกเดียรัถย์ทั้งหลายใน

ขณะที่ได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือสาวกของพระองค์แล้วก็ไม่มีความยินดีพอใจแต่ประการใด กลับแสดงกิริยาอาการโดยเบือนหน้าหนีเสียบ้าง ใช้ปิดตาหรือหลับตาเสียบ้าง ซึ่งความจริงนั้นการที่ได้พบเห็นบุคคลผู้ประเสริฐถึงปานนี้ ก็ล้วนแต่เป็นกุศลวิบากที่เนื่องมาจากกุศลกรรมในอดีตทั้งสิ้น

สุกรชาวบ้านทั้งปวงเมื่อขณะได้กลิ่น หรือได้กินอุจจาระแล้ว ก็รู้สึกยินดีพอใจ แต่ความจริงนั้นการได้กลิ่นอุจจาระ หรือได้กินอุจจาระนี้ล้วนแต่เป็นอกุศลวิบากที่เนื่องมาจากอกุศลกรรมในอดีตนั่นเอง บุคคลบางคนได้รับอาหารที่ดีแต่ก็ไม่ชอบในอาหารเหล่านั้น นึกอยากรับประทานแต่อาหารที่เลวๆ เมื่อว่าโดยความจริงแล้วการที่ได้รับอาหารอันประณีตนี้ล้วนแต่เป็นกุศลวิบากที่เนื่องมาจากกุศลกรรมในอดีตเช่นเดียวกัน ฉะนั้นจะพึงเห็นได้ว่าการเกิดขึ้นของขวนจิตนี้ไม่ตรงกันกับอารมณ์จึงต้องอาศัยวิปากจิตเป็นเครื่องจำแนกอารมณ์ว่าอารมณ์นี้เป็นอิฏฐะ หรืออนิฏฐะ

๓. อาศัยทวารเป็นเครื่องจำแนกอารมณ์นั้นคือ วัตถุสิ่งของบางอย่าง มิใช่ว่าจะเป็นอิฏฐะ หรืออนิฏฐะได้ในทวารทั้ง ๖ เช่น อุจจาระเมื่อว่าโดยกายทวารแล้วเป็นอิฏฐะเพราะรู้สึกนิมิตละเอียดอ่อนดี แต่เมื่อว่าโดยจักขุทวารและฆานทวารแล้วก็เป็อนิฏฐะ เพราะรูปารมณ์นั้นน่าเกลียดและมีกลิ่นเหม็น มโนทวารที่เกิดต่อกายทวารเป็นอิฏฐะ ที่เกิดต่อกายทวาร ฆานทวารเป็นอนิฏฐะ หรือเพชร นิล จินดา แก้วมณี ต่างๆ เหล่านี้เมื่อว่าโดยจักขุทวารก็เป็นอิฏฐะ เพราะเป็นวัตถุที่สวยงาม แต่เมื่อว่าโดยกายทวารแล้วก็เป็อนิฏฐะ เพราะรู้สึกว้าแ้งมาก ส่วนมโนทวารที่จะเป็นอิฏฐะหรืออนิฏฐะได้นั้นก็สุดแท้แต่การเกิดขึ้นตามทวารทั้ง ๕ วัตถุสิ่งของบางประการเป็นอิฏฐะ หรืออนิฏฐะได้ทั้ง ๖ ทวาร ดอกไม้บางชนิดเมื่อว่าโดยจักขุทวารก็เป็นอิฏฐะ คือมีสีสรรสวยสด แต่เมื่อว่าโดยฆานทวารแล้ว เป็นอนิฏฐะเพราะมีกลิ่นเหม็น

๔. อาศัยอารมณ์เป็นเครื่องจำแนกอารมณ์นั้นคือ บุคคลบางคนว่าโดยรูปารมณ์ สัททารมณ์แล้วก็เป็อนิฏฐะ คือมีผิวพรรณสวย, รูปร่างงดงาม, เสียงไพเราะ เมื่อว่าโดยรัสมารมณ์ คือนิสสัยใจคอแล้วก็เป็อนิฏฐะ คือไว้วางใจไม่ได้ ดอกไม้บางชนิดว่าโดยรูปารมณ์ คือสีแล้วก็เป็อนิฏฐะ คือน่ารักน่าพอใจ แต่ว่าโดยกลิ่นแล้วก็ไร้กลิ่นจึงเป็อนิฏฐะ คือไม่น่าพอใจ อาหารบางอย่างว่าโดยรัสมารมณ์เป็อนิฏฐะ คือ เป็นประโยชน์แก่ร่างกายว่าโดยรสารมณ์ คันธารมณ์แล้วเป็อนิฏฐะ

๕. อาศัยกาลเป็นเครื่องจำแนกอารมณ์นั้นคือ ไฟก็ดี, น้ำก็ดี, ลมก็ดี ทั้งสามอย่างนี้แหละ เมื่อว่าโดยกาลแล้วก็เป็ได้ทั้งอิฏฐะและอนิฏฐะ กล่าวคือ ไฟในยามฤดูหนาว

หรือในขณะเวลาที่ต้องการใช้เกี่ยวกับการงานทุกอย่างแล้วไฟนี้ก็เป็นอิฏฐะ เมื่อถึงยาม
 ฤดูร้อนหรือไหม้บ้านเรือนก็เป็นอนิฏฐะ น้ำและลมทั้งสองนี้เมื่อยามฤดูร้อนก็เป็นอิฏฐะ
 เมื่อถึงคราวฤดูหนาวก็เป็นอนิฏฐะ ดวงอาทิตย์ก็เป็นทำนองเดียวกันนี้ คือ ยามหนาว
 ต้องการอาบแดดก็เป็นอิฏฐะ เมื่อถึงยามร้อนไม่ต้องการอาบแดดก็เป็นอนิฏฐะ

๕๘. อัปนาชนมโนทวารวิถี มี ๗ วิธี คือ

๑. อาทิกัมมิกฆานวิถี
๒. ฆานสมาปัตติวิถี
๓. ปาทกฆานวิถี
๔. อภิญญาวิถี
๕. มัคควิถี
๖. ผลสมาปัตติวิถี
๗. นิโรธสมาปัตติวิถี

วิสัยปวัตติของวิถีเหล่านี้มี ๑ คืออติวิภูตารมณ (ตามอรรถกถาและฎีกา) หรือ
 วิภูตารมณ (ตามอภิธรรมมัตถสังคหะ) วาระของวิถีเหล่านี้มี ๑ คือชนวาระ

๕๙. ก. การเกิดขึ้นของอาทิกัมมิกฆานวิถีของมณฑบุคคลมีดังนี้ คือ

พระโยคิบุคคลเจริญกรรมฐาน ๓๐ มีปฐมวิกสิตเป็นต้น เมื่อใกล้จะได้ฌานนั้น
 บัญญัติปฐกาคณิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งในจำนวน ๓๐ ที่ตนได้ใช้เจริญมานั้นได้ปรากฏขึ้น
 ทางมโนทวาร ฉะนั้นภวังคจิตจึงเกิดขึ้น ๒ ขณะ ชื่อว่าภวังคขณะ, ภวังคุปัจเฉทะ แล้วก็
 ดับไป ต่อแต่นั้นมโนทวาราวชชนจิตก็เกิดขึ้นรับบัญญัติปฐกาคณิมิต ๑ ครั้ง แล้วก็ดับไป
 ในลำดับนั้นมหากุศลหรือมหากิริยาญาณสัมปยุตตชวณะดวงใดดวงหนึ่งเกิดขึ้นรับบัญญัติ
 ปฐกาคณิมิต ๔ ขณะ ในฐานะที่เป็นปริกรรม, อุปจาร, อนุลอม, โคตรภู ที่เรียกว่าอุปจาร-
 สมาธิชวณะแล้วก็ดับไป ต่อจากนั้นฌานกุศลหรือฌานกิริยาเกิดขึ้น รับบัญญัติปฐกาคณิมิต
 ที่เรียกว่าอัปนาสมาธิชวณะ ๑ ครั้งแล้วก็ดับลง ถัดจากนั้นภวังคจิตก็เกิดต่อไป หลังจาก
 นั้นมโนทวารวิถีที่มีมหากุศลชวณะ หรือมหากิริยาชวณะย่อมเกิดขึ้นทำหน้าที่โดยฐานะที่เป็น
 ปัจจเวกขณวิถี กล่าวคือพิจารณาองค์ฌานมีวิตกเป็นต้นเกิดขึ้นหลายรอบตามสมควร

ข. การเกิดขึ้นของฆานสมาปัตติวิถีมีดังนี้ คือ

ฌานลาภบุคคลก่อนเข้าฌานได้ตั้งจิตอธิษฐานว่าปฐมฌาน (หรือทุติยฌาน,
 ตติยฌาน เป็นต้น แล้วแต่ความประสงค์) ที่ข้าพเจ้าได้มาแล้วนั้นจงบังเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้า

ตลอดเวลา ๑ ชั่วโมง (หรือ ๒-๓ ชั่วโมง แล้วแต่ความต้องการ) แล้วก็เพ่งปฏิภาคนิมิตของกรรมฐานนั้นพร้อมกับบริกรรมว่า ปฐวีฯ (หรือ อาโป เตโช วาโย หรือ สพฺเพ สตุตา สพฺเพ ปาณา อเวรา โหนตุ หรือ อุทฺธุมตํกํ วินีลํ เป็นต้น แล้วแต่กรรมฐานที่ตนใช้เจริญมา) ก่อนฌานจิตจะเกิดขึ้น ภาวักโหวได้เกิดขึ้น ๒ ขณะ เรียกว่าภาวักจลนะ, ภาวักุปัจเฉทะ แล้วก็ดับลง ต่อแต่นั้นมโนทวาราวชชนจิตก็เกิดขึ้นรับปฏิภาคนิมิตอารมณ์ แล้วก็ดับไป ในลำดับนั้นมหากุศลญาณสัมปยุตต หรือมหากิริยาญาณสัมปยุตตชวนะดวงใดดวงหนึ่งก็เกิดขึ้น ๔ หรือ ๓ ขณะ (แล้วแต่บุคคล) รับปฏิภาคนิมิตโดยฐานเป็นปริกรรม, อุปจาร, อนุลอม, โคตรภู หรือ อุปจาร, อนุลอม, โคตรภู แล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นฌานจิตก็เกิดขึ้นเรื่อยๆ ตลอดเวลาที่ได้อธิษฐานไว้ เมื่อครบกำหนดเวลาตามที่ได้อธิษฐานไว้แล้ว ภาวักจิตก็เกิดขึ้น หลังจากนั้นปัจจเวกขณวิถิเกิดขึ้นตามสมควร

ก. การเกิดขึ้นแห่งโสคาปัตติมคฺควิถิของติกขบุคคลมีดังนี้ คือ

พระโยคีบุคคลที่กำลังปฏิบัติวิปัสสนาอยู่ ก่อนที่จะบรรลุมรรคผลนั้นได้เห็นไตรลักษณ์โดยชัดเจนอย่างสูงสุด ภาวักโหวได้เกิดขึ้น ๒ ขณะ ชื่อว่าภาวักจลนะ, ภาวักุปัจเฉทะ แล้วก็ดับลง ต่อแต่นั้นมโนทวาราวชชนจิตเกิดขึ้นรับสภาพรูปหรือนามแล้วดับไป ในลำดับนั้นมหากุศลญาณสัมปยุตตชวนะ ๔ ดวง ดวงใดดวงหนึ่งเกิดขึ้น ๓ ขณะ ใน ๓ ขณะนั้น อุปจาร, อนุลอม รับอารมณ์ที่เป็นรูปหรือนาม แล้วก็ดับลง ส่วนโคตรภูนั้นรับนิพพานอารมณ์ โดยฐานที่เป็นอวิชชนะของโสคาปัตติมคค์ และทำลายเชื้อชาติปุณฺณแล้วก็ดับไป ต่อจากนั้นโสคาปัตติมคคจิตก็เกิดขึ้น ๑ ขณะ รับนิพพานอารมณ์ พร้อมกับประหาณทัญญู, วิจิกิจจา โดยไม่มีเหลือแล้วก็ดับไป ถัดนั้นมาโสคาปัตติผลจิตก็เกิดขึ้น ๓ ขณะ รับนิพพานอารมณ์แล้วก็ดับลง ต่อแต่นั้นภาวักจิตก็เกิด และมโนทวารวิถิที่มีมหากุศลญาณสัมปยุตตชวนจิตดวงใดดวงหนึ่งย่อมเกิดขึ้นทำหน้าที่โดยฐานเป็นปัจจเวกขณวิถิกล่าวคือ พิจารณา มรรค, ผล, นิพพาน, กิเลสที่ละได้แล้วและยังเหลืออยู่เกิดขึ้นหลายรอบตามสมควร

ข. การเกิดขึ้นแห่งมคฺควิถิเบื้องบนของมณฑบุคคลมีดังนี้ คือ

พระโยคีบุคคลที่กำลังปฏิบัติวิปัสสนาอยู่ ก่อนที่มคควิถิเบื้องบนจะเกิดขึ้นนั้นได้เห็นไตรลักษณ์โดยชัดเจนอย่างสูงสุด ภาวักโหวได้เกิดขึ้น ๒ ขณะ ชื่อว่า ภาวักจลนะ, ภาวักุปัจเฉทะ แล้วก็ดับลง ต่อแต่นั้นมโนทวาราวชชนจิตก็เกิดขึ้นรับสภาพรูป หรือนาม แล้วก็ดับไป ในลำดับนั้นมหากุศลญาณสัมปยุตตชวนะ ๔ ดวง ดวงใดดวงหนึ่งเกิดขึ้น ๔

ขณะ ใน ๔ ขณะนั้น ปริกรรม, อุปจาร, อนุโลม รับอารมณ์ที่เป็นรูปหรือนามแล้วก็ดับลง ส่วนโวทานนั้นรับนิพพานอารมณ์ โดยฐานเป็นอวิชชนะของมัคค์เบื้องบน ๓ ต่อจากนั้น สกทาคามิมัคค์, อนาคามิมัคค์, อรหัตตมัคค์ ก็เกิดขึ้น ๑ ขณะ รับนิพพานอารมณ์พร้อมกับ ประหาณกิเลสตามสมควรโดยไม่มีเหลือแล้วก็ดับไปถนัดนั้นมาสกทาคามีผลจิต, อนาคามี-ผลจิต, อรหัตตผลจิตก็เกิดขึ้น ๒ ขณะ รับนิพพานอารมณ์แล้วก็ดับลง ต่อแต่นั้นภวังคจิต ก็เกิด และปัจจเวกขณวิถีที่พิจารณาจรก, ผล, นิพพาน, กิเลส ได้เกิดขึ้นต่อไปตามสมควร

ง. การเกิดขึ้นแห่งผลสมาบัติวิธีของมณฑบุคคล และตักขบุคคลมีดังนี้ คือ

พระอริยบุคคลทั้งหลายก่อนที่จะเสวยวิมุตติสุข กล่าวคือ เข้าผลสมาบัติได้ตั้งจิต อธิษฐานว่า โลกุตตรธรรมที่ข้าพเจ้าได้บรรลุแล้วจงบังเกิดขึ้น และอารมณ์ที่เป็นสังขตธรรม จงดับไปตลอดเวลา ๑-๒ ชั่วโมง แล้วก็ปฏิบัติตามสติปัฏฐานทั้ง ๔ กล่าวคือ กำหนด รูป-นามที่กำลังเกิดอยู่ภายใน ก่อนผลจิตเกิดขึ้นภวังค์ไหวได้เกิดขึ้น ๒ ขณะ เรียกว่า ภวังคจลนะ, ภวังคุปังเฉทะ แล้วก็ดับลง ต่อแต่นั้นมโนทวาราวชชนจิตก็เกิดขึ้นรับสภาพรูป หรือนามแล้วก็ดับไป ในลำดับนั้นมหากุศลญาณสัมปยุตตะ หรือมหากิริยาญาณสัมปยุตตะ-ชวณะดวงใดดวงหนึ่งเกิดขึ้น ๔ ขณะ (มณฑบุคคล) หรือ ๓ ขณะ (ตักขบุคคล) รับสภาพ รูปหรือนามโดยฐานเป็นอนุโลมแล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นผลจิตก็เกิดขึ้นเรื่อยๆ ตลอดเวลา ตามที่อธิษฐานไว้ เมื่อครบกำหนดเวลาตามที่ได้อธิษฐานไว้แล้วภวังคจิตก็เกิดขึ้น หลังจาก นั้นปัจจเวกขณวิถีที่มีหน้าที่พิจารณา ผล นิพพาน ก็เกิดขึ้นตามสมควร

๖๐. ฌานวิถีทั้งหมดมีจำนวน ๗๒ วิถี คือ อาทิกัมมิกฌานวิถี ๓๖ วิถี สมาปัสขณวิถี (ฌานสมาบัติวิถี) ๓๖ วิถี รวมเป็น ๗๒ วิถี

อาทิกัมมิกฌานวิถีมี ๓๖ วิถีคือ กุศลฌานจิต ๕ วิถี กิริยาฌานจิต ๕ วิถี รวมเป็น ๑๐ วิถี ใน ๑๐ วิธินี้ เป็นของตักขบุคคล ๑๐ วิถี ของมณฑบุคคล ๑๐ วิถี รวมเป็น ๒๐ วิถี

สมาปัสขณวิถีมี ๓๖ วิถีคือ กุศลฌานจิต ๕ วิถี กิริยาฌานจิต ๕ วิถี รวมเป็น ๑๐ วิถี ใน ๑๐ วิธินี้เป็นของตักขบุคคล ๑๐ วิถี ของมณฑบุคคล ๑๐ วิถี รวมเป็น ๒๐ วิถี

ปัจจเวกขณวิถีที่เกิดต่อจากฌานวิถี มีจำนวน ๑,๕๓๖ วิถี คือ

ปัจจเวกขณวิถีที่เกิดต่อจากปฐมฌานวิถี มีจำนวน ๓๒๐ วิถี ดังนี้คือ

ปฐมฌานกุศลจิต ๑ และกิริยาจิต ๑ รวมเป็น ๒ วิถี ฌานด้วยอาทิกัมมิกฌานวิถีและ สมาปัสขณวิถี (ฌานสมาบัติวิถี) รวมเป็น ๔ วิถี ฌานด้วยมณฑบุคคลและตักขบุคคล รวมเป็น

๘ วิธี คุณด้วยการพิจารณาองค์ฌาน ๕ รวมเป็น ๔๐ วิธี ใน ๔๐ วิธีนี้ เป็นกุศลปฐมฌานวิธี ๒๐ วิธี คุณด้วยมหากุศล ๘ รวมเป็น ๑๖๐ วิธี เป็นกิริยาปฐมฌานวิธี ๒๐ วิธี คุณด้วยมหากิริยาจิต ๘ รวมเป็น ๑๖๐ วิธี ฉะนั้น รวมเป็นปัจเจกเวทณวิธีที่เกิดจากปฐมฌานวิธี ๓๒๐ วิธี

ปัจเจกเวทณวิธีที่เกิดจากทุติยฌานวิธี มีจำนวน ๒๕๖ วิธี คือ

ทุติยฌานกุสลจิต ๑ และกิริยาจิต ๑ รวมเป็น ๒ วิธี คุณด้วยอาทิกัมมิกฌานวิธีและสมาปัชชนวิธี รวมเป็น ๔ วิธี คุณด้วยมันทบุคคและติกขบุคค รวมเป็น ๘ วิธี คุณด้วยการพิจารณาองค์ฌาน ๔ รวมเป็น ๓๒ วิธี ใน ๓๒ วิธีนี้ เป็นกุศลทุติยฌานวิธี ๑๖ วิธี คุณด้วยมหากุสลจิต ๘ รวมเป็น ๑๒๘ วิธี เป็นกิริยาทุติยฌานวิธี ๑๖ วิธี คุณด้วยมหากิริยาจิต ๘ รวมเป็น ๑๒๘ วิธี ฉะนั้น รวมเป็นปัจเจกเวทณวิธีที่เกิดจากทุติยฌานวิธี ๒๕๖ วิธี

ปัจเจกเวทณวิธีที่เกิดจากตติยฌาน มีจำนวน ๑๕๒ วิธี คือ

ตติยฌานกุสลจิต ๑ และกิริยาจิต ๑ รวมเป็น ๒ วิธี คุณด้วยอาทิกัมมิกฌานวิธีและสมาปัชชนวิธี รวมเป็น ๔ วิธี คุณด้วยมันทบุคคและติกขบุคค รวมเป็น ๘ วิธี คุณด้วยการพิจารณาองค์ฌาน ๓ รวมเป็น ๒๔ วิธี ใน ๒๔ วิธีนี้ เป็นกุศลตติยฌานวิธี ๑๒ วิธี คุณด้วยมหากุสลจิต ๘ รวมเป็น ๒๔ วิธี ใน ๒๔ วิธีนี้ เป็นกุศลตติยฌานวิธี ๑๒ วิธี คุณด้วยมหากุสลจิต ๘ รวมเป็น ๙๖ วิธี เป็นกิริยาตติยฌานวิธี ๑๒ วิธี คุณด้วยมหากิริยาจิต ๘ รวมเป็น ๙๖ วิธี ฉะนั้น รวมปัจเจกเวทณวิธีที่เกิดจากตติยฌานวิธี ๑๕๒ วิธี

ปัจเจกเวทณวิธีที่เกิดจากจตุตถฌาน มีจำนวน ๑๒๘ วิธี คือ

จตุตถฌานกุสลจิต ๑ และกิริยาจิต ๑ รวมเป็น ๒ วิธี คุณด้วยอาทิกัมมิกฌานวิธีและสมาปัชชนวิธี รวมเป็น ๔ วิธี คุณด้วยมันทบุคคและติกขบุคค รวมเป็น ๘ วิธี คุณด้วยการพิจารณาองค์ฌาน ๒ (สุข, เอกัคคตา) รวมเป็น ๑๖ วิธี ใน ๑๖ วิธีนี้ เป็นกุศลจตุตถฌานวิธี ๘ วิธี คุณด้วยมหากุสลจิต ๘ รวมเป็น ๖๔ วิธี เป็นกิริยาจตุตถฌานวิธี ๘ วิธี คุณด้วยมหากิริยาจิต ๘ รวมเป็น ๖๔ วิธี ฉะนั้น รวมปัจเจกเวทณวิธีที่เกิดจากจตุตถฌานวิธี ๑๒๘ วิธี

ปัจเจกเวทณวิธีที่เกิดจากปัญจฌานวิธี มีจำนวน ๖๔๐ วิธี คือ

ปัญจฌานกุสลจิต ๕ และกิริยาจิต ๕ รวมเป็น ๑๐ วิธี คุณด้วยอาทิกัมมิกฌานวิธีและสมาปัชชนวิธี รวมเป็น ๒๐ วิธี คุณด้วยมันทบุคคและติกขบุคค รวมเป็น ๔๐ วิธี

คุณด้วยการพิจารณาองค์ฌาน ๒ (อุเบกขา, เอกัคคตา) รวมเป็น ๘๐ วิธี ใน ๘๐ วิธีนี้ เป็น กุศลปัญญาฌานวิธี ๔๐ วิธี คุณด้วยมหากุศลจิต ๘ รวมเป็น ๓๒๐ วิธี เป็นกิริยาปัญญาฌานวิธี ๔๐ วิธี คุณด้วยมหากิริยาจิต ๘ รวมเป็น ๓๒๐ วิธี ฉะนั้น รวมปัจเจกเวทนีที่เกิดจาก ปัญญาฌานวิธี ๖๔๐ วิธี

รวมเป็นปัจเจกเวทนีที่เกิดจากฌานวิธี มีจำนวน ๑,๕๓๖ วิธี

๖๑. การงานที่พึงปฏิบัติก่อนที่จะเข้าฌานสมาบัติ, ผลสมาบัติ, นิโรธสมาบัติ และ ทำอภิญญานั้นมีดังนี้ คือ

๑. ก่อนเข้าฌานสมาบัติ

พระโยคีบุคคลก่อนเข้าฌานสมาบัติได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า ปฐมฌาน (หรือทุติยฌาน, ตติยฌาน ฯลฯ หรืออาภิญญัญญายตนฌาน เนวสัญญานาสัญญายตนฌานแล้วแต่ความ ประสงค์) ที่ข้าพเจ้าได้มาแล้วนั้นจงบังเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้าตลอดเวลา ๑ ชั่วโมง (หรือ ๒-๓ ชั่วโมงแล้วแต่ความต้องการ) แล้วก็พึงปฏิบัติภาวนิตของกรรมฐานนั้น พร้อมกับบริกรรมว่า ปฐวีฯ (หรือ อาโป, เตโช, วาโย หรือ สพุเพ สตุตา, สพุเพ ปาณา, อเวรา โหนตุ หรือ อุทฺธุมาทกั วินีลกั เป็นต้น แล้วแต่กรรมฐานที่ตนใช้เจริญมา)

๒. ก่อนเข้าผลสมาบัติ

พระโยคีบุคคลก่อนเข้าผลสมาบัติ ได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า โลกุตตรธรรมที่ข้าพเจ้าได้ บรรลุแล้วจงบังเกิดขึ้น และอารมณ์ที่เป็นสังขตธรรมจงดับไปตลอดเวลา ๑-๒ ชั่วโมง (แล้วแต่ความต้องการ) แล้วก็ปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐานทั้ง ๔ กล่าวคือกำหนด รูป นามที่กำลังเกิดอยู่ภายในตน

๓. ก่อนเข้านิโรธสมาบัติ

พระอนาคามีบุคคล หรือ พระอรหันตบุคคลก่อนเข้านิโรธสมาบัตินั้นต้องเข้า ปฐมฌานก่อน เมื่อออกจากปฐมฌานแล้วเจริญวิปัสสนาคือพิจารณาปฐมฌานจิตและเจตสิก ที่ดับไปแล้วโดยความเป็น อนิจจัง, ทุกขัง, อนัตตา แล้วก็เข้าทุติยฌานเป็นต้น จนถึง วิญญูญาณัญญายตนฌานตามลำดับ โดยทำนองเดียวกันนี้เมื่อออกจากทุติยฌาน, ตติยฌาน, จตุตถฌาน, ปัญญาฌาน, อากาสานัญญายตนฌาน, วิญญูญาณัญญายตนฌาน แล้วก็เจริญ วิปัสสนาคือพิจารณาฌานจิตและเจตสิกที่ดับไปแล้วนั้นโดยความเป็นอนิจจัง, ทุกขัง, อนัตตา ทุกๆ ฌานเสมอไป แล้วก็เข้าอาภิญญัญญายตนฌาน เมื่อออกจากอาภิญญัญญายตน-

ฉานแล้วไม่ต้องเจริญวิปัสสนา แต่ต้องทำบุพพกิจ ๓ อย่าง (เฉพาะในสมัยนี้ ยกเว้น สัตถุปัฏกโกสนเสีย คือการอธิษฐานที่จะออกในเมื่อเวลาที่พระพุทธองค์ทรงต้องการพบตัว) คือ

๑. นานาพัทธวิโกปนะ = การอธิษฐานว่าเครื่องบริวารต่างๆ ของข้าพเจ้าที่อยู่ ณ ที่อันจงพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง มีอัครภัก, โจรภัก, อุทกภัก เป็นต้น

๒. สังฆปฎิमानะ = การอธิษฐานว่าเมื่อสงฆ์ประชุมกันต้องการตัวข้าพเจ้าแล้ว ขอให้ออกได้

๓. อัฏฐานปริจเฉท = การอธิษฐานกำหนดพิจารณาตรวจดูชีวิตของตนว่า จะตั้งอยู่ได้จนตลอด ๗ วันหรือไม่ เมื่อพิจารณาตรวจดูแล้วทราบว่าจะตั้งอยู่ได้นานกว่า ๗ วัน หรือหลายเดือน หลายปีแล้ว ก็ไม่มีข้อพิเศษแต่อย่างใด ถ้าหากว่าชีวิตของตนมีอาจที่จะดำรงอยู่ได้ตลอดไปจนครบกำหนด ๗ วันแล้ว เมื่อบุคคลนั้นยังเป็นพระอนาคามีอยู่ ก็พิจารณาเห็นว่าไม่ควรเข้า แต่ควรเจริญวิปัสสนาเพื่อบรรลुरुหัตตผล ถ้าหากว่าบุคคลนั้นเป็นพระอรหันต์ก็พิจารณาเห็นว่าควรเข้า แต่ต้องอธิษฐานการกำหนดเวลาเข้านั้นให้น้อยลง โดยออกก่อนหน้าเวลาที่จะปรินิพพาน ทั้งนี้ก็เพื่อจะได้มีโอกาสกล่าวคำอำลาปราศรัยแด่เพื่อนสหายธรรมิกด้วยกัน

อนึ่ง ในบุพพกิจทั้ง ๓ อย่างนี้ นานาพัทธวิโกปนะ และสังฆปฎิमानะทั้ง ๒ นี้ไม่ต้องอธิษฐานก็ได้ แต่สำหรับอัฏฐานปริจเฉทนั้นจำเป็นจะต้องทำนี้ว่าโดยมนุสสภูมิ แต่ในรูปภูมินั้นไม่ต้องทำบุพพกิจเลยก็ได้ แต่ถ้าจะทำบ้างก็ทำแต่อัฏฐานปริจเฉท คืออธิษฐานการกำหนดเวลาเข้า เมื่อทำบุพพกิจทั้ง ๓ อย่างนี้เสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็เข้าเนวสัณญานาสัณญายตนฉาน เนวสัณญานาสัณญายตนฉานก็เกิดขึ้น ๒ ขณะแล้วจิต, เจตสิก, จิตตชรูปก็ดับลง คงมีแต่ กัมมชรูป, อุคฺชชรูป, อาหารชรูปเกิดอยู่ เป็นอันว่าสำเร็จการเข้านิโรธสมาบัติ

๔. ก่อนทำอภิญญา

๑. เข้าป่าทกฉานก่อน กล่าวคือรูปปัญจมฉาน

๒. เมื่อออกจากป่าทกฉานแล้วก็อธิษฐานตามความต้องการ

๓. เมื่ออธิษฐานเรียบร้อยแล้วก็กลับเข้าป่าทกฉานอีก

๔. เมื่อออกจากป่าทกฉานครั้งที่ ๒ แล้วอภิญญาวิถิก็เกิด เมื่ออภิญญาวิถิเกิดแล้วในขณะนั้นเองความประสงค์ทุกอย่างตามที่ตนต้องการก็ได้บังเกิดขึ้น

พระโยคีบุคคลก่อนที่จะทำอธิษฐานนั้นได้ตั้งจิตอธิษฐานว่าขอให้รูปปัญจมนานที่ข้าพเจ้าได้มาแล้วนั้นจงบังเกิดแก่ข้าพเจ้า แล้วก็เพ่งกสิณ (จะเพ่งกรรมฐานอื่นๆ ไม่ได้) ต่อจากนั้นมานสมาบัติที่เกี่ยวกับปัญจมนานก็เกิดขึ้นตามลำดับดังนี้คือ ฅวักคณนะ, ฅวักคุปฺปเจตะ, มโนทวาราวีชชนะ, ปริกกรรม, อุปจาร, อนุโลม, โคตรภู (หรืออุปจาร, อนุโลม, โคตรภู) แล้วรูปปัญจมนานก็เกิดขึ้นเรื่อยๆ ไปประมาณ ๑ วินาที หรือ ๑ นาที นี้เรียกว่า ปาทกณณาวีถิ

เมื่อออกจากรูปปัญจมนานแล้ว ก็ต้องบริกรรมที่เกี่ยวกับการทำอธิษฐาน กล่าวคือ ถ้ามีความประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ทำการเหาะก็อธิษฐานว่าขอให้ร่างกายของข้าพเจ้าลอยไปได้ในอากาศ หรือถ้าอยากจะได้เห็นนรก สวรรค์ ก็อธิษฐานว่า ขอให้ข้าพเจ้าได้เห็นความเป็นอยู่ของนรก หรือของเทวดา ถ้าจะต้องการเนรมิตสิ่งของใดๆ ก็ตั้งจิตอธิษฐานตามที่ตนพึงต้องการนั้นๆ หรืออยากจะได้ทราบถึงจิตใจของบุคคลใดก็อธิษฐานว่า ขอให้ข้าพเจ้าได้ทราบความเป็นไปของจิตใจผู้นี้ที่กำลังเป็นไปอยู่ หรือต้องการจะเนรมิตตนของตนให้เป็นหลายๆ คนขึ้น ก็ตั้งจิตอธิษฐานตามที่ตนต้องการนั้น ในขณะที่กำลังทำการอธิษฐานนั้นอยู่ วิธีจิตที่เรียกว่า ปริกกรรมวิธีก็เกิดอยู่เรื่อยๆ ดังนี้คือ ฅวักค, ฅวักคณนะ, ฅวักคุปฺปเจตะ, มโนทวาราวีชชนะ, ชวนะ ๗ ครั้ง ฅวักคต่อไป เกิดขึ้นหลายๆ รอบจนนับไม่ถ้วน

เมื่ออธิษฐานเรียบร้อยแล้วก็เข้าปาทกณณาวีถิ คือ รูปปัญจมนานนั่นเอง การเข้ารูปปัญจมนานครั้งที่สองนี้ การงานที่เข้าก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับครั้งที่ ๑ เมื่อออกจากปัญจมนานแล้ว อธิษฐานวิธีที่ให้สำเร็จตามที่ได้ตั้งจิตอธิษฐานไว้นั้น คือ ฅวักคณนะ, ฅวักคุปฺปเจตะ, มโนทวาราวีชชนะ, ปริกกรรม, อุปจาร, อนุโลม, โคตรภู, (หรือ อุปจาร, อนุโลม, โคตรภู) อธิษฐาน ๑ ขณะ แล้วฅวักคจิตเกิดต่อไป ในขณะที่อธิษฐานจิตเกิดขึ้นนั้นก็สำเร็จกิจทุกประการตามที่ตนได้อธิษฐานไว้

และผู้ที่กำลังนอนหลับสนิทอยู่นั้น เรียกว่า ฅวักคสมาบัติไม่ได้ ถ้าจะเรียกก็คงเรียกได้ว่า ฅวักคปิตติ หรือ ฅวักคปาตะเท่านั้น เพราะความสุขที่เกี่ยวกับการหลับนี้มีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย แต่คำว่าสมาบัตินั้นหมายความว่า เข้าถึงโดยชอบ คือมีการได้รับอารมณ์ที่ประเสริฐ ซึ่งสัตว์ทั้งหลายมีอาจที่จะเสวยความสุขชนิดนี้ได้

๖๒. ก. อัปฺปนาชวณะที่เกิดต่อจากมหาภูทกณณาวีถิสัมปยุตตโสมนัสสิ ๓๒ คือ

โสมนัสรูปภูทก	๔	} รวมเป็น ๓๒
” ” มัคคิ	๑๖	
” ” ผลเบื่องต่ำ	๑๒	

มหัคคตกุศล	๕	} รวมเป็น ๑๕
สกทาคามีมัคคจิต	๕	
โสดาปัตติผลจิต	๕	

หมายความว่า โสดาบันบุคคลนี้ ถ้าเจริญสมถกรรมฐานแล้วก็จะสำเร็จเป็นรูปฌานลาภี และอรุณฌานลาภีบุคคล ถ้าเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ก็จะสำเร็จเป็นสกทาคามีบุคคล ถ้าเข้าผลสมาบัติ โสดาปัตติผลก็ย่อมเกิดขึ้น

ภายหลังที่มหากุศลญาณสัมปยุตตขวัณณะของสกทาคามีบุคคล อปปนาขวัณณะย่อมเกิดได้ ๑๕ คือ

มหัคคตกุศล	๕	} รวมเป็น ๑๕
อนาคามีมัคคจิต	๕	
สกทาคามีผลจิต	๕	

หมายความว่า สกทาคามีบุคคลนี้ ถ้าเจริญสมถกรรมฐานแล้วก็จะสำเร็จเป็นรูปฌานลาภีและอรุณฌานลาภีบุคคล ถ้าเจริญวิปัสสนากรรมฐานก็จะสำเร็จเป็นอนาคามีบุคคล ถ้าเข้าผลสมาบัติ สกทาคามีผลก็ย่อมเกิดขึ้น

ภายหลังที่มหากุศลญาณสัมปยุตตขวัณณะของอนาคามีบุคคล อปปนาขวัณณะย่อมเกิดได้ ๑๕ คือ

มหัคคตกุศล	๕	} รวมเป็น ๑๕
อรหัตตมัคคจิต	๕	
อนาคาผลจิต	๕	

หมายความว่า อนาคามีบุคคลนี้ ถ้าเจริญสมถกรรมฐานแล้วก็จะสำเร็จเป็นรูปฌานลาภีและอรุณฌานลาภีบุคคล ถ้าเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ก็จะสำเร็จเป็นอรหัตตบุคคล ถ้าเข้าผลสมาบัติอนาคามีผลก็ย่อมเกิดขึ้น

อปปนาขวัณณะ ๑๔ ที่เกิดขึ้นภายหลังมหาภิรียาญาณสัมปยุตตขวัณณะ ๔ ดวง นั้นคือ

มหัคคตภิรียา	๕	} รวมเป็น ๑๔
อรหัตตผลจิต	๕	

การเกิดขึ้นของอปปนาขวัณณะ ๑๔ นั้นมีดังนี้คือ พระอรหัตตบุคคลที่ได้ฌานครั้งแรก มหัคคตภิรียา ๕ ย่อมเกิดขึ้น ภายหลังจากมหาภิรียาญาณสัมปยุตตขวัณณะดวงใดดวงหนึ่งดับลงแล้วในอาทิกัมมิกฌานวิถี

พระอรหันตบุคคฺคฺลที่ได้ฌานแล้ว เมื่อเข้าฌานสมาบัติ มหัคคตกริยา ๕ ย่อมเกิดขึ้น ภายหลังจากมหากริยาญาณสัมปยุตตชวณะดวงใดดวงหนึ่งดับลงแล้วในฌานสมาบัติวิธึ

พระอรหันตบุคคฺคฺลบุคคฺคฺลเมื่อทำอภิญญา รูปปัญจฌมานกริยา ย่อมเกิดขึ้น ภายหลังจากมหากริยาญาณสัมปยุตตชวณะดวงใดดวงหนึ่งดับลงแล้วในอภิญญาวิธึ

พระอรหันตบุคคฺคฺลเมื่อเข้านิโรธสมาบัติมหัคคตกริยา ๕ ย่อมเกิดขึ้น ภายหลังจากมหากริยาญาณสัมปยุตตชวณะดวงใดดวงหนึ่งดับลงแล้วในนิโรธสมาบัติวิธึ

พระอรหันตบุคคฺคฺลเมื่อเข้าผลสมาบัติ อรหัตตผลชวณะดวงใดดวงหนึ่งในจำนวน ๕ ดวง ย่อมเกิดขึ้น ภายหลังจากมหากริยาญาณสัมปยุตตชวณะดวงใดดวงหนึ่งดับลงแล้วในผลสมาบัติวิธึ

๖๔. ก. ปัจจเวกฺขณวิธึที่เกิดตอจากโสดาปัตตมคคฺคฺลวิธึมึจำนวน ๓๖๘ คึอ

๑.	ปัจจเวกฺขณวิธึที่เกิดตอจากโสดาปัตตมคคฺคฺลวิธึมึ	๕๒	} รวมเป็น ๓๖๘
๒.	" " " " สกทาคามิมคคฺคฺลวิธึมึ	๕๒	
๓.	" " " " อนาคามิมคคฺคฺลวิธึมึ	๕๒	
๔.	" " " " อรหัตตมคคฺคฺลวิธึมึ	๕๒	

ปัจจเวกฺขณวิธึที่เกิดตอจากโสดาปัตตมคคฺคฺลวิธึมึ ๕๒ นั้น คึอ

พิจารณารรค ๑ ผล ๑ นิพพาน ๑ รวม ๓ คุณด้วยมหากุสลญาณสัมปยุตตจิต ๔ = ๑๒ พิจารณาภิเลสทีประหาณไปแล้วและยังมิได้ประหาณมึ ๑๐ คุณด้วยมหากุสลจิต ๘ = ๘๐ รวมเป็น ๙๒

ปัจจเวกฺขณวิธึที่เกิดตอจากสกทาคามิมคคฺคฺลวิธึ ๕๒ อนาคามิมคคฺคฺลวิธึ ๕๒ ก็คงคิดในทำนองเดียวกันนี้ทุกประการ

ปัจจเวกฺขณวิธึที่เกิดตอจากอรหัตตมคคฺคฺลวิธึมึ ๕๒ นั้น คึอ

พิจารณารรค ๑ ผล ๑ นิพพาน ๑ รวม ๓ คุณด้วยมหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ = ๑๒ พิจารณาภิเลสทีประหาณไปแล้ว ๑๐ คุณด้วยมหากริยาจิต ๘ = ๘๐ รวมเป็น ๙๒

สำหรับปัจจเวกฺขณวิธึที่เกิดตอจากอรหัตตมคคฺคฺลวิธึนี้ ไม่มีการพิจารณาภิเลสทียังมิได้ประหาณ แต่อย่างไกรก็ตามปัจจเวกฺขณวิธึทีเกี่ยวกับการพิจารณาภิเลสทีนั้นต้องมึ ๑๐ เพราะภิเลสทีถูกประหาณไปแล้วมี ๑๐ นั้นเอง

ในบรรดาตารัมมณจิต ๑๑ ดวงนั้น

อุเบกขาสันตிரณกุศลวิปากจิต ๑ } มีอารมณ์ ๖ ที่เป็นกามธรรมซึ่งเป็น
อนิฏฐารมณ์

อุเบกขาสันตிரณกุศลวิปากจิต ๑ } รวม ๕ ดวงนี้ มีอารมณ์ ๖ ที่เป็นกามธรรม
อุเบกขามหาวิปากจิต ๔ } ซึ่งเป็นอิฏฐัมมัตตารมณ์

โสมนัสสันตிரณวิปากจิต ๑ } รวม ๕ ดวงนี้ มีอารมณ์ ๖ ที่เป็นกามธรรม
โสมนัสสมหาวิปากจิต ๔ } ซึ่งเป็นอติอิฏฐารมณ์

ข. ในบรรดาตารัมมณจิต ๑๑ ดวงนี้

อเหตุกตารัมมณจิต ๓ เกิดได้ในบุคคล ๘

สเหตุกตารัมมณญาณวิปยุตตะ ๕ " " ๙ (เว้นทุกคติอเหตุกบุคคล)

" " " ญาณสัมปยุตตะ ๔ " " ๕ (เว้นทุกคติเหตุกบุคคล,
สเหตุกเหตุกบุคคล, ทวิเหตุกบุคคล)

๖๕. ขวณะที่เกิดขึ้น ๑ ขวณะ มี ๒๖ ดวง คือ

มหัคคตกุศล ๘ มหัคคตกริยา ๘ ในอาทิกัมมิกฆานวิถิ

มัคคจิต ๔ ในมัคควิถิ

อภิญญาจิต ๒ ในอภิญญาวิถิ

อนาคามีผลจิต ๑ อรหัตตผลจิต ๑ ในขณะที่ยอกจากนิโรธสมาบัติวิถิ

ขวณะที่เกิดขึ้น ๒ ขวณะ มี ๖ ดวง คือ

ผลจิต ๔ ของมันทบุคคลในมัคควิถิ

เนวสัณญานาสัณญายตนกุศลจิต ๑ } ในขณะที่ย่ำนิโรธสมาบัติวิถิ
" " " กริยาจิต ๑ }

ขวณะที่เกิดขึ้น ๓ ขวณะ มี ๑๒ ดวง คือ

มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะทำหน้าที่อุปจารสมาธิในมัคควิถิ, อาทิกัมมิกฆานวิถิ, ผลสมาบัติวิถิ, ฆานสมาบัติวิถิ, อภิญญาวิถิ, นิโรธสมาบัติวิถิ ของตักขบุคคล

มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะทำหน้าที่อุปจารสมาธิในอาทิกัมมิกฆานวิถิ, ผลสมาบัติวิถิ, ฆานสมาบัติวิถิ, อภิญญาวิถิ, นิโรธสมาบัติวิถิ ของตักขบุคคล

ผลจิต ๔ ในมัคควิถิของตักขบุคคล

ขณะที่เกิดขึ้น ๔ ขณะ มี ๘ ดวง คือ

มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะที่ทำหน้าที่อุปจารสมาธิในมัคควิถี, อาทิกัมมิกฆานวิถี, ผลสมาบัติวิถี, ฆานสมาบัติวิถี, อภิญญาวิถี, นิโรธสมาบัติวิถี ของมันทบุคคล

มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะที่ทำหน้าที่อุปจารสมาธิในอาทิกัมมิกฆานวิถี, ผลสมาบัติวิถี, ฆานสมาบัติวิถี, อภิญญาวิถี, นิโรธสมาบัติวิถี, ของมันทบุคคล กับทำหน้าที่ปัจเจกขณวิถีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในขณะที่ทรงแสดงอิทธิฤทธิ์ ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องทรงทำอย่างรวดเร็ว เช่นขณะที่กำลังทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ เป็นต้น

ขณะที่เกิดขึ้น ๕ ขณะ มี ๒๕ ดวง คือ

กามชวนะ ๒๕ ที่เกิดขึ้นในมรณสังนกาล, มุจนากาล, วิสัจญญิตกาล, อติตรุณกาล (สำหรับอติตรุณกาลนั้นต้องเว้นมหากริยาจิต ๘ หลิตุปปาตจิต ๑)

มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ } ที่ทำหน้าที่ปัจเจกขณวิถีของพระสาวกในขณะ
 มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ } ที่แสดงอิทธิฤทธิ์ ซึ่งเกี่ยวกับกรณีพิเศษ

ขณะที่เกิดขึ้น ๖ ขณะ มี ๒๕ ดวง คือ

กามชวนะ ๒๕ ในมหันตารมณวิถี และวิภูตารมณวิถีในเวลาปกติ

ขณะที่เกิดขึ้น ๗ ขณะ มี ๒๕ ดวง คือ

กามชวนะ ๒๕ ในอติมหันตารมณวิถี, มหันตารมณวิถี, อติวิภูตารมณวิถี วิภูตารมณวิถีในเวลาปกติ

ขณะที่เกิด ๘ ขณะขึ้นไป มี ๒๒ ดวง คือ

อัปปนาชวนะ ๒๒ (เว้นมัคคชวนะ อภิญญาชวนะ) ในขณะที่เข้าฌานสมาบัติ และผลสมาบัติ

๖๖. ธรรมดาอัปปนาชวนะที่เกิดได้น้อยเพียง ๑ ครั้งนั้น เพราะอัปปนาชวนะนี้ทำหน้าที่ของตนให้สำเร็จลงได้ กล่าวคืออัปปนาชวนะที่เกิดในอาทิกัมมิกฆานวิธีย่อมมีการทำลายกามโคตรได้โดยการข่มไว้ แล้วให้เข้าถึงมหัคคตะ ที่เกิดในมัคควิถีก็ทำลายกิเลสและเชื้อชาติปุณฺณให้หมดสิ้นแล้วเข้าถึงความเป็นอริยบุคคล ที่เกิดในอภิญญาวิธีย่อมสำเร็จฤทธิ์เดชต่างๆ ตามที่พระโยคีนุคคลต้องการ ฉะนั้นจึงไม่จำเป็นที่จะต้องเกิดหลายๆ ครั้ง

ส่วนอัปนาชวณะที่เกิดอย่างมากมายจนนับไม่ถ้วนนั้น เพราะเป็นไปตามความประสงค์ของพระโยคีบุคคลที่เป็นมหัคคโคตร หรืออริยโคตรที่มีความต้องการจะเสวย-
ฉานสุข หรือวิมุตติสุข

สำหรับมหากุศล และมหากริยาชวณะที่เกิดได้น้อย ๓ ขณะ อย่างมาก ๗ ขณะ นั้น เพราะมหากุศลและมหากริยานี้เป็นกามชวณะของตักขบุคคลที่มีอัปนาชวณะเกิดขึ้น ติดต่อกันในวิถีเดียวกัน ฉะนั้นจึงเกิดได้น้อยเพียง ๓ ขณะ ส่วนการเกิดขึ้นได้อย่างมาก ๗ ขณะนั้น เพราะกามชวณะนี้เกิดขึ้นรับอารมณ์อันเดียวติดต่อกันอย่างไม่ขาดสายเหมือนกับ อัปนาชวณะนั้นไม่ได้ เพราะมีอานุภาพน้อย อุปมาเหมือนเมล็ดพืชที่เป็นชนิดพันธุ์เล็กๆ น้อยๆ ถึงแม้ว่าจะหว่านลงในพื้นที่ดีหรือเลวก็ตาม เมื่อดำต้นงอกขึ้นแล้วก็คงงอกขึ้นตาม ชนิดของพันธุ์นั้นๆ หากจะช่วยให้ใหญ่โตเหมือนต้นโพธิ์ต้นไทรที่เกิดจากพืชที่เป็นชนิด พันธุ์ใหญ่ก็หาไม่ได้

ส่วนอกุศลชวณะเกิดน้อยกว่า ๕ ครั้งไม่มีนั้น เพราะอกุศลชวณะนี้ไม่มีอัปนา-
ชวณะมาเกิดต่อ ทั้งไม่มีหน้าที่ที่จะเกิดขึ้นในปัจจุเวกขณะวิถี ฉะนั้นจึงเกิดน้อยกว่า ๕ ครั้ง
ไม่มี

๖๗. ทางปัญจทวารมีวิถิจิตเกิดได้ถึง ๗ อย่าง ส่วนทางมโนทวารมีวิถิจิตเกิดได้เพียง ๓ อย่างเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพราะว่ากำลังทางปัญจทวารและทางมโนทวารนั้นต่างกัน คือ ทางปัญจทวารเป็นรูปมีกำลังน้อย ทางมโนทวารเป็นนามมีกำลังมาก และวิถิจิตที่ เกิดทางปัญจทวารนั้นอาศัยอารมณ์เป็นใหญ่ ฉะนั้นจึงมีวิถิจิตเกิดขึ้นรับอารมณ์ต่อๆ กันมาหลายชนิด ชวณะจึงจะสามารถเกิดขึ้นได้

วิถิจิตที่เกิดทางมโนทวารนั้นมีได้อาศัยอารมณ์เป็นใหญ่ หากแต่อาศัยจิตซึ่งเป็น นามธรรมเป็นใหญ่ ฉะนั้นชวณะจึงเกิดขึ้นได้โดยไม่ต้องอาศัยวิถิจิตอื่นๆ มาช่วยเหลือ เมื่อ มโนทวารวัชชณะทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ใหม่ ทั้งอารมณ์เก่าแล้วชวณะก็สามารถเกิดขึ้น รับอารมณ์ได้ทันที

ในชวณะจิต ๕๕ นั้น เมื่อแยกโดยภูมิแล้วมีดังนี้

๑. ชวณะที่เกิดในอบายภูมิ ๔ มี ๒๐ คือ

อกุศลชวณะ ๑๒

มหากุศลชวณะ ๘

๒. ชวณะที่เกิดในกามสุคติภูมิ ๗ ได้ทั้ง ๕๕ ดวง

๓. ชวนะที่เกิดในรูปภูมิ ๑๐ (เว้นสุทธาวาสภูมิ ๕ อสัณฺณยัตตภูมิ ๑) มี ๕๓ ดวง คือ
อกุศลชวนะ	๑๐	(เว้นโทสมูล ๒)
หสิตุปปาทชวนะ	๑	
มหากุศลชวนะ	๘	
มหากิริยาชวนะ	๘	
มหัคคตกุศลชวนะ	๕	
มหัคคตกิริยาชวนะ	๕	
โลกุตตรชวนะ	๘	
๔. ชวนะที่เกิดในสุทธาวาสภูมิ ๕ มี ๔๓ ดวง คือ
ทิฏฐิคติวิปยุตตชวนะ	๔	
อุทัจจสัมปยุตตชวนะ	๑	
หสิตุปปาทชวนะ	๑	
มหากุศลชวนะ	๘	
มหากิริยาชวนะ	๘	
มหัคคตกุศลชวนะ	๕	
มหัคคตกิริยาชวนะ	๕	
โลกุตตรชวนะ	๓	ได้แก่ อนาคามีผลจิต ๑ อรหัตตมัคคจิต ๑ อรหัตตผลจิต ๑
๕. ชวนะที่เกิดในอัสัณฺณยัตตภูมิ ไม่มี
๖. ชวนะที่เกิดในอากาसानุญายตนภูมิ มี ๔๑ ดวง คือ
อกุศลชวนะ	๑๐	(เว้นโทสมูลจิต ๒)
มหากุศลชวนะ	๘	
มหากิริยาชวนะ	๘	
อรูปกุศลชวนะ	๔	
อรูปกิริยาชวนะ	๔	
โลกุตตรชวนะ	๓	(เว้นโสดาปัตติมัคค์)

๓. ชวนะที่เกิดในวิญญาณัญจายตนภูมิ มี ๓๕ ดวง คือ

อกุศลชวนะ ๑๐ (เว้นโทสมูลจิต ๒)

มหากุศลชวนะ ๘

มหากิริยาชวนะ ๘

อรุปชวนะ ๖ (เว้นอากาสาณัญจายตนกุศล-กิริยา)

โลกุตตรชวนะ ๓ (เว้นโสคาปัตติมัคค์)

๔. ชวนะที่เกิดในอากิญจัญญายตนภูมิ มี ๓๗ ดวง คือ

อกุศลชวนะ ๑๐ (เว้นโทสมูลจิต ๒)

มหากุศลชวนะ ๘

มหากิริยาชวนะ ๘

อรุปชวนะ ๔ ได้แก่ อากิญจัญญายตนกุศล-กิริยา
และเนวสัณญานาสัณญายตนกุศล-กิริยา

โลกุตตรชวนะ ๓ (เว้นโสคาปัตติมัคค์)

๕. ชวนะที่เกิดในเนวสัณญานาสัณญายตนภูมิ มี ๓๕ ดวง คือ

อกุศลชวนะ ๑๐ (เว้นโทสมูลจิต ๒)

มหากุศลชวนะ ๘

มหากิริยาชวนะ ๘

อรุปชวนะ ๒ ได้แก่ เนวสัณญานาสัณญายตนกุศลจิต ๑ กิริยาจิต ๑

โลกุตตรชวนะ ๓ (เว้นโสคาปัตติมัคค์)

จำแนกชวนะ ๕๕ โดยบุคคล ๑๒ จำพวก มีดังนี้คือ

๑. ทุกคติอเหตุกบุคคล ๑ สุกคติอเหตุกบุคคล ๑ ทวิเหตุกบุคคล ๑ ได้ชวนะ ๒๐ ดวง คือ

อกุศลชวนะ ๑๒

มหากุศลชวนะ ๘

๒. ดิเหตุกบุรุษ ๑ ได้ชวนะ ๒๕ ดวง คือ

อกุศลชวนะ ๑๒

มหากุศลชวนะ ๘

มหัคคตกุศลชวนะ ๕

๓. โสดาปัตติผลบุคคล	๑	ได้ชวนะ ๒๕ ดวง คือ
อกุศลชวนะ	๓	(เว้นทิฏฐิคติสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑)
มหากุศลชวนะ	๘	
มหัคคตกุศลชวนะ	๕	
โสดาปัตติผลชวนะ	๑	
๔. สกทาคามีผลบุคคล	๑	ได้ชวนะ ๒๕ ดวง คือ
อกุศลชวนะ	๓	(เว้นทิฏฐิคติสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑)
มหากุศลชวนะ	๘	
มหัคคตกุศลชวนะ	๕	
สกทาคามีผลชวนะ	๑	
๕. อนาคามีผลบุคคล	๑	ได้ชวนะ ๒๓ ดวง คือ
ทิฏฐิคติวิปปยุตตชวนะ	๔	
อุทธีจสัมปยุตตชวนะ	๑	
มหากุศลชวนะ	๘	
มหัคคตกุศลชวนะ	๕	
อนาคามีผลชวนะ	๑	
๖. อรหัตตผลบุคคล	๑	ได้ชวนะ ๑๕ ดวง คือ
หสิตุปปาตชวนะ	๑	
มหากิริยาชวนะ	๘	
มหัคคตกิริยาชวนะ	๕	
อรหัตตผลชวนะ	๑	
๗. โสดาปัตติมัคคบุคคล	๑	ได้โสดาปัตติมัคคชวนะ ๑
๘. สกทาคามีมัคคบุคคล	๑	ได้สกทาคามีมัคคชวนะ ๑
๙. อนาคามีมัคคบุคคล	๑	ได้ออนาคามีมัคคชวนะ ๑
๑๐. อรหัตตมัคคบุคคล	๑	ได้อรหัตตมัคคชวนะ ๑
๖๘. ก. ปัญจทวารมรณาสันนวิถีมี่ ๒๐ คือ
- ในจกขุทวารมรณาสันนวิถีมี่ ๔ ได้แก่
๑. ชวนะ, ตทารัมมณะ, ภาวังก์, จูติ

๒. ชวนะ, ตทาร์म्मณะ, จุติ

๓. ชวนะ, ภาวังก์, จุติ

๔. ชวนะ, จุติ

ในโสตทวารมรรณาสันนวิถิ

ในฆานทวารมรรณาสันนวิถิ

ในชีวหาทวารมรรณาสันนวิถิ

ในกายทวารมรรณาสันนวิถิก็มีอย่างละ ๔ เช่นเดียวกัน รวมเป็น ๒๐

พระอนาคามีบุคคลทั้งหลาย ไม่มีการจุติทางปัญจทวาร

พระอรหันต์บุคคลทั้งหลาย ไม่มีการปรินิพพานทางปัญจทวาร

ข. มโนทวารมรรณาสันนวิถิมี ๒ อย่าง คือ

๑. มโนทวารมรรณาสันนวิถิ ของปุถุชน และผลเสกขบุคคล ๓

๒. " " " ของพระอรหันต์บุคคล

มโนทวารมรรณาสันนวิถิของปุถุชน ๔ และผลเสกขบุคคล ๓ มี ๔ อย่าง คือ

๑. ชวนะ, ตทาร์म्मณะ, ภาวังก์, จุติ

๒. ชวนะ, ตทาร์म्मณะ, จุติ

๓. ชวนะ, ภาวังก์, จุติ

๔. ชวนะ, จุติ

มโนทวารมรรณาสันนวิถิของพระอรหันต์แบ่งออกเป็น ๒ คือ

๑. ปรีนิพพานจุติที่เกิดต่อกากามชวนะ

๒. ปรีนิพพานจุติที่เกิดต่อจากอัปปนาชวนะ

ปรีนิพพานจุติที่เกิดต่อกากามชวนะเป็นปรีนิพพานวิถิธรรมดา มี ๔ อย่าง คือ

๑. ชวนะ, ตทาร์म्मณะ, ภาวังก์, จุติ

๒. ชวนะ, ตทาร์म्मณะ, จุติ

๓. ชวนะ, ภาวังก์, จุติ

๔. ชวนะ, จุติ

ปรีนิพพานจุติที่เกิดต่อจากอัปปนาชวนะเป็นปรีนิพพานวิถิพิเศษ มี ๔ อย่าง คือ

๑. ฌานสมนันตรวิถิ

๒. ปัจจเวกขณสมนันตรวิถิ

๓. อภิญาสมนันตรวิธี

๔. ชีวิตสมสี่วิธี

ในปรินิพพานวิธีพิเศษทั้ง ๔ อย่างนี้

๑. ฌานสมนันตรวิธีมี ๓๖ วิธี คือ ฌาน, จุติ

ฌาน, ภาวังค์, จุติ

รวมเป็น ๒ วิธี

วิธีทั้ง ๒ นี้ คุณด้วยมหัคคตกริยา ๕ เป็น ๑๘ ทั้ง ๑๘ วิธีนี้คุณด้วยติกขและมันทบุคคล ๒ รวมเป็นฌานสมนันตรวิธี ๓๖ วิธี

หมายเหตุ ในปัญจทวารมรณาสันนวิธีและมโนทวารมรณาสันนวิธี ตามที่ได้แสดงมาแล้วนี้ วิธีที่มีอาคันตุกภวังค์ก็มีได้ แต่ไม่จำเป็นที่จะต้องนับจำนวนมาแสดงไว้ ณ ที่นี้

๒. ปัจจเวกขณสมนันตรวิธีมี ๔๘ วิธี คือ ชวนะ, จุติ

ชวนะ, ภาวังค์, จุติ

รวมเป็น ๒ วิธี

วิธีทั้ง ๒ นี้เกิดขึ้นในขณะที่พิจารณาองค์ฌานมีวิตกเป็นต้น ฉะนั้น

ปัจจเวกขณสมนันตรวิธีที่เกิดต่อจาก กริยาปฐมฌาน มี ๑๐ (๒ x ๕)

” ” กริยาทุติยฌาน มี ๘ (๒ x ๔)

” ” กริยาตติยฌาน มี ๖ (๒ x ๓)

” ” กริยาจตุตถฌาน มี ๔ (๒ x ๒)

” ” กริยาปัญจฌาน มี ๒๐ (๒ x ๑๐)

รวมเป็นปัจจเวกขณสมนันตรวิธี ๔๘ วิธี

๓. อภิญาสมนันตรวิธีมี ๔ วิธี คือ กริยาอภิญา, จุติ

กริยาอภิญา, ภาวังค์, จุติ

รวมเป็น ๒ วิธี

วิธีทั้ง ๒ นี้คุณด้วยติกขและมันทบุคคล ๔ วิธี

รวมเป็นอภิญาสมนันตรวิธี ๔ วิธี

๔. ชีวิตสมถีสีวีสมี ๒๒ วิธี คือ การพิจารณา มรรค, ผล, นิพพาน แล้วปรินิพพาน
 จุติจิตเกิด มี ๒ วิธีคือ

ชวนะ, จุตี

ชวนะ, ภาวังค์, จุตี

รวมเป็น ๒ วิธี

การพิจารณาภิเลส ๑๐ ที่ประหาณไปแล้ว ต่อมาปรินิพพานจุติจิตเกิด มี ๒๐ วิธีคือ
 ชวนะ, จุตี มี ๑๐ วิธี

ชวนะ, ภาวังค์, จุตี มี ๑๐ วิธี

รวมเป็น ๒๐ วิธี

มรณาสันนวิธิตั้ง ๒๒ นี้ วิธิตั้ง ๒ อย่างๆ ได้อย่างหนึ่งเกี่ยวกับการพิจารณา
 มรรค ผล นิพพาน นั้นเกิดขึ้นแก่ชีวิตสมถีสีวีสบุคคลโดยแน่นอน ส่วนวิธิตั้งเหลือ ๒๐
 ที่เกี่ยวกับการพิจารณาภิเลส ๑๐ ที่ประหาณไปแล้วนั้นเกิดขึ้นไม่แน่นอน

รวมมรณาสันนวิธิตั้งหมดมีจำนวน ๑๓๘ วิธีคือ

ปัญจทวารมรณาสันนวิธิตั้ง มี ๒๐

มโนทวารมรณาสันนวิธิตั้งของปุถุชน ๔ } มี ๔
 และผลเสกขบุคคล ๓

ปรินิพพานวิธิตั้งธรรมดา มี ๔

ปรินิพพานวิธิตั้งพิเศษ มี ๑๑๐

๖๕. กามชวนะ กับอัปปนาชวนะ เกิดขึ้นในวิธิตั้งเดียวกันนั้นมีคือ อาทิกัมมิกฆานวิธิตั้ง,
 สมาปัชชนวิธิตั้ง, อภิญญาวิธิตั้ง, มัคควิธิตั้ง, ผลสมาบัติวิธิตั้ง นิโรธสมาบัติวิธิตั้ง และในขณะที่
 เกิดในวิธิตั้งอันเดียวกันนั้น อารมณ์ของกามชวนะกับอัปปนาชวนะนี้เหมือนกันก็มี
 ต่างกันก็มี ปะปนกัน กล่าวคือ เหมือนกันบ้าง ต่างกันบ้างในวิธิตั้งเดียวกันก็มี

ที่เหมือนกันนั้นได้แก่กามชวนะ และอัปปนาชวนะในอาทิกัมมิกฆานวิธิตั้ง, สมา-
 ปัชชนวิธิตั้ง (ฆานสมาบัติวิธิตั้ง และปาทกฆานวิธิตั้ง) อภิญญาวิธิตั้ง, นิโรธสมาบัติวิธิตั้ง มีอารมณ์เป็น
 บัญญัติหรือมีอารมณ์เป็นปรหมัตถ์ที่เป็นกรรมฐานอย่างเดียวกัน

ต่างกัน (ที่ไม่เหมือนกัน) นั้นได้แก่ กามชวนะ และอัปปนาชวนะในผลสมาบัติวิธิตั้ง คือ
 กามชวนะมีสังขตธรรมรูปนามเป็นอารมณ์ ส่วนผลจิตมีสังขตธรรมเป็นอารมณ์

ที่ปะปนกันในวิธีเดียวกันได้แก่ มัคควิธี คือ ปริกรรม, อุปจาร, อนุโลม มีสังขตธรรม รูปนามเป็นอารมณ์ โคตรภูหรือโwatan และมัคคจิต ผลจิต มีอสังขตธรรมเป็นอารมณ์

หมายเหตุ อนาคามิผลจิต, อรหัตตผลจิต ที่เกิดขึ้นในขณะที่ออกจากนิโรธสมาบัติ นั้น แม้ว่า จะมีอารมณ์ต่างกับกับโลกียกุศล กริยาชวณะก็ตาม แต่ก็ไม่นับเข้าในส่วนที่ว่ามี อารมณ์ปะปนกัน เพราะออกจากนิโรธสมาบัติแล้ว ซึ่งไม่ได้อยู่ในวิธีเดียวกัน

๑๐. ที่ท่านกล่าวไว้เช่นนั้น จะเป็นไปในวิธีต่างๆ ไปไม่ได้ คงเป็นไปแต่ในปัญจทวารวิธี และกามชวณมโนทวารวิธีที่มีอาคันตุกภวังค์จำพวกเดียว แต่ที่ท่านอาจารย์ทั้งหลาย กล่าวไว้เช่นนั้นก็เพราะท่านมุ่งหมายเอาเฉพาะแต่วิธีที่ได้กล่าวไว้เท่านั้น เพราะว่า อาคันตุกภวังค์ในปัญจทวารวิธีและกามชวณมโนทวารวิธีนั้น เกิดขึ้นรับอารมณ์ได้ ตามลำพังตนเองโดยไม่ต้องอาศัยอาวัชชนะเป็นผู้แนะนำอารมณ์ให้ประการหนึ่ง และ อีกประการหนึ่ง โคตรภูจิต โwatanจิตในมัคควิธี ผลจิตในผลสมาบัติวิธี อนาคามิผลจิต อรหัตตผลจิตที่เกิดขึ้นในขณะที่ออกจากนิโรธสมาบัติก็ดี ถึงแม้ปัญจทวารอาวัชชนะจิตที่ทำหน้าที่อาวัชชนะทางปัญจทวารวิธี และมโนทวารอาวัชชนะจิตที่ทำหน้าที่อาวัชชนะทางมโนทวารวิธีก็ดี วิธีจิตเหล่านี้ก็เกิดขึ้นรับอารมณ์ได้ตามลำพังตนเอง โดยไม่ต้องอาศัยอาวัชชนะเป็นผู้แนะนำอารมณ์ให้แต่ประการใด ฉะนั้นพึงรู้ได้ว่าการ กล่าวของท่านอาจารย์ทั้งหลายนั้นมิได้มุ่งหมายถึงวิธีต่างๆ ไป

กาลานี้แปลว่า เว้นจากอาวัชชนะเสียแล้ววิธีจิตจะเกิดขึ้นได้อย่างไร และท่าน โบราณจารย์ทั้งหลาย ก็มิได้กล่าวถึงการเกิดขึ้นของวิธีจิตที่ไม่มีอาวัชชนะนั้นมีใช้หรือ? แก้วว่า การวางหลักเกณฑ์แห่งวิธีจิตที่เว้นจากอาวัชชนะแล้วย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ นั้น ไม่มี (หมายความว่าวิธีจิตบางประเภทเกิดขึ้น โดยไม่ต้องอาศัยอาวัชชนะ) เพราะเห็นการเกิดขึ้นของอนาคามิผลจิต อรหัตตผลจิตของผู้ที่ออกจากนิโรธสมาบัติ โดยไม่มีอาวัชชนะ

๑๑. กาลาที่หนึ่งแปลความว่า อาจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้ว่า การกำหนดแห่งองค์ทั้ง ๓ คือ ชวณะ, สัตว์, อารมณ์ ที่นับเนื่องในกามภูมิ เมื่อครบบริบูรณ์แล้ว อติวิภูตารมณวิธี และอติมหันตารมณวิธี ตทารัมมณะย่อมเกิดขึ้นได้

กาลาที่สองแปลความว่า นักศึกษาทั้งหลายพึงทราบว่ กามชวณะเกิดได้อย่างมากที่สุด ๓ ครั้ง มัคคชวณจิตและอภิญญาชวณจิตเกิดได้เพียงครั้งเดียวเท่านั้น ชวณะที่เหลือซึ่งได้แก่ฌานชวณะและผลชวณะ แม้หลายๆ ครั้งก็เกิดได้ (ครั้งเดียวก็เกิดได้)

๗๒. วิถีจิต และวิถีมุตตจิต เมื่อรวมแล้วมีจำนวน ๘๕ คือ

วิถีจิต ๘๐	ได้แก่	กามาวจรจิต	๕๔
		มหัคคตกุศลจิต	๕
		มหัคคตกริยาจิต	๕
		โลกุตตรจิต	๘
วิถีมุตตจิต ๑๕	ได้แก่	อุเบกขาสันตிரณจิต	๒
		มหาวิปากจิต	๘
		มหัคคตวิปากจิต	๕

ในจำนวนวิถีจิต ๘๐ และวิถีมุตตจิต ๑๕ นี้ อุเบกขาสันตிரณจิต ๒ มหาวิปากจิต ๘ รวม ๑๐ ดวงนี้ สงเคราะห์เข้าได้ทั้งสองฝ่าย ฉะนั้นวิถีจิตและวิถีมุตตจิต เมื่อรวมแล้วก็จะได้แก่จิต ๘๕ นั้นเอง และจิตที่มีอยู่โดยเฉพาะนอกจากวิถีจิตและวิถีมุตตจิตทั้งสองนี้แล้ว ย่อมไม่มี

จำแนกวิถีจิต ๘๐ โดยภูมิมีดังนี้ คือ

ในกามภูมิ ๑๑ วิถีจิตเกิดได้ทั้ง ๘๐

ในรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัจตภูมิ) วิถีจิตเกิดได้ ๖๔ ดวง คือ

กามาวจรจิต ๓๘ (เว้นโทสมูลจิต ๒ ขานวิญญานจิต ๒ ชิวหาวิญญานจิต ๒ กายวิญญานจิต ๒ มหาวิปากจิต ๘)

มหัคคตกุศลจิต ๕

มหัคคตกริยาจิต ๕

โลกุตตรจิต ๘

ในอรุภูมิ ๔ วิถีจิตเกิดได้ ๔๒ ดวง คือ

อกุศลจิต ๑๐ (เว้นโทสมูลจิต ๒)

มโนทวาราวชชนจิต ๑

มหากุศลจิต ๘

มหากริยาจิต ๘

อรุปกุศลจิต ๔

อรุปกกริยาจิต ๔

โลกุตตรจิต ๗ (เว้นโสดาปัตติมัคคจิต ๑)

จำแนกวิธีจิต ๘๐ โดยบุคคล ๑๒ จำพวก คือ

ทุกคติอเหตุกบุคคล ๑ มีวิธีจิตเกิดได้ ๓๗ ดวง คือ

อกุศลจิต	๑๒
อเหตุกจิต	๑๗ (เว้นหสิตุปปาทจิต ๑)
มหากุศลจิต	๘

สุคติอเหตุกบุคคล ๑ } มีวิธีจิตเกิดได้ ๔๑ ดวง คือ
ทวิเหตุกบุคคล ๑ }

อกุศลจิต	๑๒
อเหตุกจิต	๑๗ (เว้นหสิตุปปาทจิต ๑)
มหากุศลจิต	๘
มหาวิปากญาณวิปยุตตจิต	๔

ติเหตุกปुरुชน ๑ มีวิธีจิตเกิดได้ ๕๔ ดวง คือ

อกุศลจิต	๑๒
อเหตุกจิต	๑๗ (เว้นหสิตุปปาทจิต ๑)
มหากุศลจิต	๘
มหาวิปากจิต	๘
มหัคคตกุศลจิต	๕

พระโสดาบันบุคคล ๑ พระสกทาคามีบุคคล ๑ มีวิธีจิตเกิดขึ้นได้ ๕๐ ดวง คือ

อกุศลจิต	๓ (เว้นทัญญูจิตสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑)
อเหตุกจิต	๑๗ (เว้นหสิตุปปาทจิต ๑)
มหากุศลจิต	๘
มหาวิปากจิต	๘
มหัคคตกุศลจิต	๕

และโสดาปัตติผลจิต ๑ สำหรับพระโสดาบันบุคคล

และสกทาคามีผลจิต ๑ สำหรับพระสกทาคามีบุคคล

พระอนาคามีบุคคลมีวิถิจิตเกิดได้ ๔๘ ดวง คือ

ทวิฏฐิตวิปปยุตตจิต	๔	
อุทัจจสัมปยุตตจิต	๑	
อเหตุกจิต	๑๗	(เว้นหสิตุปปาทจิต ๑)
มหากุศลจิต	๘	
มหาวิปากจิต	๘	
มหัคคตกุศลจิต	๕	
อนาคามีผลจิต	๑	

พระอรหันตบุคคล ๑ มีวิถิจิตเกิดได้ ๔๔ ดวง คือ

อเหตุกจิต	๑๘
มหาวิปากจิต	๘
มหากริยาจิต	๘
มหัคคตกิริยาจิต	๕
อรหัตตผลจิต	๑

ส่วนมัคคบุคคลทั้ง ๔ นั้น มีวิถิจิตเกิดได้บุคคลละ ๑ ดวง ซึ่งได้แก่มัคคจิต ๔ ที่เป็นของตนโดยเฉพาะๆ

จำแนกวิถิมุตตจิต ๑๕ โดยภูมิดังนี้ คือ

อบายภูมิ	๔	ได้วิถิมุตตจิต ๑	ดวงคืออุเบกขาสันตிரณอกุศลวิปากจิต ๑
มนุสสภูมิ	๑	” ”	๕ ดวงคืออุเบกขาสันตிரณอกุศลวิปากจิต ๑
จาตุมหाराชิกาภูมิ	๑		มหาวิปากจิต ๘
เทวภูมิเบื้องบน	๕	ชั้นมีดาวดั่งสี่ เป็นต้น	ได้วิถิมุตตจิต ๘ ดวง คือมหาวิปากจิต ๘
ในปฐม ฌานภูมิ	๓	” ”	๑ ดวง คือปฐมฌานวิปากจิต ๑
ในทุติยฌานภูมิ	๓	” ”	๒ ดวง คือทุติยฌานวิปากจิต ๑
			ตติยฌานวิปากจิต ๑
ในตติยฌานภูมิ	๓	” ”	๑ ดวง คือจตุตถฌานวิปากจิต ๑
ในจตุตถฌานภูมิ ๖ (เว้นอัสัญญัตตภูมิ)		” ”	๑ ดวง คือปัญจฌานวิปากจิต ๑

อากาสนัญญาตนภูมิ ๑ ได้วิธิมุตตจิต ๑ ดวง คืออากาสนัญญาตนวิปากจิต ๑
 วิญญาณัญญาตนภูมิ ๑ " " ๑ ดวง คือวิญญาณัญญาตนวิปากจิต ๑
 อาภิญญัญญาตนภูมิ ๑ " " ๑ ดวง คืออาภิญญัญญาตนวิปากจิต ๑
 เนวสัณญานาสัณญาตนภูมิ ๑ ได้วิธิมุตตจิต ๑ คือเนวสัณญานาสัณญาตนวิปากจิต ๑

จำแนกวิธิมุตตจิต ๑๕ โดยบุคคล ๑๒ จำพวก มีดังนี้ คือ

ทุกคติเหตุบุคคล ๑ ได้วิธิมุตตจิต ๑ ดวง คืออุเบกขาสันตிரณอกุศลวิปากจิต ๑
 สุขคติเหตุบุคคล ๑ " " ๑ ดวง คืออุเบกขาสันตிரณกุศลวิปากจิต ๑
 ทวิเหตุบุคคล ๑ " " ๔ ดวง คือมหาวิปากญาณวิปยุตตจิต ๔ ดวงใด
 ดวงหนึ่ง

ติเหตุบุคคล ๑ ผลบุคคล ๔ ที่ในกามสุคติภูมิ ๗ ได้วิธิมุตตจิต ๔ ดวง คือมหาวิปาก-
 ญาณสัมปยุตตจิต ๔ ดวงใดดวงหนึ่ง
 ติเหตุบุคคล ๑ ผลบุคคล ๔ ที่ในรูปภูมิ ๑๕ ได้วิธิมุตตจิต ๕ ดวง คือรูปาวจรวิปาก-
 จิต ๕ ดวงใดดวงหนึ่งแล้วแต่ภูมินั้นๆ
 ติเหตุบุคคล ๑ ผลบุคคล ๔ ที่ในอรุภูมิ ๔ ได้วิธิมุตตจิต ๔ ดวง คือรูปาวจรวิปาก-
 จิต ๔ ดวงใดดวงหนึ่งแล้วแต่ภูมินั้นๆ

หมายเหตุ

สำหรับมัคคบุคคลทั้ง ๔ จำพวกเหล่านั้น วิธิมุตตจิตโดยตรงไม่มี แต่อนุโลมโดย
 อ้อมตามติเหตุบุคคล ที่ได้บรรลุมัคค์ทั้ง ๔ ตามสมควรแก่ภูมิมิดังนี้คือ

โสคาปัตติมัคคบุคคล ๑ ที่ในกามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๐ (เว้นสุทธาวาสภูมิ ๕
 อสัณ. ๑) ได้วิธิมุตตจิต ๕ ดวงคือ มหาวิปากญาณสัมปยุตตจิต ๔ รูปาวจรวิปากจิต ๕ ดวง
 ไคดวงหนึ่งแล้วแต่ภูมินั้นๆ

สกทาคามิมัคคบุคคล ๑ อนาคามิมัคคบุคคล ๑ ที่ในกามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๐
 (เว้นสุทธาวาสภูมิ ๕ อสัณ. ๑) อรูปภูมิ ๔ ได้วิธิมุตตจิต ๑๓ ดวง คือ มหาวิปากญาณ
 สัมปยุตตจิต ๔ มหัคคตวิปากจิต ๙ ดวงใดดวงหนึ่งแล้วแต่ภูมินั้นๆ

อรหัตตมัคคบุคคล ๑ ที่ในกามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัณ. ๑) อรูปภูมิ ๔ ได้
 วิธิมุตตจิต ๑๓ ดวง คือ มหาวิปากญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหัคคตวิปากจิต ๙ ดวงใด
 ดวงหนึ่งแล้วแต่ภูมินั้นๆ

๗๓. คาถาที่หนึ่งแปลความว่า

แสดงจำนวนวิธีจิตที่เกิดขึ้นได้ตามสมควรนั้น คือ

ในสันดานของพระอเสกขบุคคลทั้งหลาย มีอย่างมาก ๔๔ ดวง

ในสันดานของพระเสกขบุคคลทั้งหลาย มีอย่างมาก ๕๖ ดวง

ในสันดานของปุณฺณที่เหลือ มีอย่างมาก ๕๔ ดวง

คาถาที่สองแปลว่า

ในกามภูมิ ๑๑ วิธีจิต ๘๐ ย่อมเกิดขึ้นได้ตามสมควรแก่บุคคล

ในรูปภูมิ ๑๕ วิธีจิต ๖๔ ย่อมเกิดขึ้นได้ตามสมควรแก่บุคคล

ส่วนในอรุณภูมิ ๔ วิธีจิต ๔๒ ย่อมเกิดขึ้นได้ตามสมควรแก่บุคคล

๗๔. ก. ทุกคติอเหตุกบุคคล ๑ มีจิตเกิดขึ้นได้ ๓๗ ดวง คือ

อกุศลจิต ๑๒

อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นหสิตุปปาตจิต ๑)

มหากุศล ๘

ข. สุกคติอเหตุกบุคคล ๑

ค. ทวิเหตุกบุคคล ๑ } มีจิตเกิดได้ ๔๑ ดวง เท่ากัน คือ

อกุศลจิต ๑๒

อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นหสิตุปปาตจิต ๑)

มหากุศลจิต ๘

มหาวิปากญาณวิปยุตตจิต ๔

ฅ. ติเหตุกปุณฺณ ๑ ในกามภูมิที่ไม่ได้ฌาน มีจิตเกิดได้ ๔๕ ดวง คือ

กามจิต ๔๕ (เว้นหสิตุปปาตจิต ๑ มหากริยาจิต ๘)

ง. ติเหตุกปุณฺณ ๑ ในกามภูมิที่ได้ฌาน มีจิตเกิดได้ ๕๔ ดวง คือ

กามจิต ๔๕ (เว้นหสิตุปปาตจิต ๑ มหากริยาจิต ๘)

มหัคคตกุศลจิต ๙

จ. ติเหตุกปุณฺณ ๑ ในรูปภูมิที่ไม่ได้ฌาน มีจิตเกิดได้ ๓๐ ดวง คือ

อกุศลจิต ๑๐ (เว้นโทสมูลจิต ๒)

อเหตุกจิต ๑๑ (เว้นฌานวิญญานจิต ๒ ชิวหาวิญญานจิต ๒

กายวิญญานจิต ๒ หสิตุปปาตจิต ๑)

มหากุศลจิต ๘

รูปาวจรวิปากจิต ๑ (แล้วแต่ภูมิ)

ฌ. ติเหตุกปฺปุชฺชน ๑ ในรูปภูมิที่ได้ฌาน มีจิตเกิดได้ ๓๕ ดวง คือ

อกุศลจิต ๑๐ (เว้นโทสมูลจิต ๒)

อเหตุกจิต ๑๑ (เว้นฆานวิญญานจิต ๒ ชิวหาวิญญานจิต ๒ กายวิญญานจิต ๒ หสิตุปปาทจิต ๑)

มหากุศลจิต ๘

มหัคคตกุศลจิต ๕

รูปาวจรวิปากจิต ๑ (แล้วแต่ภูมิ)

ช. ติเหตุกปฺปุชฺชน ๑ ในรูปภูมิที่ไม่ได้ฌาน มีจิตเกิดขึ้นได้ ๒๐ ดวง คือ

อกุศลจิต ๑๐ (เว้นโทสมูลจิต ๒)

มโนทวาราวชชนจิต ๑

มหากุศลจิต ๘

อรูปาวจรวิปากจิต ๑ (แล้วแต่ภูมิ)

ฌ. ติเหตุกปฺปุชฺชน ๑ ในรูปภูมิที่ได้ฌาน มีจิตเกิดขึ้นได้อย่างมาก ๒๔ ดวง คือ อกุศลจิต ๑๐ (เว้นโทสมูลจิต ๒) มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลจิต ๘ อรูปาวจรกุศลจิต ๔-๓-๒-๑ (แล้วแต่ภูมิ) อรูปาวจรวิปากจิต ๑ (แล้วแต่ภูมิ) อย่างน้อยเกิดขึ้นได้ ๒๓, ๒๒, ๒๑ ตามลำดับ

๗๕. ปรินิพพานวิถีในกามขวนมโนทวารวิถีมี ๔ อย่าง คือ

๑. ขวนะ, ตทารัมมณะ, ภาวังค์, จุติ

๒. ขวนะ, ตทารัมมณะ, จุติ

๓. ขวนะ, ภาวังค์, จุติ

๔. ขวนะ, จุติ

การเกิดขึ้นแห่งปรินิพพานวิถีทั้ง ๔ มีดังนี้ คือ

ก. ฌานสมนันตรวิถี

พระอรหันต์เมื่อใกล้จะปรินิพพานนั้น ได้เข้าฌานสมาบัติก่อน เพื่อจะระงับดับเสีย ซึ่งทุกขเวทนาทั้งปวงที่เกิดขึ้นทางกาย เป็นไปดังนี้คือ ภาวังคจลนะ, ภาวังคุปฺปเจตนะ,

มโนทวาราวชชนะ, มหากริยาชวนจิตดวงใดดวงหนึ่งมีชื่อว่า ปริกรรม, อุปจาร, อนุโลม, โคตรภู เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ต่อจากนั้นมหัคคตกริยาชวนจิต ๕ ดวงใดดวงหนึ่ง ซึ่งมีกสิณบัญญัติเป็นอารมณ์ เป็นต้น เกิดขึ้นเรื่อยๆ ตลอดเวลาที่ได้อธิษฐานไว้ เมื่อถึงเวลาตามที่ได้กำหนดอธิษฐานไว้แล้ว จุติจิตก็เกิดขึ้นในลำดับแห่งฌานจิตครั้งสุดท้าย โดยไม่มีวิจิตอื่นๆ มากัน

ข. ปัจจเวกขณสมนันตรวิธี

พระอรหันต์เมื่อใกล้จะปรินิพพาน ได้เข้าฌานสมาบัติก่อนเพื่อจะระงับดับเสียซึ่งทุกขเวทนาทั้งปวงที่เกิดขึ้นทางกาย เป็นไปดังนี้คือ ฅวังคจลนะ, ฅวังคูปัจเจทะ, มโนทวาราวชชนะ, มหากริยาชวนจิตดวงใดดวงหนึ่งมีชื่อว่า ปริกรรม, อุปจาร, อนุโลม, โคตรภู เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ต่อจากนั้นมหัคคตกริยาชวนจิต ๕ ดวงใดดวงหนึ่ง ซึ่งมีกสิณบัญญัติเป็นอารมณ์เป็นต้นเกิดขึ้นเรื่อยๆ ตลอดเวลาที่ได้อธิษฐานไว้ เมื่อถึงเวลาตามที่ได้กำหนดอธิษฐานไว้แล้ว ปัจจเวกขณมโนทวารวิธีที่มีหน้าที่พิจารณาองค์ฌานก็เกิดขึ้น ภายหลังที่ได้ออกจากฌานสมาบัติหลายร้อยหลายพันรอบตามสมควรแล้วก็ดับไป ต่อจากนั้น จุติจิตก็เกิดขึ้นในลำดับแห่งปัจจเวกขณชวนะ (ชวนะ จุตติ) หรือปัจจเวกขณชวนะ, ฅวังค (ชวนะ ฅวังค จุตติ)

ค. อภิญญาสมนันตรวิธี

พระอรหันต์เมื่อใกล้จะปรินิพพานนั้น มีความประสงค์จะแสดงซึ่งอิทธิวิธอภิญญาเฉพาะพระพักตร์ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นต้น การแสดงอิทธิวิธอภิญญานั้น มีดังนี้คือ เข้าป่าทกฌานก่อน เมื่อออกจากป่าทกฌานแล้วก็อธิษฐานตามความต้องการของตนในที่นี้จะแสดงอิทธิวิธนั้น เมื่ออธิษฐานเสร็จแล้วก็กลับเข้าป่าทกฌานอีก เมื่อออกจากป่าทกฌานครั้งที่สองนี้แล้วอภิญญาวิธีก็เกิดขึ้นดังนี้คือ ฅวังคจลนะ, ฅวังคูปัจเจทะ, มโนทวาราวชชนะ, ปริกรรม, อุปจาร, อนุโลม, โคตรภู, อภิญญากริยาจิตเกิดขึ้น ๑ ขณะ ในขณะที่อภิญญากริยาจิตเกิดขึ้นนั่นเอง ฤทธิ์ต่างๆ ก็สำเร็จได้ตามความประสงค์ของตน ภายหลังที่อภิญญากริยาจิตดับลงแล้ว จุติจิตก็เกิดขึ้นติดต่อกับอภิญญากริยาชวนะ, (ชวนะ จุตติ) หรืออภิญญากริยาชวนะ, ฅวังค, (ชวนะ ฅวังค จุตติ)

ฅ. ชีวิตสมลีสีวิธี

พระอนาคามีบุคคลเมื่อใกล้จะตายโดยอาศัยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง คือถูกกระทำร้ายโดยบุคคลอื่นก่อนขึ้นก็ดี หรือตนเองทำลายตนเองก็ดี หรือจะเป็นความตายตามวิสัยธรรมดา

เหล่านี้ก็ดี อรหัตตมัคควิธีย่อมเกิดขึ้นดังนี้คือ ภวังคฉณะ, ภวังคูปัจเฉทะ, มโนทวาราวชชนะ, มหากุศลญาณสัมปยุตตชวณะดวงใดดวงหนึ่ง ชื่อว่า ปริกรรม, อุปจาร, อนุลอม, โวทาน เกิดขึ้นเป็นลำดับๆ แล้วก็ดับลง ต่อจากนั้น อรหัตตมัคคจิตก็เกิดขึ้น ๑ ขณะแล้วก็ดับไป ในลำดับนั้นอรหัตตผลจิตก็เกิดขึ้น ๒ ขณะ ภายหลังจากอรหัตตผลจิตได้ดับลงแล้ว ปัจจเวกขณมโนทวารวิธีที่ทำหน้าที่พิจารณา มรรค, ผล, นิพพาน และกิเลสที่ประหารไปแล้ว ก็เกิดขึ้นหลายครั้งตามสมควรหลังจากที่ปัจจเวกขณชวณะได้ดับลงแล้ว จุตติจิตก็เกิดขึ้น ติดต่อกับปัจจเวกขณชวณะ, (ชวณะ จุตติ) หรือปัจจเวกขณชวณะ, ภวังค์ (ชวณะ ภวังค์ จุตติ)

อนึ่งผู้ที่สำเร็จเป็นพระอรหันต์เมื่อเวลาใกล้จะตายนั้น มิใช่แต่พระอนาคามีบุคคล จำพวกเดียว ติเหตุกปฺปุชฺชน, พระโสดาบันบุคคล, พระสกทาคามีบุคคลก็มีได้ คือ ติเหตุกปฺปุชฺชนทั้งหลายเมื่อใกล้จะตายได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์นั้น มัคควิธีทั้ง ๔ และปัจจเวกขณวิธีของมัคควิธีนั้นๆ ย่อมเกิดขึ้นตามลำดับเสียก่อนแล้วปรินิพพานจุตติจึงจะเกิด ถ้าเป็นพระโสดาบันบุคคลก็คงเกิดแต่มัคควิธีเบื้องต้น ๓ และปัจจเวกขณวิธีเบื้องต้น ๓ เท่านั้น ถ้าเป็นพระสกทาคามีบุคคลก็คงเกิดแต่มัคควิธีเบื้องต้น ๒ และปัจจเวกขณวิธีเบื้องต้น ๒ เท่านั้น

๗๖. ก. ปรินิพพานวิธีทั้ง ๔ ที่เกิดติดต่อกันกับอัปปนาชวณะเหล่านี้มีความหมายดังนี้ คือ

๑. ฌานสมนันตรวิธี หมายความว่า ปรินิพพานจุตติของพระอรหันต์ที่เกิดขึ้นต่อจาก ฌานสมาบัติวิธีโดยไม่มีวิธีจิตอื่น ๆ มากัน

๒. ปัจจเวกขณสมนันตรวิธี หมายความว่า ปรินิพพานจุตติของพระอรหันต์ที่เกิดขึ้นต่อจากการพิจารณาองค์ฌานโดยไม่มีวิธีจิตอื่น ๆ มากัน

๓. อภิญญาสมนันตรวิธี หมายความว่า ปรินิพพานจุตติของพระอรหันต์ที่เกิดขึ้นต่อจากอภิญญาจิต ซึ่งเกี่ยวกับการแสดงอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ โดยไม่มีวิธีจิตอื่นๆ มากัน

๔. ชีวิตสมสึวิธี หมายความว่า ปรินิพพานจุตติของพระอรหันต์ที่เกิดขึ้นต่อจากการพิจารณา มรรค, ผล, นิพพาน, กิเลสที่ประหารไปแล้ว โดยไม่มีวิธีจิตอื่นๆ มากัน

ฌานสมนันตรวิธี } ทั้ง ๒ วิธีนี้เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๕
 ปัจจเวกขณสมนันตรวิธี } อรูปภูมิ ๔ (เว้นอัสสญญัตตภูมิ ๑)

อภิญญาสมนันตรวิธี เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอัสสญญัตตภูมิ ๑) เท่านั้น

ชีวิตสมสัวิถี เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๓

อารมณ์ของปริณิพพานวิธิตั้ง ๔ เหล่านี้ไม่เป็นกรรม, กรรมนิमित, คตินิमित แต่อย่างใดนั้น เพราะในสันดานของพระอรหันต์ไม่มีกุศลกรรม และอกุศลกรรม ด้วยเหตุนี้ไม่มีติดทั้ง ๓ อย่างนั้นจึงไม่ปรากฏ

หมายเหตุ อภิญญาสมนันทวิธีเกิดไม่ได้ในรูปภูมิ เพราะรูปพรหมทั้งหลายไม่มีรูปปัญจมาณที่เป็นบาทเบื้องต้นแห่งการทำอภิญญา ชีวิตสมสัวิถีเกิดไม่ได้ในรูปภูมิ รูปภูมินั้น เพราะพรหมทั้งหลายไม่มีการตายโดยอาศัยกายิกทุกขเวทนา หรือเจตสิกทุกขเวทนา

ข. อันสัสะของชั้น ๕ นี้มีอยู่ ๒ อย่างคือ ๑. วัฏฐสัสะ ได้แก่ ชีวิตินทรีย์ เจตสิกและชีวิตรูป ซึ่งเป็นหัวของวัฏฐทุกข้ออย่างหนึ่ง ๒. กิเลสสัสะ ได้แก่ โมหะ เจตสิกซึ่งเป็นหัวของกิเลสทั้งหลายอย่างหนึ่ง

ในบรรดาสัสะทั้ง ๒ อย่างนี้ ชีวิตินทรีย์และชีวิตรูปอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้ง ๒ อย่างมีอยู่ตราบใด ตราบนั่นสัตว์ทั้งปวงนั้นก็ยังไม่เรียกว่าตาย เมื่อสัสะทั้งสองอย่างนี้ดับลงไม่เกิดอีกต่อไปแล้วก็เรียกว่าสัตว์นั้นตายได้ ฉะนั้นชีวิตินทรีย์เจตสิกและชีวิตรูปทั้ง ๒ อย่างนี้จึงได้ชื่อว่าวัฏฐสัสะ ส่วนกิเลสทั้งหลายเมื่อยังมีโมหะเจตสิกอยู่เพียงใดก็ได้ชื่อว่ากิเลสเหล่านั้นยังไม่สูญสิ้นอยู่เพียงนั้น แต่เมื่อโมหะเจตสิกดับสูญสิ้น ไม่มีการเกิดอีกต่อไปได้แล้ว กิเลสทั้งหลายเหล่านั้นก็ต้องดับสูญสิ้นไปด้วย ฉะนั้นโมหะเจตสิกจึงได้ชื่อว่ากิเลสสัสะ

พุทธมามกชนผู้ใดผู้หนึ่ง เมื่อมีโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ เกิดขึ้นแล้ว ก็รู้สึกมีความเบื่อหน่ายต่อการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฐสงสาร แล้วก็ตั้งใจปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐานทั้ง ๔ จนสำเร็จมรรค ผล ตามลำดับ เมื่ออรหัตตมัคควิธิตเกิดนั้นโมหะเจตสิก ซึ่งเป็นกิเลสสัสะก็ถูกประหารโดยเด็ดขาด ในเวลานั้นชีวิตินทรีย์เจตสิก และชีวิตรูปซึ่งเป็นวัฏฐสัสะก็ดับลงพร้อมกัน ฉะนั้นพระอรหันต์นี้จึงได้ชื่อว่าชีวิตสมสัวิถีบุคคล และวิธีจิตก็ชื่อว่าชีวิตสมสัวิถี ดังแสดงวจนัตถะว่า

ชีวิตน สม อวิชาสัถ์ อสุธาติ = ชีวิตสมสัถ์

หัวคืออวิชาที่ดับลงพร้อมกันกับชีวิตินทรีย์เจตสิกและชีวิตรูปมีแก่บุคคลใด ฉะนั้นบุคคลนั้นชื่อว่าชีวิตสมสัถ์

อนึ่ง ที่กล่าวว่าอวิชา และชีวิตินทรีย์ดับลงพร้อมกันนั้น มิได้มุ่งหมายว่า ดับในขณะที่จิตดวงเดียวกันหรือวิธีเดียวกัน หากแต่เป็นเวลาเดียวกันเท่านั้น เพราะเมื่ออรหัตตมัคค-วิธีเกิดขึ้นทำการประหาณอวิชาดับสูญลง ต่อแต่นั้นปัจเจกเวกชนวิธีที่มีการพิจารณา มรรค, ผล, นิพพาน กิเลสที่ประหาณไปแล้วต้องเกิดขึ้นเสียก่อนชีวิตินทรีย์เจตสิกและรูปจึงจะดับลงต่อภายหลัง แม้ว่าในขณะที่อวิชาดับสูญลง กับในขณะที่ชีวิตินทรีย์เจตสิกและรูปที่ได้ดับลงนั้น จะห่างจากกันหลายวิธีก็จริง แต่เมื่อว่าโดยเวลาแล้ว ความดับลงของสี่สิ่งทั้ง ๒ อย่างนี้ ก็กล่าวได้ว่าดับลงพร้อม ๆ กัน ฉะนั้น ปรินิพพานวิธีนี้จึงชื่อว่าชีวิตสมสึวิธ

๗๗. อภิญญาสมนันตรวิธีเป็นอภิญญาชนิดที่เป็นอิทธิวิธและวิธีจิตของทารกที่อยู่ในครรภ์ มารดานั้นเกิดได้ ๔ วิธี คือ ๑. โสตทวารวิธี ๒. ชิวหาทวารวิธี ๓. กายทวารวิธี ๔. มโนทวารวิธี ส่วนจักขุทวารวิธี, ฆานทวารวิธีที่ไม่เกิดนั้น เพราะทารกไม่มีการลืมตาและไม่มีการหายใจ

๗๘. บุคคลที่เข้านิโรธสมาบัติได้นั้น ได้แก่ พระอนาคามีบุคคลจำพวกหนึ่ง พระอรหันต-บุคคลจำพวกหนึ่ง ที่ได้สมาบัติ ๘ ที่ในกามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) ในขณะที่กำลังเข้านิโรธสมาบัติอยู่นั้น เมื่อมีอันตรายเกิดขึ้น อันตรายต่างๆ เหล่านั้นมีอาภะที่จะทำลายชีวิตของบุคคลเหล่านี้ได้การที่อันตรายต่างๆ มีอาภะที่จะทำลายชีวิตของบุคคลเหล่านี้ได้นั้น ก็เพราะด้วยอำนาจแห่งสมาธิวิปัสสยารากุทธี สมาธิวิปัสสยารากุทธี คือสมาธิที่แผ่ซึมซาบทั่วไปในร่างกายของบุคคลที่กำลังเข้านิโรธสมาบัติอยู่

๗๙. ความหมายในบุพพกิจทั้ง ๔ ที่เกี่ยวกับการเข้านิโรธสมาบัตินั้น มีดังนี้

๑. นานาพัทธวิโกปนะ หมายความว่า การอธิษฐานว่าเครื่องบริวารต่างๆ ของข้าพเจ้าที่มีอยู่ ณ ที่อื่นจงพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวงมี อัคคีภัย, อุทกภัย, โจรภัย เป็นต้น

๒. สังฆปฎิमानะ หมายความว่า การอธิษฐานว่าเมื่อสงฆ์ประชุมกัน ต้องการพบตัวข้าพเจ้าแล้วขอให้ออกได้

๓. สัตถุปัฏโกสนะ หมายความว่า การอธิษฐานว่าเวลาที่พระพุทธองค์ทรงต้องการพบตัวข้าพเจ้าแล้วขอให้ออกได้

๔. อัทธานปริจเจตะ หมายความว่า การอธิษฐานกำหนดการพิจารณาตรวจดูกาลเวลาอายุของตน ว่าตนนี้จะมีอายุยืนต่อไปในวันข้างหน้าได้อีกเท่าใด และกำหนดเวลาที่เข้านิโรธสมาบัติ

ในบุพพกิจทั้ง ๔ นี้ อรรถานปริจเฉทจะเป็นกิจที่จำเป็นที่สุดในกามภูมิจะเว้นเสียมิได้ ส่วนนานาพัทธวิโกปนะ, สังฆปฏิมานะ, สัตตูปกโกสนะทั้ง ๓ นี้ ไม่จำเป็นเท่าใดนัก สำหรับในกามภูมินั้นทำก็ได้ไม่ทำก็ได้ แม้ว่าจะไม่ได้ทำการอธิฐานที่เกี่ยวกับนานาพัทธวิโกปนะไว้ก็ตาม บริหารที่มีติดอยู่กับตัวของท่านนั้น จักไม่มีการอันตรายแต่ประการใดๆ อย่างแน่นอน ส่วนสังฆปฏิมานะนั้น ถึงแม้จะไม่ได้อธิฐานไว้ ถ้าหากว่าสงฆ์ต้องการพบตัวเวลาใดก็สั่งให้พระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งไปตาม โดยไปยืนใกล้ๆ พอที่จะได้ยินเสียง แล้วพระสงฆ์ผู้ไปตามนั้นก็กล่าวว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า บัดนี้คณะสงฆ์ต้องการพบพระผู้เป็นเจ้า ขอให้พระผู้เป็นเจ้ารีบไปหา ณ บัดนี้ ก็จะออกจากนิโรธสมาบัติได้ทันที สัตตูปกโกสนะ ก็คงเป็นเช่นเดียวกัน คือเมื่อพระพุทธรองค์ทรงต้องการพบตัวเวลาใด พระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งก็ไปตามโดยเข้าไปยืนใกล้ๆ พอที่จะได้ยินเสียงแล้ว กล่าวว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า บัดนี้สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงมีภารกิจอันสำคัญ ทรงมีพุทธประสงค์ใคร่จะพบ ขอให้พระผู้เป็นเจ้ารีบไปเฝ้า ณ บัดนี้ ก็จะออกจากนิโรธสมาบัติได้ทันที หรือมิฉะนั้นพระองค์ก็ทรงอธิฐานเรียกให้ไปเฝ้าโดยตรงก็ได้ โดยไม่จำเป็นที่จะต้องทรงใช้ให้พระรูปใดๆ ไปตาม

ในรูปภูมินั้นไม่จำเป็นเลยทั้ง ๔ อย่าง ถ้าจะทำก็คงทำแต่อรรถานปริจเฉทอย่างเดียว คือการกำหนดเวลาเข้า

๘๐. ก. จิตที่เกิดแก่สุนัขได้ แต่เกิดแก่มนุษย์ไม่ได้ ไม่มี
 ข. จิตที่เกิดแก่มนุษย์ได้ แต่เกิดแก่สุนัขไม่ได้มี ๔๓ ดวง คือ หสิตุปปาทจิต ๑ มหาวิปากจิต ๘ มหากริยาจิต ๘ มหัคคตกุศลจิต ๕ มหัคคตกริยาจิต ๕ โลกุตตรจิต ๘
 ค. จิตที่เกิดแก่สุนัขและมนุษย์ได้ทั้งสอง มี ๓๗ ดวง คือ อกุศลจิต ๑๒ อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นหสิตุปปาทจิต ๑) มหากุศลจิต ๘
 ฉ. จิตที่เกิดแก่สุนัขและมนุษย์ไม่ได้ทั้งสอง มี ๕ ดวง คือ มหัคคตวิปากจิต ๕
 ง. จิตที่เกิดแก่รูปพรหมได้ แต่เกิดแก่รูปพรหมไม่ได้ มี ๒๗ ดวง คือ อเหตุกจิต ๑๑ (เว้นขามนวิญญาณ ๒ ชิวหาวิญญาณ ๒ กายวิญญาณ ๒ และมโนทวาราวชชนจิต ๑) รูปาวจรจิต ๑๕ โสคาปัตตคัมภคจิต ๑
 จ. จิตที่เกิดแก่รูปพรหมได้แต่เกิดแก่รูปพรหมไม่ได้ มี ๔ ดวง คือ อรูปาวจรวิปากจิต ๔

- ฉ. จิตที่เกิดแก่รูปพรหมและอรูปพรหมได้ทั้งสอง มี ๔๒ ดวง คือ อกุศลจิต ๑๐ (เว้นโทสมูลจิต ๒) มโนทวารวิชชนะจิต ๑ มหากุศลจิต ๘ มหากริยาจิต ๘ อรูปกุศลจิต ๔ อรูปกริยาจิต ๔ โลกุตตรจิต ๗ (เว้นโศดาปัตติมคคจิต ๑)
- ช. จิตที่เกิดแก่รูปพรหม และอรูปพรหมไม่ได้ทั้งสอง มี ๑๖ ดวง คือ โทสมูลจิต ๒ ฆานวิญญานจิต ๒ ชิวหาวิญญานจิต ๒ กายวิญญานจิต ๒ มหาวิปากจิต ๘
๘๑. ปัญจทวารวิถีและมโนทวารวิถีที่เกิดในกามภูมิโดยเฉพาะนั้น มีดังนี้

ปัญจทวารวิถีที่เกิดในกามภูมิโดยเฉพาะ มี ๗๔ วิถี คือ

ฆานทวารวิถี ๒๐ ได้แก่ อติมหันตารมณวิถี ๓ มหันตารมณวิถี ๔ ปริตตารมณวิถี ๖ อติปริตตารมณวิถี ๗

ชิวหาทวารวิถี ๒๐ ได้แก่ อติมหันตารมณวิถี ๓ มหันตารมณวิถี ๔ ปริตตารมณวิถี ๖ อติปริตตารมณวิถี ๗

กายทวารวิถี ๒๐ ได้แก่ อติมหันตารมณวิถี ๓ มหันตารมณวิถี ๔ ปริตตารมณวิถี ๖ อติปริตตารมณวิถี ๗

จักขุทวารวิถี ๗ ได้แก่ อติมหันตารมณวิถี ตทารัมมณวาระ ๑ อติมหันตารมณวิถี ชวนวาระที่มีอาคันตุกษังค์ ๑ ที่ไม่มีอาคันตุกษังค์ที่มีโทสชวณะ ๑ มหันตารมณวิถีที่มีอาคันตุกษังค์ ๒ ที่ไม่มีอาคันตุกษังค์ที่มีโทสชวณะ ๒

โสตทวารวิถี ๗ ได้แก่ อติมหันตารมณวิถี ตทารัมมณวาระ ๑ อติมหันตารมณวิถี ชวนวาระที่มีอาคันตุกษังค์ ๑ ที่ไม่มีอาคันตุกษังค์ที่มีโทสชวณะ ๑ มหันตารมณวิถีที่มีอาคันตุกษังค์ ๒ ที่ไม่มีอาคันตุกษังค์ที่มีโทสชวณะ ๒

มโนทวารวิถีที่เกิดในกามภูมิโดยเฉพาะ มีดังนี้ คือ

อติวิภูตารมณวิถี ตทารัมมณวาระ ๖ วิถี

” ” ชวนวาระที่มีอาคันตุกษังค์ ๘ วิถี ที่ไม่มีอาคันตุกษังค์
ที่มีโทสชวณะ ๘ วิถี

วิภูตารมณวิถีที่มีอาคันตุกษังค์ ๘ วิถี ที่ไม่มีอาคันตุกษังค์
ที่มีโทสชวณะ ๘ วิถี

ตทณวัตติกมโนทวารวิถี ๑๒ วิถี ที่เกิดต่อจาก ฆาน, ชิวหา, กายทวารวิถี

ตทณวัตติกมโนทวารวิถี ๔ วิถี ที่เกิดต่อจากจักขุทวารวิถี โสตทวารวิถีที่เป็น
ตทารัมมณวาระ ๔ วิถี ตทณวัตติกมโนทวารวิถี ๘ วิถีที่เกิดต่อจากจักขุทวารวิถี โสตทวาร-
วิถีที่เป็นชนวาระมีอาคันตุกภวังค์ ๔ วิถี ไม่มีอาคันตุกภวังค์ที่มีโทสชวณะ ๔ วิถี

สุปินวิถีทั้งหมดที่มีกุศลชวณะ หรืออกุศลชวณะ หรืออพยาคตที่ชวณะไม่เกิด ๑๒ วิถี

ก. โสดาบันบุคคลในกามภูมิที่ไม่ได้ฌานมีจิตเกิดได้ ๔๑ ดวง คือ

อกุศลจิต ๓ (เว้นทิฏฐิจิตสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑)

อเหตุกจิต ๑๓ (เว้นสหัสสุปปาทจิต ๑)

มหากุศลจิต ๘

มหาวิปากจิต ๘

โสดาปัตติผลจิต ๑

โสดาบันบุคคลในกามภูมิที่ได้ฌานมีจิตเกิดได้ ๕๐ ดวง คือเพิ่ม

มหัคคตกุศลจิต ๕

ข. โสดาบันบุคคลในรูปภูมิที่ไม่ได้ฌานมีจิตเกิดได้ ๒๖ ดวง คือ

ทิฏฐิจิตวิปยุตตจิต ๔

อุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑

อเหตุกจิต ๑๑ (เว้นฆานวิญญาน ๒, ชิวหาวิญญาน ๒, กายวิญญาน ๒
๒ หสิดูปปาท ๑)

มหากุศลจิต ๘

รูปาวจรวิปากจิต ๑ (แล้วแต่ภูมิ)

โสดาปัตติผลจิต ๑

โสดาบันบุคคลในรูปภูมิที่ได้ฌานมีจิตเกิดได้ ๓๕ ดวง คือเพิ่ม

มหัคคตกุศลจิต ๕

ค. โสดาบันบุคคลในอรูปภูมิที่ไม่ได้ฌานมีจิตเกิดได้ ๑๖ ดวง คือ

ทิฏฐิจิตวิปยุตตจิต ๔

อุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑

มโนทวารารวิชชนจิต ๑

มหากุศลจิต ๘

อรุปวิปากจิต ๑ (แล้วแต่ภูมิ)

โสดาปัตติผลจิต ๑

โศดาบันบุคคลในอรูปภูมิที่ได้ฌานมีจิตเกิดได้อย่างมาก ๒๐, ๑๕, ๑๘, ๑๓
แล้วแต่ภูมิที่ตนเกิดอยู่ คือ

อากาสาัญญาตจนพรหมเพิ่มอรูปกุศลจิต	๔	รวมเป็น	๒๐ (= ๑๖ + ๔)
วิญญาณัญญาตจนพรหมเพิ่มอรูปกุศลเบื้องต้น	๓	รวมเป็น	๑๕ (= ๑๖ + ๓)
อาภิญญัญญาตจนพรหมเพิ่มอรูปกุศลเบื้องต้น	๒	" "	๑๘ (= ๑๖ + ๒)
เนวสัญญานาสัญญาตจนพรหมเพิ่ม			
เนวสัญญานาสัญญาตจนกุศลจิต	๑	" "	๑๓

ฌ. สกทาคามีบุคคลในกามภูมิที่ไม่ได้ฌานมีจิตเกิดได้ ๔๑ ดวง คือ

อกุศลจิต	๓	(เว้นทิฏฐิคติสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑)
อเหตุกจิต	๑๓	(เว้นหสิตุปปาทจิต ๑)
มหากุศลจิต	๘	
มหาวิปากจิต	๘	
สกทาคามีผลจิต	๑	

สกทาคามีบุคคลในกามภูมิได้ฌานมีจิตเกิดได้ ๕๐ ดวง คือเพิ่ม
มหัคคตกุศลจิต ๕

ง. อนาคามีบุคคลในกามภูมิที่ไม่ได้ฌานมีจิตเกิดได้ ๓๕ ดวง คือ

ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต	๔	
อุทธีจจสัมปยุตตจิต	๑	
อเหตุกจิต	๑๓	(เว้นหสิตุปปาทจิต ๑)
มหากุศลจิต	๘	
มหาวิปากจิต	๘	
อนาคามีผลจิต	๑	

อนาคามีบุคคลในรูปภูมิที่ได้รูปฌานมีจิตเกิดได้ ๓๑ ดวง คือ

ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต	๔	
อุทธีจจสัมปยุตตจิต	๑	
อเหตุกจิต	๑๑	(เว้นฆานวิญญาณ ๒, ชิวหาวิญญาณ ๒, กายวิญญาณ ๒ หสิตุปปาท ๑)
มหากุศลจิต	๘	

รูปาวจรกุศลจิต	๕
รูปาวจรวิปากจิต	๑ (แล้วแต่ภูมิ)
อนาคามิผลจิต	๑

จ. พระอรหันตบุคคลในกามภูมิที่ได้ฌาน มีจิตเกิดได้ ๔๔ ดวง คือ

อเหตุกจิต	๑๘
มหาวิปากจิต	๘
มหากริยาจิต	๘
มหัคคตกิริยาจิต	๕
อรหัตตผลจิต	๑

พระอรหันตบุคคลในอรุปปภูมิที่ได้ฌาน มีจิตเกิดได้อย่างมาก ๑๕, ๑๔, ๑๓, ๑๒ แล้วแต่ภูมิที่ตนเกิดอยู่ คือ

มโนทวาราวัจชนจิต	๑
มหากริยาจิต	๘
อรุปปาวจรวิปากจิต	๑ (แล้วแต่ภูมิ)
อรหัตตผลจิต	๑ รวมเป็น ๑๑ ดวง
ในจำนวน ๑๑ ดวงนี้	

พระอรหันตบุคคลที่อยู่ในอากาสนัญญายตนภูมิ เพิ่มอรุปปาวจรกิริยาจิต ๔ รวมเป็น ๑๕

พระอรหันตบุคคลที่อยู่ในวิญญูณัญญายตนภูมิ เพิ่มอรุปปาวจรกิริยาจิตเบื้องต้น ๓ รวมเป็น ๑๔

พระอรหันตบุคคลที่อยู่ในอาภิกขัญญายตนภูมิ เพิ่มอรุปปาวจรกิริยาจิตเบื้องต้น ๒ รวมเป็น ๑๒

พระอรหันตบุคคลที่อยู่ในเนวสัณญานาสัณญายตนภูมิ เพิ่มเนวสัณญานาสัณญาย-
ตนกิริยาจิต ๑ รวมเป็น ๑๒

๘๒. ก. จำแนกวิถิจิต ๘๐ โดยกามภูมิ ๑๑ คือ

๑. ในอบายภูมิ ๔ มีวิถิจิตเกิดได้ ๓๗ คือ

อกุศลจิต	๑๒
อเหตุกจิต	๑๗ (เว้นหสิตุปปาทจิต ๑)
มหากุศลจิต	๘

๒. ในกามสุคติภูมิ ๗ มีวิถิจิตเกิดได้ทั้ง ๘๐

ข. จำแนกวิถิจิต ๖๔ โดยรูปภูมิ ๑๕ คือ

๑. ในรูปภูมิ ๑๐ (เว้นสุทธาวาสภูมิ ๕) วิถิจิตเกิดได้ ๖๔ ดวง คือ อกุศลจิต ๑๐ (เว้นโทสมูลจิต ๒) อเหตุกจิต ๑๒ (เว้นฆานวิญญาณ ๒ ชิวหาวิญญาณ ๒ กายวิญญาณ ๒) มหากุศลจิต ๘ มหากริยาจิต ๘ มหัคคตกุศลจิต ๕ มหัคคตกริยาจิต ๕ โลกุตตรจิต ๘

๒. ในสุทธาวาสภูมิ ๕ มีวิถิจิตเกิดได้ ๕๔ ดวง คือ

ทิฏฐิจิตวิปปยุตตจิต ๔ อุทัจจสัมปยุตตจิต ๑

อเหตุกจิต ๑๒ (เว้นฆานวิญญาณ ๒ ชิวหาวิญญาณ ๒ กายวิญญาณ ๒)

มหากุศลจิต ๘ มหากริยาจิต ๘

มหัคคตกุศลจิต ๕ มหัคคตกริยาจิต ๕

อนาคามีผลจิต ๑ อรหัตตมรรคจิต ๑ อรหัตตผลจิต ๑

ค. จำแนกวิถิจิต ๔๒ โดยอรุณภูมิ ๔ คือ

๑. ในอาภาส้านัญญาตนภูมิ มีวิถิจิตเกิดได้ ๔๒ ดวงคือ อกุศลจิต ๑๐ (เว้นโทสมูลจิต ๒) มโนทวารวัชชนจิต ๑ มหากุศลจิต ๘ มหากริยาจิต ๘ อรูปาวจรกุศลจิต ๔ อรูปาวจรกริยาจิต ๔ โลกุตตรจิต ๗ (เว้นโสคาปัตติมรรคจิต ๑)

๒. ในวิญญาณัญญาตนภูมิ มีวิถิจิตเกิดได้ ๔๐ เว้น ๒ ดวง คือ

อาภาส้านัญญาตนกุศล ๑ กริยา ๑

๓. ในอาภิญญัญญาตนภูมิ มีวิถิจิตเกิดได้ ๓๘ เว้น ๔ ดวง คือ

อาภาส้านัญญาตนกุศล ๑ กริยา ๑

วิญญาณัญญาตนกุศล ๑ กริยา ๑

๔. ในเนวสัณญานาสัณญาตนภูมิ มีวิถิจิตเกิดได้ ๓๖ เว้น ๖ ดวง คือ

อาภาส้านัญญาตนกุศล ๑ กริยา ๑

วิญญาณัญญาตนกุศล ๑ กริยา ๑

อาภิญญัญญาตนกุศล ๑ กริยา ๑

๘๓. ที่เป็นเช่นนั้น เพราะการเกิดขึ้นของฉานจิตและผลจิตนั้นไม่เหมือนกันนั่นเอง หมายความว่า ฉานจิตที่เกิดขึ้นในขณะที่ได้ฉานครั้งแรก กับฉานจิตที่เกิดขึ้นในขณะที่เข้าฉานสมาบัติ นั้น กามชวณะกับอัปปนาชวณะในวิถีเดียวกันจะต้องเป็นจิตชาติเดียวกัน เพราะกามชวณะที่เป็นกุศลชาติ หรือกริยาชาติที่มีชื่อว่า ปริกัมม-

อุปจาร อนุโลม โคตรภูนั้นต้องมีอุปปนาชวณะที่เป็นจิตชาติเดียวกันกับตน เกิดขึ้นติดต่อกัน ฉะนั้น ฌานสมาบัติวิธีจึงจำเป็นที่จะต้องมียึดตามลำดับ แต่สำหรับผลสมาบัติวิธีนั้นมีแต่ผลจิตที่เป็นวิปัสสนาจิตเกิดขึ้นอย่างเดียว มรรคจิตไม่เกิดอีก และกามชวณะในผลสมาบัติวิธีที่เป็นกุศลชาติหรือกิริยาชาตินั้นไม่มีอุปปนาชวณะชาติเดียวกันกับตนมาเกิดต่อ มีแต่อุปปนาชวณะคือผลจิตที่เป็นวิปัสสนาจิตเท่านั้นมาเกิดต่อ ฉะนั้น ผลสมาบัติวิธีจึงไม่มียึดตามลำดับ คงมีแต่ชื่อว่า อนุโลม ๓ ชวณะหรือ ๔ ชวณะ

๘๔. **ปริกรรม** กามชวณะที่มีชื่อว่าปริกรรม เพราะว่าเป็นเหตุแห่งการจัดแจง ประชุมแต่งเพื่อให้อุปปนาชวณะ กล่าวคือ ฌาน อภิญญา มรรค ผล เกิดขึ้น ฉะนั้นจึงชื่อว่าปริกรรม ดังแสดงวณัตตะว่า อินุทริย สมตาทิหิ ปริโตภาเค หิ อุปปนา กุริยติ สหุชียติ เอเตนาติ = ปริกรรม

พระโยคินบุคคลพึงจัดแจงประชุมแต่งอุปปนาเป็นส่วนๆ โดยความรอบคอบมีการอบรมอินทรีย์ทั้ง ๕ ให้สม่ำเสมอ กัน ด้วยชวนจิตนี้ ฉะนั้นชวนจิตที่เป็นเหตุแห่งการจัดแจงประชุมแต่งอุปปนาชวณะให้เกิดขึ้นนั้นชื่อว่า ปริกรรม

หรืออีกนัยหนึ่ง **ปริกโรติ อุปปณํ อภิสงฺขโรตฺติติ = ปริกรรม**

ชวนจิตไดย่อมจัดแจงประชุมแต่ง ฌาน อภิญญา มรรค ผล ซึ่งเป็นอุปปนาให้เกิดขึ้น ฉะนั้นชวนจิตนั้นชื่อว่า ปริกรรม

อุปจาร กามชวณะที่มีชื่อว่า อุปจาร เพราะเป็นชวณะที่เกิดขึ้นใกล้ชิดขอบเขตของอุปปนาชวณะ ดังแสดงวณัตตะว่า อุปปนาย อุปฺเปจฺจ จรตฺติติ = อุปจารโ ชวนจิตไดย่อมเกิดขึ้นใกล้ชิดกับอุปปนา ฉะนั้นชวนจิตนั้นชื่อว่า อุปจาร

หรืออีกนัยหนึ่ง **สมิเป จรตฺติติ = อุปจารโ**

ชวนจิตไดย่อมเกิดขึ้นในขณะที่ใกล้ชิดกับอุปปนา คือ ฌาน อภิญญา มรรค ผล ฉะนั้นชวนจิตนั้นชื่อว่า อุปจาร

อนุโลม กามชวณะที่มีชื่อว่า อนุโลมนั้น เพราะเป็นไปตามสมควรแก่อุปปนา โดยการกำจัดธรรมที่เป็นปฏิปักษ์แก่กัน ฉะนั้นจึงชื่อว่า อนุโลม ดังแสดงวณัตตะว่า ปจฺจนิกขมม ภิรมเนน อุปปนาย อนุถฺลนฺติ = อนุโลม

ชวนจิตไดย่อมเป็นไปตามสมควรแก่อุปปนา โดยการทำกำจัดธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ฉะนั้นชวนจิตนั้นชื่อว่า อนุโลม

หรืออีกนัยหนึ่ง ปุพฺพปาปฺรณํ อนุโลเมตฺติ = อนุโลม

ชวนจิตโดยยอมเกิดขึ้นคล้อยตามขณะทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ ปริกรรมขณะที่เกิดขึ้นก่อนฉนวนวิถิ มักวิถิจะเกิด และอัปฺปนาขณะที่เกิดขึ้นภายหลัง ฉะนั้น ชวนจิตนั้นชื่อว่า อนุโลม

โคตรภู กามขณะชื่อว่า โคตรภูนั้น เพราะในขณะนั้นทำการทำลายตัดเชื้อชาติกาม (ในฉนวนวิถิ) และทำการทำลายตัดเชื้อชาติปุณฺณ (ในมักวิถิ) ให้เข้าถึงซึ่งเชื้อชาติมหัคคตะ โลกุตตระ ฉะนั้นชวนจิตนั้นชื่อว่าโคตรภู ดังแสดงวจนัตถะว่า โคตฺตํ อภิภูยติ นิชฺชติ เอตฺถาติ = โคตรภู

พระโยคีบุคคลยอมทำลายตัดเชื้อชาติกาม หรือเชื้อชาติปุณฺณที่ชวนจิตนั้น ฉะนั้นชวนจิตนั้นจึงชื่อว่า โคตรภู

หรืออีกนัยหนึ่ง โคตฺตํ ภาเวติ วุฑฺฒเตตฺติ = โคตรภู

ชวนจิตโดยยอมทำให้เชื้อชาติมหัคคตะ โลกุตตระเจริญขึ้น ฉะนั้นชวนจิตนั้นชื่อว่า โคตรภู

โวทาน กามขณะชื่อว่า โวทาน เพราะทำให้อริยบุคคลเข้าถึงความบริสุทธิ์เป็นพิเศษยิ่งๆ ขึ้นไป กล่าวคือพระโสดาบันบุคคลในขณะที่ได้สกทาคามีมัคค์ สกทาคามีผล ย่อมมีกามขณะที่มีหน้าที่ต้อนรับนิพพาน ทั้งสังขตธรรมก่อนเพื่อสกทาคามีมัคค์เกิดขึ้นรับนิพพานอารมณ์ พร้อมทั้งทำการประหาณอนุสัยกิเลสที่มีอำนาจพิเศษยิ่งๆ ขึ้นไปกว่าการประหาณอนุสัยกิเลสของโสดาปัตติมัคค์

พระสกทาคามีบุคคลขณะที่ได้อนาคามีมัคค์ อนาคามีผล และพระอนาคามีบุคคลขณะที่ได้อรหัตตมัคค์ อรหัตตผล ย่อมมีกามขณะที่มีหน้าที่เช่นเดียวกันเพื่อให้อนาคามีมัคค์ อรหัตตมัคค์ เกิดขึ้นรับนิพพานอารมณ์ พร้อมทั้งทำการประหาณอนุสัยกิเลส ที่มีอำนาจพิเศษยิ่งๆ ขึ้นไปกว่าการประหาณอนุสัยกิเลสของมัคค์เบื้องต่ำ ฉะนั้น จึงชื่อว่า โวทาน ดังแสดงวจนัตถะว่า โวทานเตตฺติ = โวทาน ชวนจิตโดยยอมทำให้อริยบุคคลเข้าถึงความบริสุทธิ์เป็นพิเศษยิ่งๆ ขึ้นไป ฉะนั้นชวนจิตนั้นชื่อว่า โวทาน

จบ คำเฉลยปัญหาในนามวิถิ

เฉลยปัญหาในรูปวิธี

๑. ความเป็นไปของรูปกลาปทั้ง ๔ มีกัมมชกลาป เป็นต้น ซึ่งกำลังเป็นไปอยู่ในร่างกายของคัพภเสยยกะที่เป็นมนุษย์นั้นมีอยู่ ๓ ชนิดคือ

๑. รูปกลาปที่กำลังเกิดขึ้น
๒. รูปกลาปที่กำลังตั้งอยู่
๓. รูปกลาปที่กำลังดับไป

ชนิดความเป็นไปของกัมมชกลาปนับตั้งแต่ปฏิสนธิจิต เป็นต้น จนถึงมโนทวารวิจิตเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกนั้น มีความเป็นไปดังนี้คือ

๑. กัมมชกลาป กัมมชรูปนี้เกิดตั้งแต่อุปาทักขณะของปฏิสนธิจิต และเกิดขึ้นติดต่อกันเรื่อยไปทุกๆ ขณะของจิต กล่าวคือ จิตแต่ละดวงนั้นย่อมมี ๓ ขณะ (อุปาทะ วิถี ภังคะ) และทั้ง ๓ ขณะของจิตนี้ กัมมชรูปก็เกิดใหม่ทุกขณะ และรูปแต่ละรูปที่เกิดขึ้นใหม่นี้ย่อมมีอายุยืนอยู่เท่ากับอายุของจิต ๑๗ ดวง หรือเท่ากับ ๕๑ ขณะเล็กของจิตจึงจะดับ

สำหรับพวกคัพภเสยยกะที่เป็นมนุษย์ ในขณะที่เกิดขึ้นครั้งแรกกัมมชรูปเกิดขึ้น ๓ กลาปคือ กายทสกกลาป ๑ ภาวทสกกลาป ๑ วัตถุทสกกลาป ๑ ดังนั้นในอุปาทักขณะของปฏิสนธิจิต จึงมีกัมมชรูปเกิดขึ้น ๓ กลาป เมื่อถึงวิถีขณะของปฏิสนธิจิต กัมมชรูปก็เกิดขึ้นใหม่อีก ๓ กลาป รวมกับกัมมชรูปที่เกิดขึ้นในอุปาทักขณะที่ยังไม่ดับไปอีก ๓ กลาป เป็น ๖ กลาป เมื่อถึงภังคักขณะของปฏิสนธิจิต กัมมชรูป ก็เกิดขึ้นใหม่อีก ๓ กลาป รวมกับกัมมชรูปที่เกิดขึ้นในอุปาทักขณะและวิถีขณะซึ่งยังไม่ดับไปอีก ๖ กลาป จึงรวมเป็นกัมมชรูปที่มีอยู่ในภังคักขณะของปฏิสนธิจิต ๙ กลาป และกัมมชรูปจะเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ ไปเช่นเดียวกันนี้ เมื่อถึงภังคักขณะของภวังคุปัจเฉทะนั้น กัมมชรูปที่เกิดขึ้นในอุปาทักขณะของปฏิสนธิจิตก็ดับลง และต้องนับกัมมชรูปที่เกิดขึ้นในอุปาทักขณะของปฏิสนธิจิตด้วย เพราะเพ็งจะมีอายุครบ ๕๑ ขณะ เป็นอันว่าในภังคักขณะของภวังคุปัจเฉทะนี้มีกัมมชรูปอยู่ ๓ ชนิด คือกัมมชรูปที่กำลังดับไป ๓ กลาป กำลังตั้งอยู่ ๑๔๗ กลาป และกำลังเกิดขึ้นใหม่ ๓ กลาป รวม ๑๕๓ กลาป เมื่อมาถึงอุปาทักขณะของมโนทวาราวชชนจิตนั้น กัมมชรูปจะมีเหลือ ตั้งอยู่ ๑๕๐ กลาป แต่ในอุปาทักขณะของมโนทวาราวชชนจิตนั่นเอง กัมมชรูปก็เกิดขึ้นใหม่อีก ๓ กลาป จึงเป็นอันว่าในอุปาทักขณะของ

มโนทวาราวชชนจิตนั้นจึงมีกัมมรูปเกิดขึ้น ตั้งอยู่ คับไป ๑๕๓ กลาปเท่าเดิม (เกิดขึ้น ๓ กลาป ตั้งอยู่ ๑๔๓ กลาป คับไป ๓ กลาป) และในขณะที่ต่อไป ก็จะมีกัมมรูปเป็นไปในทำนองเดียวกันนี้

๒. จิตตชกลาป จิตตชรูปนี้เกิดขึ้นครั้งแรกที่อุปาทักขณะของปฐมภวังค์ เมื่อเกิดแล้วก็จะเกิดเฉพาะทุกๆ อุปาทักขณะของจิตแต่ละดวงเท่านั้น ส่วนอายุของรูปนี้ เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จะตั้งอยู่เท่ากับอายุของจิต ๑๗ ดวง หรือ ๕๑ ขณะเล็กของจิต ฉะนั้นในอุปาทะฐิติ ภังคะ ของปฐมภวังค์นี้ จึงมีจิตตชรูปเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ๑-๑-๑ กลาปเท่ากัน เมื่อถึงอุปาทักขณะของทุติยภวังค์ จิตตชรูปจึงเกิดขึ้นใหม่อีก ๑ กลาป รวมเป็น ๒ กลาป ดังนั้นในอุปาทะฐิติภังคะของทุติยภวังค์จิตจึงมีจิตตชรูป ๒-๒-๒ กลาปเช่นเดียวกัน ดังนี้เรื่อยๆ ไป จนถึงภังคักขณะของมโนทวาราวชชนจิต จิตตชรูป ที่เกิดขึ้นในอุปาทักขณะของปฐมภวังค์นั้นก็เริ่มดับ แต่ในภังคักขณะของมโนทวาราวชชนจิตนี้ก็ยังนับจิตตชรูปที่กำลังดับนี้ด้วย โดยเหตุนี้ในอุปาทะฐิติ ภังคะ ของมโนทวาราวชชนจิต จึงมีจิตตชรูปเกิดขึ้น ตั้งอยู่ คับไป ๑๗-๑๗-๑๗ กลาปตามลำดับ หลังจากมโนทวาราวชชนจิตดับลงแล้ว ชวนจิตก็เกิดขึ้น จิตตชรูปที่เกิดขึ้นในอุปาทักขณะของปฐมภวังค์จึงหมดไป เป็นอันว่า จิตตชรูปที่มีอยู่ในภังคักขณะของมโนทวาราวชชนจิต ๑๗ กลาปนั้น เมื่อถึงอุปาทักขณะของชวนจิตจะมีเหลือตั้งอยู่ ๑๖ กลาป แต่ในอุปาทักขณะของชวนจิตนั่นเอง จิตตชรูปก็เกิดขึ้นใหม่อีก ๑ กลาป รวมเป็น ๑๗ กลาป ดังนี้ตลอดไป (จิตตชกลาปนี้เมื่อมีอายุครบ ๕๑ ขณะ แล้วมีความเป็นไปดังนี้คือ อุปาทักขณะมีจิตตชกลาปกำลังเกิดขึ้น กำลังตั้งอยู่ ฐิตินขณะมีจิตตชกลาปกำลังตั้งอยู่ ภังคักขณะมีจิตตชกลาปกำลังตั้งอยู่ และกำลังดับไป)

๓. อุดฺดชกลาป อุดฺดชกลาปที่มีกัมมเป็นสมุฏฐานมี ๒ อย่างคือ กัมมปัจจยอุดฺดชกลาป และอุดฺดปัจยอุดฺดชกลาป อุดฺดชกลาปที่มีจิตเป็นสมุฏฐานมี ๒ อย่างคือ จิตตปัจจยอุดฺดชกลาป และอุดฺดปัจยอุดฺดชกลาป

กัมมปัจจยอุดฺดชกลาป เป็นอุดฺดชรูปที่เกิดจากกัมมรูปเป็นปัจจัย กล่าวคือ เมื่อ กัมมรูปเกิดขึ้นและเข้าถึงฐิตินขณะของตนแล้ว ก็เป็นปัจจัยให้อุดฺดชรูปนี้เกิดขึ้น ดังนั้นการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ คับไป และจำนวนรูปที่เกิดขึ้นตั้งอยู่ คับไป ของรูปประเภทนี้ ย่อมเป็นไปเช่นเดียวกันกับกัมมรูปทุกประการ คงต่างกันแต่ที่ต้องเหลื่อมกัน ๑ ขณะเท่านั้น เช่น กัมมรูปที่เกิดขึ้นที่อุปาทักขณะของปฏิสนธิจิต ๓ กลาป กัมมปัจจยอุดฺดชรูปก็เกิดขึ้นที่ฐิตินขณะของจิตดวงเดียวกันนี้ ๓ กลาป และกัมมรูป ๓ กลาปนี้ไปดับที่ภังคักขณะของ

ภวังคุปัจเฉทะ ส่วนกัมมปัจจยอุตฺตฺตรูป ๓ กลาป ก็ไปดับที่อุปาทกขณะของมโนทวาราวชชนจิต จึงเลื่อนกันกับกัมมรูป ๑ ขณะ ฉะนั้น กัมมปัจจยอุตฺตฺตรูปที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปอย่างมากที่สุดจึงมี ๑๕๓ กลาป และจำนวนมากที่สุดนี้มีในอุปาทกขณะของมโนทวาราวชชนจิต และคงมีจำนวนเท่านั้นอยู่ตลอดไปจนกว่ากัมมรูปจะเกิดเพิ่มขึ้นไปอีก

๔. จิตตปัจจยอุตฺตฺตกลาป จิตตปัจจยอุตฺตฺตรูปนี้เป็นอุตฺตฺตรูปที่เกิดจากจิตตรูปเป็นปัจจย กล่าวคือ เมื่อจิตตรูปเกิดขึ้นและเข้าถึงฐิติขณะของตนแล้ว ก็เป็นปัจจยให้อุตฺตฺตรูปนี้เกิดขึ้นเช่นเดียวกันกับกัมมรูปเป็นปัจจยให้กัมมปัจจยอุตฺตฺตรูปเกิด ฉะนั้น จิตตปัจจยอุตฺตฺตรูปนี้ จึงเริ่มเกิดขึ้นที่ฐิติขณะของปฐมภวังค์เลื่อนกันกับจิตตรูป ๑ ขณะ เมื่อถึงอุปาทกขณะของมโนทวาราวชชนจิตก็จะมีจิตตปัจจยอุตฺตฺตรูปตั้งอยู่ ๑๖ กลาป เมื่อถึงฐิติขณะของมโนทวาราวชชนจิต ก็จะมีจิตตปัจจยอุตฺตฺตรูปตั้งอยู่ ๑๖ กลาป และในฐิติขณะของจิตตดวงนี้ จิตตปัจจยอุตฺตฺตรูปก็เกิดขึ้นใหม่อีก ๑ กลาป รวมเป็น ๑๗ กลาป ในภังคักขณะของมโนทวาราวชชนจิตก็จะมีจิตตปัจจยอุตฺตฺตรูปตั้งอยู่ ๑๗ กลาป แต่ในภังคักขณะของจิตตดวงนี้ จิตตรูปที่กำลังดับไม่มี เมื่อถึงอุปาทกขณะของชวณจิต จิตตปัจจยอุตฺตฺตรูปที่เกิดขึ้นในฐิติขณะของปฐมภวังค์จึงจะเริ่มดับ แต่ในอุปาทกขณะของชวณจิตนี้ ก็ยังต้องนับรูปที่กำลังดับนี้ด้วย ฉะนั้นเมื่อถึงฐิติขณะของชวณะดวงที่ ๑ จึงมีจิตตปัจจยอุตฺตฺตรูปเหลืออยู่ ๑๖ กลาป แต่ในฐิติขณะของจิตตดวงนี้ ก็มีจิตตรูปเกิดขึ้นอีก ๑ กลาป รวมเป็น ๑๗ กลาป และจะเป็นอยู่อย่างนี้ตลอดไป

๕. อุตฺตฺตปัจจยอุตฺตฺตกลาป อุตฺตฺตปัจจยอุตฺตฺตรูปนี้เกิดจากกัมมปัจจยอุตฺตฺตรูป และจิตตปัจจยอุตฺตฺตรูปเป็นปัจจย กล่าวคือ เมื่อรูปทั้ง ๒ ประเภทนี้เกิดขึ้นและเข้าถึงฐิติขณะของตนแล้ว ก็เป็นปัจจยให้อุตฺตฺตปัจจยอุตฺตฺตรูปเกิดขึ้น ดังนั้นการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปของรูปประเภทนี้ และจำนวนรูปที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ย่อมเป็นไปในทำนองเดียวกันกับรูปทั้ง ๒ ประเภทที่เป็นปัจจยให้นั้นทุกประการ คงต่างกันแต่ที่ต้องเลื่อนกัน ๑ ขณะเท่านั้น เช่น กัมมปัจจยอุตฺตฺตรูปเกิดที่ฐิติขณะของปฏิสนธิจิต ๓ กลาป อุตฺตฺตปัจจยอุตฺตฺตรูปก็เกิดขึ้นที่ภังคักขณะของจิตเดียวกัน ๓ กลาป และเมื่อจิตตปัจจยอุตฺตฺตรูปเกิดขึ้นที่ฐิติขณะของปฐมภวังค์จำนวน ๑ กลาป อุตฺตฺตปัจจยอุตฺตฺตรูปก็เกิดขึ้นที่ภังคักขณะของจิตตดวงเดียวกันนี้อีก ๑ กลาป ในฐิติขณะของปฐมภวังค์นี้มีกัมมปัจจยอุตฺตฺตกลาป เกิดขึ้นตั้งอยู่ ๑๒ กลาป กับจิตตปัจจยอุตฺตฺตกลาป เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ๑ กลาป ฉะนั้นในภังคักขณะของปฐมภวังค์นี้ จึงมีอุตฺตฺตปัจจยอุตฺตฺตรูป เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ๑๓ กลาป และจำนวนของอุตฺตฺตปัจจยอุตฺตฺตรูปนี้จะเพิ่มขึ้นโดยทำนองนี้เรื่อยๆ ไป

จนถึงฐิติขณะของมโนทวาราวชชนะจิต จะมีอุตุปัจจัยอุดุชรูปเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ๑๖๕ กลาป ซึ่งเป็นผลมาจากกัมมปัจจัยอุดุชรูป ๑๕๓ กลาป และจิตตปัจจัยอุดุชรูป ๑๖ กลาป ซึ่งเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ในอุปาทักขณะของมโนทวาราวชชนะจิต เมื่อถึงฐิติขณะของมโนทวาราวชชนะจิต กัมมปัจจัยอุดุชรูปที่เกิดขึ้นในฐิติขณะของปฏิสนธิจิต ๓ กลาปนั้นดับไปแล้ว แต่ในฐิติขณะของมโนทวาราวชชนะจิตนั้นเอง กัมมปัจจัยอุดุชรูปก็เกิดขึ้นใหม่อีก ๓ กลาป จึงคงมีอยู่ ๑๕๓ กลาปเท่าเดิม จิตตปัจจัยอุดุชรูปที่มีอยู่เดิม ๑๖ กลาป ยังไม่ดับไปและเกิดใหม่ในฐิติขณะนี้อีก ๑ กลาป จึงเป็น ๑๗ กลาป ฉะนั้นในภังคักขณะของมโนทวาราวชชนะจิต จึงมีอุตุปัจจัยอุดุชรูป ๑๗๐ กลาป และคงมีจำนวนเท่านี้เรื่อยไปจนกว่ากัมมชรูปจะเกิดเพิ่มมาอีก

๒. นับตั้งแต่ปฏิสนธิจิตเป็นต้นของคัพภเสยยะ จนถึงภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑๐ นั้น มีจำนวนกัมมชกลาปเกิดขึ้น ๕๕ กลาป คือกายทสกกลาป ๓๓ กลาป ภาวทสกกลาป ๓๓ กลาป วัตถุทสกกลาป ๓๓ กลาป

นับตั้งแต่ปฏิสนธิจิตเป็นต้นของสังเสทชะ จนถึงภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑๐ นั้นมีจำนวนกัมมชกลาปเกิดขึ้น ๒๖๓ กลาป คือจักขุทสกกลาป ๓๓ โสตทสกกลาป ๓๓ มานทสกกลาป ๓๓ ชีวาทสกกลาป ๓๓ กายทสกกลาป ๓๓ ภาวทสกกลาป ๓๓ วัตถุทสกกลาป ๓๓ ชีวิตนวกกลาป ๓๒

หมายเหตุ ชีวิตนวกกลาปของสังเสทชะ เกิดครั้งแรกที่ฐิติขณะของปฏิสนธิจิต ฉะนั้นจำนวนของชีวิตนวกกลาปจึงมี ๓๒ กลาป

๓. จำนวนจิตตชกลาปที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่ปฏิสนธิจิตเป็นต้นมาจนถึงภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑๖ มีจำนวน ๑๖ กลาป เพราะจิตตชกลาปเกิดครั้งแรกที่อุปาทักขณะของปฐมภวังค์เป็นต้นมาถึงภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑๖ จึงมีจำนวนจิตตชกลาป ๑๖ กลาป และจิตตชกลาปนี้เกิดทุกๆ อุปาทักขณะของจิตเท่านั้น สำหรับอุปาทักขณะของปฏิสนธิจิต จิตตชกลาปยังไม่เกิด

จำนวนของกัมมปัจจัยอุดุชกลาปของคัพภเสยยะนับตั้งแต่ปฏิสนธิจิตเป็นต้น จนถึงภังคักขณะของชวณะจิตดวงที่ ๑ มีจำนวน ๑๕๓ กลาป เท่ากันกับจำนวนของกัมมชกลาปแต่เหลื่อมกัน ๑ ขณะเท่านั้น

๔. จำนวนจิตตปัจจัยอุตฺตชกฺลาปเมื่อถึงอุปาทกฺขณฺะของมโนทวาราวชฺชนจิตที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในภพหนึ่งๆ นั้นมีจำนวน ๑๖ กฺลาป ซึ่งเท่ากันกับจำนวนของจิตตชกฺลาปแต่เกิดเลื่อนกัน ๑ ขณะ จำนวนของอุตฺตปัจจัยอุตฺตชกฺลาป เมื่อถึงอุปาทกฺขณฺะของมโนทวาราวชฺชนจิตนั้นมีจำนวน ๑๖๖ กฺลาป คืออุตฺตปัจจัยอุตฺตชกฺลาปเป็นปัจจัย ๑๖ กฺลาป อุตฺตปัจจัยอุตฺตชกฺลาปที่มีกัมมปัจจัยอุตฺตชกฺลาปเป็นปัจจัยมีจำนวน ๑๕๐ กฺลาป ความเป็นไปของรูปวิธินั้นนับตั้งแต่ปฏิสนธิจิตเป็นต้นมาจนถึงมโนทวารวิธิจิตของมนุษย์คัพภเสยยกะคือ

รูปวิธิตที่เกี่ยวกับจิตตปัจจัยอุตฺตชกฺลาปเกิดทุกๆ รัฐิธิขณะตั้งแต่ปฐมภวํคเป็นต้นจนถึงมโนทวารวิธิจิตของมนุษย์คัพภเสยยกะนั้น มีจำนวน ๑๗ กฺลาป ตั้งแต่อุปาทกฺขณฺะของชวณะดวงที่ ๑ เป็นต้นไป จิตตปัจจัยอุตฺตชกฺลาปมีได้ทั้ง ๓ ชนิดตามสมควรแก่อายุของรูป

รูปวิธิตที่เกี่ยวกับอุตฺตปัจจัยอุตฺตชกฺลาปที่มีจิตตปัจจัยอุตฺตชกฺลาปเป็นปัจจัย เกิดทุกๆ กงคกฺขณฺะของจิตตั้งแต่ปฐมภวํคเป็นต้น จนถึงมโนทวารวิธิจิตนั้น มีจำนวน ๑๗ กฺลาป และตั้งแต่รัฐิธิขณะของชวณะดวงที่ ๑ เป็นต้นไป อุตฺตปัจจัยอุตฺตชกฺลาป มีได้ทั้ง ๓ ชนิด (เกิด ตั้ง คับ) ตามสมควรแก่อายุของรูป

รูปวิธิตที่เกี่ยวกับอุตฺตปัจจัยอุตฺตชกฺลาปที่มีกัมมปัจจัยอุตฺตชกฺลาปเป็นปัจจัย เกิดทุกๆ ขณะของจิตนับตั้งแต่กงคกฺขณฺะของปฏิสนธิจิตเป็นต้นมา จนถึงมโนทวารวิธิจิตนั้นมีจำนวน ๑๕๓ กฺลาป และทุกๆ ขณะของจิตนับตั้งแต่รัฐิธิขณะของมโนทวาราวชฺชนจิตเป็นต้นไป อุตฺตปัจจัยอุตฺตชกฺลาปที่มีกัมมปัจจัยอุตฺตชกฺลาปเป็นปัจจัยนี้มีได้ทั้ง ๓ ชนิด (เกิด ตั้ง คับ)

๕. จำนวนกัมมชกฺลาปของคัพภเสยยกะเหล่านี้เมื่อถึงรัฐิธิขณะของภวํคจิตดวงที่ ๑๕ นับตั้งแต่ปฏิสนธิเป็นต้นมานั้นดับไปแล้วยังไม่มี กำลังตั้งอยู่มี ๑๓๘ กฺลาป เกิดขึ้นใหม่มี ๓ กฺลาป จำนวนจิตตชกฺลาปของคัพภเสยยกะเหล่านี้เมื่อถึงรัฐิธิขณะของภวํคจิตดวงที่ ๑๕ นับตั้งแต่ปฏิสนธิเป็นต้นมานั้นดับไปแล้วยังไม่มี กำลังตั้งอยู่มี ๑๕ กฺลาป เกิดขึ้นใหม่ ไม่มี

๖. นับจากจิตดวงแรกที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับชีวิตนวกกฺลาปเริ่มเกิดเป็นครั้งแรกจนถึงกงคกฺขณฺะของจิตดวงที่ ๑๗ (ภวํคดวงที่ ๑ หลังชวณะ) ของคัพภเสยยกะในกามภูมินั้น กัมมปัจจัยอุตฺตชกฺลาปมีจำนวน ๒๐๓ กฺลาป อุตฺตปัจจัยอุตฺตชกฺลาป มีจำนวน ๒๑๕ กฺลาป นับจากจิตดวงแรกที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับชีวิตนวกกฺลาป เริ่มเกิดเป็น

ครั้งแรกจนถึงภังคักขณะของจิตดวงที่ ๑๗ (ภวังค์ดวงที่ ๑ หลังชวนะ) ของอุป-
 ปาทิกะในกามภูมิ กัมมปัจจัยอุตฺตชกลาปมีจำนวน ๔๐๘ กลาป อุตฺตปัจจัยอุตฺตชกลาป
 มีจำนวน ๔๒๕ กลาป ในอุตฺตปัจจัยอุตฺตชกลาป ๔๒๕ กลาปนั้นเป็นอุตฺตปัจจัย-
 อุตฺตชกลาปที่มีกัมมปัจจัยอุตฺตชกลาปเป็นปัจจัยมี ๔๐๘ กลาป เท่ากันกับกัมมปัจจัย-
 อุตฺตชกลาป แต่เกิดหล่อมกัน ๑ ขณะ เป็นอุตฺตปัจจัยอุตฺตชกลาปที่มีจิตตปัจจัยอุตฺ-
 ตชกลาปเป็นปัจจัยมี ๑๗ กลาป เท่ากันกับจิตตปัจจัยอุตฺตชกลาป แต่เกิดหล่อมกัน
 ๑ ขณะ

๗. ความเป็นไปของรูปวิธิตั้งแต่อาหารรูปเกิด สำหรับพวกคัพภเสยยกะที่เป็น
 มนุษย์คือ ในสัปดาห์ที่ ๒ หรือ ๓ เมื่ออาหารที่มารดาบริโภคนั้นซึมซาบในร่างกาย
 ของเด็กแล้ว อาหารรูปก็เกิดขึ้น และการเกิดของอาหารรูปนี้ของแต่ละบุคคลไม่
 เหมือนกัน เพื่อสะดวกแก่การจดจำได้สมมุติให้อาหารรูปเกิดที่อุปปาตักขณะของ
 ภวังค์ดวงที่ ๑ ในจำนวนภวังคจิต ๑๐ ดวง ก่อนที่มโนทวารวิธิตั้งขึ้นแล้ว อาหาร
 รูปย่อมเกิดขึ้นและตั้งอยู่ในอุปปาตหะ ฐิตภังคะของจิตดวงนี้ ๑, ๒, ๓ กลาปโดย
 ลำดับ และจะเพิ่มขึ้นโดยทำนองนี้เรื่อยไป จนถึงภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑
 (หลังชวนจิต) จะมีอาหารรูปเกิดขึ้นตั้งอยู่ ๕๑ กลาป และในจำนวนอาหารรูป
 ๕๑ กลาปนี้ รวมทั้งอาหารรูปที่เกิดพร้อมกันกับอุปปาตักขณะของภวังคจิตดวง
 ที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) ซึ่งกำลังจะดับในภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (หลังชวนจิต)
 นี้ด้วย แต่ในขณะจิตนี้ก็ยังต้องนับรูปที่กำลังจะดับนี้ด้วยเพราะยังไม่หมดสิ้นไป
 เมื่อถึงอุปปาตักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) จึงดับหมดสิ้น แต่ใน
 อุปปาตักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) ก็มีอาหารรูปกำลังดับไปอีก ๑
 กลาป ตั้งอยู่ ๔๕ กลาปและเกิดใหม่ ๑ กลาป รวมเป็น ๕๑ กลาปเท่าเดิม และมีอยู่
 เท่าจำนวนนี้เรื่อยไปจนกว่าอาหารรูปนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงเป็นอื่น

จำนวนอาหารปัจจัยอุตฺตชกลาปในขณะที่ถึงอุปปาตักขณะของมโนทวารวิชชนจิตที่เกิด
 ขึ้นต่อจากจิตดวงที่มีอาหารรูปเกิดเป็นครั้งแรก มีจำนวน ๓๐ กลาป

๘. ในขณะที่ถึงภังคักขณะของชวนจิตดวงที่ ๑ ที่เกิดต่อจากจิตดวงที่มีจักขุ โสตมาน
 ชิวหา เริ่มเกิดมีจำนวนดังต่อไปนี้

กัมมชกลาป	มีจำนวน ๓๔๘	กลาป
จิตตชกลาป	” ”	๑๗ ”

อาหารชกลาป	มีจำนวน	๕๑	กลาป
กัมมปัจจัยอุตฺตชกลาป	”	”	๓๔๔
จิตตปัจจัยอุตฺตชกลาป	”	”	๑๗
อาหารปัจจัยอุตฺตชกลาป	”	”	๕๑
อุตฺตปัจจัยอุตฺตชกลาป	”	”	๔๐๘

๕. คำตอบปรากฏอยู่ในคำอธิบายความเป็นไปของรูปในขณะที่ปัญจทวารวิถีเกิด (ดูในตารางที่ ๕)

๑๐. จิตตชกลาปได้เริ่มดับลงเป็นลำดับๆ ไปนั้น ได้เริ่มดับนับตั้งแต่ในภังคักขณะของฉานจิตดวงที่ ๒ จิตตชกลาปกำลังดับ ๑ กลาป ต่อจากนั้นจิต เจตสิก ก็ดับหมด ฉะนั้น การที่จะกล่าวต่อไปจึงเป็นเพียงอนุমানเอาเท่านั้น คือต่อจากภังคักขณะของฉานจิตดวงที่ ๒ แล้วอนุমানเอาว่าเป็นอุปาทักขณะของจิตดวงต่อไปในขณะนั้นจะมีจิตตชรูปตั้งอยู่ ๑๖ กลาป แต่ที่เกิดใหม่ไม่มี จึงคงมีอยู่เพียง ๑๖ กลาป ในฐิติขณะก็คงมีเฉพาะที่ตั้งอยู่ ๑๖ กลาป และในภังคักขณะก็คงมีตั้งอยู่ ๑๕ กลาป และกำลังดับไป ๑ กลาป จิตตชรูปจะลดจำนวนลงดังนี้เรื่อยๆ ไปทุกระยะเวลาที่อนุমানว่าถึงภังคักขณะของจิตแต่ละดวง จนอนุমানว่าถึงอุปาทักขณะของจิตดวงที่ ๑๗ จิตตชรูปจะดับหมดไม่มีเหลืออยู่เลย และจะคงอยู่ในสภาพนี้จนกว่าจะออกจากนิโรธสมบัติ

จิตตปัจจัยอุตฺตชกลาป จิตตปัจจัยอุตฺตชรูปนี้ ก็เป็นทำนองเดียวกับจิตตชรูปทุกประการ คงเป็นแต่เหลื่อมกัน ๑ ขณะเท่านั้น ฉะนั้นความเปลี่ยนแปลงของรูปประเภทนี้ จึงเริ่มตั้งแต่ที่อนุমানว่าเป็นฐิติขณะของจิตดวงที่ต่อจากฉานจิตดวงที่ ๒ และลดจำนวนลงเรื่อยๆ ไปทุกขณะ ที่อนุমানว่าเป็นฐิติขณะของจิตแต่ละดวง จนถึงฐิติขณะของจิตที่อนุমানว่าเป็นดวงที่ ๑๗ จิตตปัจจัยอุตฺตชรูปก็ดับหมด และจะคงอยู่ในสภาพนี้เรื่อยไปจนกว่าจะออกนิโรธสมบัติเช่นเดียวกัน

๑๑. ความเป็นไปของรูปในขณะที่ออกจากนิโรธสมบัติ

๑. จิตตชรูป เมื่อพระอนาคามีบุคคลหรือพระอรหันตบุคคลออกจากนิโรธสมบัตินั้น อนาคามีผลจิตหรืออรหัตตผลจิตเกิดขึ้นดวงหนึ่ง แล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นจิตก็เป็นภวังค์ และการที่จิตเป็นภวังค์นี้ จะกำหนดว่ามากน้อยเท่าใดนั้นย่อมกำหนดไม่ได้ คงกล่าวได้แต่เพียงว่าจิตเป็นภวังค์อยู่ชั่วขณะหนึ่ง แล้วก็ขึ้นสู่วิถีต่อไป แต่ในตารางที่ ๗ นี้ กำหนดให้มีภวังค์ ๑๐ ดวง (รวมทั้งภวังคจลนะและภวังคุปฺปเจตนะ) ทั้งนี้ก็เพื่อสะดวกแก่การจำและ

การอธิบายเท่านั้น เมื่อผลจิตเกิดขึ้นในอุปาทกขณะของจิตดวงนั้นเอง จิตตชรูปก็ย่อมเกิดขึ้น และจะเกิดขึ้นต่อไปทุกๆ อุปาทกขณะของจิตแต่ละดวง เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จะตั้งอยู่จนครบอายุคือ ๑๗ ดวงของจิตจึงจะดับไป ฉะนั้นจิตตชรูปที่เกิดขึ้นที่อุปาทกขณะของจิตจะตั้งอยู่จนถึงภังคกขณะของชวนจิตดวงที่ ๕ จึงจะดับ แต่ในภังคกขณะของจิตดวงนี้ยังต้องนับรูปที่กำลังดับนี้ด้วย ต่อเมื่อถึงอุปาทกขณะของชวนจิตดวงที่ ๖ จึงมีจิตตชรูปตั้งอยู่ ๑๖ กลาป เกิดใหม่ ๑ กลาป รวมเป็น ๑๗ กลาป รัฐิขณะมีเฉพาะที่ตั้งอยู่ ๑๗ กลาป และภังคกขณะมีตั้งอยู่ ๑๖ กลาป กำลังดับ ๑ กลาป รวม ๑๗ กลาป และจะมีสภาพเป็นดังนี้เรื่อยไปทุกขณะของจิต เว้นแต่ในขณะที่ทวิปัญญวิญญาณจิตเกิดดังที่กล่าวไว้ในตารางที่ ๕ และในมรณาสันนวิธีซึ่งจะกล่าวต่อไปในตารางที่ ๘-๙

๒. จิตตปัจจัยอุตฺตชรูป จิตตปัจจัยอุตฺตชรูปนี้ก็เป็นทำนองเดียวกับจิตตชรูปทุกประการ คงเป็นแต่เหลื่อมกัน ๑ ขณะเท่านั้น ฉะนั้นเมื่อจิตตชรูปเกิดขึ้นที่อุปาทกขณะของผลจิต จิตตปัจจัยอุตฺตชรูปก็ย่อมเกิดขึ้นที่รัฐิขณะของผลจิตเช่นเดียวกัน และจะเพิ่มจำนวนขึ้นทุกๆ รัฐิขณะของจิตแต่ละดวงเรื่อยไป จนถึงอุปาทกขณะของชวนจิตดวงที่ ๖ รูปที่เกิดขึ้นที่รัฐิขณะของผลจิตจึงจะดับ แต่ในอุปาทกขณะนี้ก็ต้องนับรูปที่กำลังดับนี้ด้วย ต่อเมื่อถึงรัฐิขณะจึงจะไม่ต้องนับ เป็นอันว่าในรัฐิขณะของชวนจิตดวงที่ ๖ นี้มีจิตตปัจจัยอุตฺตชรูปเกิดขึ้น ๑ กลาป ตั้งอยู่ ๑๖ กลาป รวม ๑๗ กลาป และคงมีจำนวนเท่านี้เรื่อยไปจนกว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกับที่กล่าวไว้ในจิตตชรูปนั้นแล้ว

เมื่อถึงอุปาทกขณะของชวนจิตดวงที่ ๗ ภายหลังที่ออกจากนิโรธสมบัติแล้วนั้น อุตฺตปัจจัยอุตฺตชกลาปที่เกิดอยู่นี้มีจำนวน ๓๗๖ กลาป

๑๒. ความเป็นไปของรูปวิธิตี่เกี่ยวกับกัมมชกลาปเป็นต้น โดยเฉพาะในขณะที่ยักขุทวารมรณาสันนวิธีเกิดจนกระทั่งถึงจุดนั้น คือ

๑. กัมมชกลาป กัมมชรูปได้เกิดขึ้นเป็นครั้งสุดท้ายที่อุปาทกขณะของจิตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจุดจิตขึ้นไปคืออุปาทกขณะของอดีตภวังค์ และที่อุปาทกขณะของจิตดวงนี้กัมมชรูปที่มีอยู่อย่างมากที่สุด ๔๐๘ กลาปนั้น แยกออกเป็นจักขุทสกะ โสตทสกะ ฆานทสกะ ชิวหาทสกะ กายทสกะ ภาวทสกะ วัตถุทสกะ และชีวิตนวกะรวม ๘ ชนิดๆ ละ ๕๑ กลาป และในจำนวน ๔๐๘ กลาปนี้ เป็นรูปที่กำลังดับ ๘ กลาป ตั้งอยู่ ๓๙๒ กลาป เกิดใหม่ ๘ กลาป ซึ่งเป็นอยู่ดังนี้เรื่อยมาทุกขณะจิตนั้น เมื่อสัปดาห์นั้นใกล้จะจุติและวิธิจิตดำเนินมาถึงมรณาสันนวิธี (โดยเฉพาะตารางที่ ๘ นี้ แสดงวิธีที่สัปดาห์นั้นจะจุติโดยปัญญาทวาร-

วิธี ทวารใดทวารหนึ่ง) และเมื่อจิตถึงฐิติขณะของอดีตวัจค์แล้ว กัมมชรูปก็หยุดลงไม่เกิดใหม่อีก (ถ้ากัมมชรูปยังเกิดอยู่จะเรียกว่าสัตว์นั้นตายไม่ได้) ในฐิติขณะของอดีตวัจค์นี้ จึงมีกัมมชรูปที่กำลังดับ ๘ กลาป ตั้งอยู่ ๓๕๒ กลาป เกิดใหม่ไม่มี คงรวมเป็น ๔๐๐ กลาป และจะลดลงทุกๆ ขณะจิต (ขณะเล็ก) ขณะละ ๘ กลาป ดังนี้เรื่อยไปจนถึงภังคักขณะของ จุติจิตก็มีกัมมชรูปกำลังดับ ๘ กลาป ตั้งอยู่ไม่มี ซึ่งเป็นอันว่ากัมมชรูปนี้ย่อมดับไปพร้อมกับภังคักขณะของจุติจิตหมดไม่มีเหลือ

๒. จิตตชกลาป จิตตชรูปนี้มีจำนวนอย่างมาก ๑๙ กลาป เพราะเกิดขึ้นเฉพาะ อุปาทักขณะของจิตแต่ละดวง เว้นแต่ขณะทวิปัญญาวิมูขณจิตเกิดขึ้นเท่านั้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และการเกิดของจิตตชรูปนี้ก็จะเกิดขึ้นเรื่อยไป แม้ในอุปาทักขณะของจุติจิตก็ยังคงเกิด (เว้นจุติจิตของพระอรหันต์) ในตารางที่ ๘ นี้ จิตตชรูปมีอยู่ ๑๙ กลาป เมื่อถึงอุปาทักขณะของทวิปัญญาวิมูขณจิต จิตตชรูปเกิดใหม่ไม่มี มีแต่ตั้งอยู่และกำลังดับ จึงคงเหลือ ๑๖ กลาป และจะคงมีเท่าจำนวนนี้เรื่อยไปจนถึงอุปาทักขณะของจุติจิต ต่อจากนั้น จิตตชรูปก็ไม่เกิดอีก และจิตตชรูปที่คงมีอยู่ ๑๖ กลาปนี้ เมื่อรูปไปตั้งอยู่ครบอายุ (๑๙ ขณะใหญ่ของจิต) แล้วก็ดับไป ฉะนั้น หลังจากจุติจิตดับลงแล้ว จิตตชรูป ๑๖ กลาปนี้ ก็จะดับตามๆ กันไปตามลำดับ จิตตชรูปกลาปสุดท้ายจะดับหลังจากจุติจิตดับแล้วในระยะ ภังคักขณะที่ ๑๖ (ขณะใหญ่) ของจิต แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าจิตตชรูป ๑๖ กลาปนี้จะติดตามปฏิสนธิจิตในภพใหม่ เพราะแท้จริงจิตตชรูปที่เกิดในภพนี้ก็ดับในภพนี้ไม่เกี่ยวกับภพใหม่แต่ประการใด

๓. กัมมปัจจัยอุตฺตชกลาป ดังได้กล่าวมาแล้วว่า การเกิดดับของกัมมปัจจัยอุตฺตชรูปนี้ ย่อมมีลักษณะอย่างเดียวกับกัมมชรูปทุกประการ คงผิดกันแต่ที่เหลื่อมกัน ๑ ขณะเท่านั้น ฉะนั้น เมื่อกัมมชรูปเริ่มลดลงตั้งแต่ฐิติขณะของอดีตวัจค์แล้ว กัมมปัจจัยอุตฺตชรูปก็เริ่มลดลงตั้งแต่ภังคักขณะของจิตดวงเดียวกัน ฉะนั้น เมื่อถึงภังคักขณะของจุติจิตจึงมีกัมมปัจจัยอุตฺตชรูปเหลือ ๑๖ กลาป เป็นรูปที่กำลังดับ ๘ กลาป ตั้งอยู่ ๘ กลาป เป็นอันว่ากัมมปัจจัยอุตฺตชรูปนี้จะคงเหลืออยู่หลังจากภังคักขณะของจุติจิต ๘ กลาป และรูปที่เหลือนี้จะดับในระยะต่อมาอีก ๑ ขณะ (เล็ก) ของจิตจึงเป็นอันดับหมด

๔. จิตตปัจจัยอุตฺตชกลาป ดังได้กล่าวมาแล้วว่า การเกิดดับของจิตตปัจจัยอุตฺตชรูปนี้ ย่อมมีลักษณะอย่างเดียวกันกับจิตตชรูปทุกประการ คงผิดกันแต่ที่เหลื่อมกัน ๑ ขณะเท่านั้น ฉะนั้นเมื่อจิตตชรูปเกิดครั้งสุดท้ายที่อุปาทักขณะของจุติจิต จิตตปัจจัยอุตฺตชรูปก็เกิดครั้ง

สุดท้ายที่ฐิติขณะของจุติจิตเช่นเดียวกัน และจิตตปัจจยอุคฺขรูปที่มีอยู่เมื่อภังคักขณะของ จุติจิต ๑๖ กลาปนี้ ก็จะดับตาม ๆ กันไป จิตตปัจจยอุคฺขรูปกลาปสุดท้ายจะดับหลังจาก จุติจิตดับไปแล้วอีกเป็นระยะอุปาทกขณะที่ ๑๗ ขณะ (ใหญ่) ของจิต คือ หลังจาก ที่จิตตชรูปกลาปสุดท้ายดับ ๑ ขณะ (เล็ก) ของจิต และเป็นอันดับหมดในขณะนี้

๑๓. ในภังคักขณะของจุติจิตนั้น มีจำนวนอาหารชกลาปและอาหารปัจจยอุคฺขกลาป ดังนี้ คือ

อาหารชกลาป อาหารชรูปนี้โดยที่เกิดขึ้นทุกๆ ขณะ (เล็ก) ของจิตจึงมีอยู่อย่างมาก ๕๑ กลาป และการเกิดของรูปประเภทนี้ขณะใดที่ยังมีอาหารภายใน ๑ อาหารภายนอก ๑ และจิตเกิดอยู่ อาหารชรูปก็ย่อมเกิด ฉะนั้นรูปประเภทนี้จึงมีเกิดขึ้นแม้แต่ภังคักขณะของ จุติจิต เป็นอันว่าในภังคักขณะของจุติจิต มีอาหารชรูปกำลังดับ ๑ กลาป ตั้งอยู่ ๔๕ กลาป และเกิดใหม่ ๑ กลาป ต่อเมื่อถึงหลังจากภังคักขณะของจุติจิตแล้ว อาหารชรูปจึงไม่เกิด มีแต่ดับตามๆ กันไปตามลำดับอายุ จนถึงระยะฐิติขณะที่ ๑๗ (ขณะใหญ่) ของจิต อาหารชรูปจึงดับหมด

อาหารปัจจยอุคฺขกลาป ดังกล่าวมาแล้วว่า การเกิดดับของอาหารปัจจยอุคฺขรูปนี้ ย่อมมีลักษณะอย่างเดียวกับอาหารชรูปทุกประการ คงผิดกันแต่ที่เหลื่อมกัน ๑ ขณะนั้น ฉะนั้นเมื่ออาหารชรูปเกิดครั้งสุดท้ายที่ภังคักขณะของจุติจิตดังนี้ อาหารปัจจยอุคฺขรูปจะเกิด ครั้งสุดท้ายเมื่อหลังจากภังคักขณะของจุติจิตต่อไปอีก ๑ ขณะ (เล็ก) ต่อจากนั้นก็จะไม่เกิด อีก และจะดับตามกันไปจนถึงระยะภังคักขณะที่ ๑๗ (ขณะใหญ่) ของจิต อาหารปัจจย-อุคฺขรูปก็เป็นอันดับหมด

๑๔. คำตอบของข้อ ๑๔ นี้เหมือนกันกับคำตอบข้อ ๑๒ และ ๑๓ ต่างกันแต่ที่เป็นไปใน มโนทวารมรณสันนวิธิตานั้น

๑๕. กัมมชกลาปที่มีอยู่ตรงอุปาทกขณะของจิตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจุติจิตขึ้นไป มีกัมมชกลาป ๔๐๘ กลาป ตรงฐิติขณะมีจำนวน ๔๐๐ กลาป ตรงภังคักขณะมีจำนวน ๓๕๒ กลาป

จิตตชกลาป ตรงอุปาทกขณะ ฐิติขณะ ภังคักขณะของจิตดวงที่ ๑๗ ที่นับ ถอยหลังจากจุติจิตขึ้นไปมีจิตตชกลาป ๑๗ กลาปเท่ากันทั้ง ๓ ขณะ

อาหารชกลาป ตรงอุปาทกขณะ ฐิติขณะ ภังคักขณะของจิตดวงที่ ๑๗ ที่นับ ถอยหลังจากจุติจิตขึ้นไป มีอาหารชกลาป ๕๑ กลาป เท่ากันทั้ง ๓ ขณะ

กัมมปัจจัยอุตฺตชกฺลาป ตรงอุปปาทกฺขณะ และฐิติขณะมีกัมมปัจจัยอุตฺตชกฺลาป ๔๐๘ กฺลาปเท่ากัน ตรงภังคกฺขณะมีกัมมปัจจัยอุตฺตชกฺลาป ๔๐๐ กฺลาป

จิตตปัจจัยอุตฺตชกฺลาป ตรงอุปปาทกฺขณะ ฐิติขณะ ภังคกฺขณะ มีจิตตปัจจัยอุตฺตชกฺลาป ๑๗ กฺลาปเท่ากัน

อาหารปัจจัยอุตฺตชกฺลาป ตรงอุปปาทกฺขณะ ฐิติขณะ ภังคกฺขณะ มีอาหารปัจจัยอุตฺตชกฺลาป ๕๑ กฺลาปเท่ากัน

อุตฺตปัจจัยอุตฺตชกฺลาป ตรงอุปปาทกฺขณะ ฐิติขณะ ภังคกฺขณะ มีอุตฺตปัจจัยอุตฺตชกฺลาป ๔๗๖ กฺลาปเท่ากัน

๑๖. ธรรมศาสตร์ทั้งหลายที่ตายแล้วนั้น ยังมีรูปที่เป็นไปอยู่ได้อีก ๒ ประเภท คือ

ก. รูปที่กำลังตั้งอยู่ยังไม่ดับไปก็มี   ข. รูปที่เกิดขึ้นต่อไปก็มี

ก. รูปที่กำลังตั้งอยู่ยังไม่ดับไป ภายหลังที่สัตว์ได้ตายแล้วนั้นมี ๖ อย่าง คือ

๑. จิตตชรูปที่เกิดพร้อมกันกับอุปปาทกฺขณะของจุติจิตเป็นต้น จนถึงจิตตชรูปที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับอุปปาทกฺขณะของจิตดวงที่ ๑๖ ที่นับถอยหลังจาก จุติจิตขึ้นไป

๒. อาหารชรูปที่เกิดพร้อมกันกับภังคกฺขณะของจุติจิตเป็นต้น จนถึงฐิติขณะของจิตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจุติจิตขึ้นไป

๓. กัมมปัจจัยอุตฺตชรูปที่เกิดพร้อมกันกับฐิติของจิตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจาก จุติจิตขึ้นไป

๔. จิตตปัจจัยอุตฺตชรูปที่เกิดพร้อมกันกับฐิติขณะของจุติจิตเป็นต้น และทุกๆ ฐิติขณะของจิตแต่ละดวง จนถึงฐิติขณะของจิตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจุติจิตขึ้นไป

๕. อาหารปัจจัยอุตฺตชรูปที่เกิดพร้อมกันกับภังคกฺขณะของจุติจิตเป็นต้น และทุกๆ ขณะของจิต จนกระทั่งถึงฐิติขณะของจิตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจุติจิตขึ้นไป

๖. อัธมัตติกอุตฺตปัจจัยอุตฺตชรูปที่เกิดพร้อมกันกับภังคกฺขณะของจุติจิตเป็นต้นและทุกๆ ขณะของจิต จนกระทั่งถึงภังคกฺขณะของจิตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจุติจิตขึ้นไป

ข. รูปที่เกิดขึ้นต่อไปมี ๓ อย่าง คือ

๑. อัชฌัตติกอุตฺตปฺปายจยอุตฺตรูป

๒. อาหารปิจจยอุตฺตรูป

๓. พาหิรอุตฺตปฺปายจยอุตฺตรูป

อัชฌัตติกอุตฺตปฺปายจยอุตฺตรูป กล่าวคือภายหลังที่สัตว์นั้นได้ตายลงแล้ว อุตฺตรูปที่เกิดขึ้นโดยอาศัยเตโชที่อยู่ในอาหารปิจจยอุตฺตรูปอีก ๒ ขณะเล็กของจิต ต่อจากนี้แล้วก็ไม่มี การเกิดอีก อัชฌัตติกอุตฺตปฺปายจยอุตฺตรูปที่เกิดขึ้นภายหลังจุติจิตประมาณ ๒ ขณะเล็กนี้ เมื่อมี อายุครบ ๕๑ ขณะเล็กแล้วก็ดับสิ้นไม่มีเหลือ ทั้งนี้ก็เพราะว่ารูปพวกนี้เกิดขึ้นโดยอาศัยอุตฺต ที่เกิดภายในสัตว์นั่นเอง

อาหารปิจจยอุตฺตรูป คืออุตฺตรูปที่เกิดจากอาหารรูปเป็นปัจจัย และอาหารรูปนี้เกิด ขึ้นเป็นครั้งสุดท้าย พร้อมกันกับภังคภวะของจุติจิต เมื่อถึงฐิติขณะแล้วก็ปิจจยให้ อาหารปิจจยอุตฺตรูปเกิดขึ้น ในเมื่อสัตว์นั้นได้ตายลงแล้ว ครั้นอายุครบ ๕๑ ขณะเล็กแล้ว ก็ดับสิ้นไปโดยไม่มีเหลือ เพราะว่ารูปชนิดนี้เกิดขึ้นโดยอาศัยอาหารรูปที่เกิดอยู่ภายใน สัตว์เช่นเดียวกันนั่นเอง

ส่วนพาหิรอุตฺตปฺปายจยอุตฺตรูป คืออุตฺตรูปที่เกิดขึ้นภายในสัตว์ (หมายถึงสัตว์ที่ตาย แล้ว) โดยอาศัยอุตฺตภายนอกนั้นคงเกิดอยู่ต่อไปในซากศพ ตลอดจนกระทั่งศพนั้นเป็นจีเถ้า หรือเปื่อยเน่าลงเป็นพื้นแผ่นดินก็ตาม พาหิรอุตฺตปฺปายจยอุตฺตรูปก็ยังคงเกิดอยู่จนกว่าโลกจะถูก ทำลายจึงจะสูญสิ้นไป